



T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**CUMHURİYET DÖNEMİ MİLLİ SAVUNMA SANAYİİ'NİN
KURULMASI VE ORDUNUN YENİLEŞTİRİLMESİ
POLİTİKALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DERYA YILMAZER

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

ANKARA
2018

T.C.
UFUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**CUMHURİYET DÖNEMİ MİLLİ SAVUNMA SANAYİİ'NİN
KURULMASI VE ORDUNUN YENİLEŞTİRİLMESİ
POLİTİKALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DERYA YILMAZER

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

ANKARA
2018

KABUL VE ONAY

Derya YILMAZER tarafından hazırlanan "Cumhuriyet Dönemi Milli Savunma Sanayi'nin Kurulması ve Ordunun Yenileştirilmesi Politikaları" başlıklı bu çalışma, 06 Haziran 2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Bilal KARABULUT (Başkan)

Doç.Dr. Mehmet GÜNEŞ (Danışman)

Dr. Öğretim Üyesi Güner KOÇ AYTEKİN (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.



Prof. Dr. Mehmet TOMANBAY

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

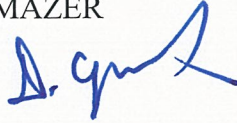
Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim sadece Ufuk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

06 Haziran 2018

Derya YILMAZER



TEŞEKKÜR

Cumhuriyet Dönemi Milli Savunma Sanayiinin Kurulması ve Ordunun Yenileştirilmesi Politikaları konulu tez çalışmamın hazırlanması sırasında çok değerli bilgi ve tecrübeleri ile bana yol gösteren, teşvik eden ve kişisel gelişimime de ayrıca katkıda bulunan birlikte çalışmaktan onur duyduğum tez danışmanım Doç.Dr.Mehmet Güneş'e şükranlarımı sunarım.

Kaynak elde etmemde benden yardımlarını esirgemeyen, mütevazı kişiliği ile saygıdeğer büyüğüm emekli Tuğgeneral Naci Özdemir'e ve Albay Ersin Kaya'ya teşekkür ederim.

Bu süreçte bana gösterdiği sabır ve hoşgörü için sevgili kızıma da müteşekkirim.

ÖZET

YILMAZER, Derya. Cumhuriyet Dönemi Milli Savunma Sanayii'nin Kurulması ve Ordunun Yenileştirilmesi Politikaları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018

Türkiye Cumhuriyeti, bulunduğu olağan üstü jeopolitik önem ve coğrafi konumu itibariyle her zaman toprak bütünlüğünü ve haklarını savunmaya hazır olmak zorundadır. Bu durum, Türkiye Cumhuriyeti'nin askeri gücünü ve savunma sanayiini en üst seviyede tutmasını gerekli kılmaktadır. Fakat milli güç unsurlarına dayalı olmayan bir savunma sanayii etkin ve caydırıcı olamayacaktır.

Bu tez çalışmasında, Kurtuluş Savaşı'nın en zorlu koşullarını yaşamış, savaş yorgunu fakat bağımsızlığını koruma konusunda kararlı Türkiye Cumhuriyeti'nin dönemin ekonomik koşulları içinde, Milli Savunma Sanayii kurma çabaları incelenmiştir. Savaş yıllarında kısıtlı imkânlar ile başlayan savunma sanayii kurma çabaları, Cumhuriyet'in ilk yıllarında liberal ekonomi politikaları içinde başlamıştır. 1930'lardan itibaren tüm dünyayı saran ekonomik kriz ortamında devletçi politikalarla devam ettirilmiş ve zorlu koşullar altında 1940'lara kadar uçak fabrikalarından, denizaltı yapımına kadar önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

II. Dünya Savaşı ve sonrasında başlayan askeri yardımlar, milli savunma sanayii kurma çabalarını durma noktasına getirmiştir. Kıbrıs Barış Harekati'ndan sonra uygulanan ambargolar milli savunma sanayiinin önemini ve gerekliliğini yeniden hatırlatmış ve 1980 sonrası dönemde savunma sanayii çalışmalarına yeniden ağırlık verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Savunma, Savunma Sanayii, Milli Savunma, Ordu Modernizasyonu

ABSTRACT

The Establishment of National Defense Industry and Army Modernization Policies During the Republic Period YILMAZER, Derya. Master Thesis, Ankara, 2018

Due to her extraordinary geopolitical significance and geographical location, Turkey has to be prepared to defend her territorial integrity and her interests at all times. This calls for a military power and a defense industry of the highest level. However, a defense industry that is not based on the national power will not be effective and deterrent.

The war-tired Turkish Republic that had gone through the toughest circumstances during the Independence War had a steadfast determination to protect her independence. In this study, the efforts of The Turkish Republic to establish The National Defense Industry have been researched within the economic conditions of the time.

Starting with limited means during the war years, the efforts to establish a defense industry continued within the liberal economy policies in the first years of the Republic. They were carried on with statist economy policies throughout the economic crisis that was affecting the whole world since 1930s. Under difficult conditions until 1940s these efforts resulted in significant progress ranging from aircraft factories to submarine construction.

The military assistances emerging during and after the World War II have brought the efforts to establish the National Defense Industry to a halt. The sanctions imposed after the Cyprus Peace Operation have brought back to mind the importance and the necessity of the National Defense Industry and as a result after the 1980s the defense industry endeavors have once again gained momentum.

Keywords: Defense, Defense Industry, National Defense, Army Modernization

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER _____	iv
TABLOLAR LİSTESİ _____	iv
ŞEKİLLER LİSTESİ _____	v
GİRİŞ _____	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİNİN KURULUŞ DÖNEMİ ÖNCESİ ULUSLARARASI SİYASAL SİSTEM _____	4
1.1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI WILSON İLKELERİ'NİN ETKİLERİ _____	6
1.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNDA MİLLİYETÇİLİK AKIMININ ETKİSİ _____	10
1.3. YENİ TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ÖNEM VERDİĞİ KONULAR _____	12
1.3.1. Ulusal Ekonomiye Geçiş Dönemi _____	12
1.3.2. Savunma Sanayiinin Güçlendirilme Çabaları _____	18
1.3.3. Devletin Yeniden İnşası _____	20
1.3.4. Yabancı sermaye İhtiyacı _____	22
1.3.5. Stratejilerin Belirlenmesi _____	23

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN EKONOMİK BAĞIMSIZLIK ÇABALARI _____	25
2.1. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ'NİN ETKİ VE SONUÇLARI _____	26
2.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN EKONOMİ POLİTİKALARINDA DEVLETÇİLİK İLKESİ _____	30
2.3. DEVLETİN KALKINMA ÖNCÜSÜ OLARAK SÜMERBANK'IN KURULMASI VE MİSYONU _____	34
2.4. KALKINMA VE KALKINMA PLANLARI _____	37
2.4.1. Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı (1934 – 1939) Uygulaması ve Önemi _____	38
2.4.2. İkinci Beş Yıllık Sanayii Planı (1938 – 1943) Uygulaması ve Önemi _____	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN MİLLİ SAVUNMA ALANINDAKİ YATIRIM VE HEDEFLERİ	47
3.1. SAVUNMA SANAYİİ VE MİLLİ SAVUNMANIN TANIMI, ÖNEMİ VE GEREKLİLİĞİ	49
3.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN SAVUNMA SANAYİİ PLANLAMA VE POLİTİKALARI	52
3.3. MİLLİ SAVUNMA SANAYİİ İÇERİSİNDE ASKERİ SANAYİ KURULUŞLARININ YERİ VE ÖNEMİ	57
3.4. KARA KUVVETLERİ İÇİN KURULAN SANAYİİ KURULUŞLARI	61
3.4.1. Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü'nün Önemi	62
3.4.2. Ankara Hafif Silah ve Top Tamirhaneleri ile Fişek ve Marangozhanelerin Açılması	64
3.4.3. Kırıkkale Pirinç Döküm ve Haddehanesinin Açılması	65
3.4.4. Kayaş Kapsül Fabrikasının Kurulması	65
3.4.5. Kırıkkale Çelik Döküm ve Haddehanesinin Açılması	66
3.4.6. Nuri Killigil Tabanca, Havan ve Mühimmat Üretim Tesislerin Kurulması	66
3.4.7. Mamak Gaz ve Maske Fabrikasının Kurulması	67
3.4.8. Top, Tüfek ve Barut Fabrikalarının (Kırıkkale) Kurulması	68
3.5. DENİZ KUVVETLERİ İÇİN KURULAN SANAYİİ KURULUŞLARI	69
3.5.1. Gölcük Tersanesinin Açılması	71
3.5.2. İstanbul Taşkızak Tersanesinin Açılması	72
3.6. HAVA KUVVETLERİ İÇİN KURULAN SANAYİİ KURULUŞLARI	74
3.6.1. Türk Hava Kurumu Uçak Fabrikası'nın Açılması	76
3.6.2. Etimesgut Uçak Fabrikası'nın Kurulması	77
3.6.3. Tayyare ve Motor Türk A.Ş. (TOMTAŞ)'nin Kurulması	78
3.6.4. Kayseri Tayyare Fabrikası'nın Kurulması	79
3.6.5. Vecihi Hürkuş'un Çalışmaları	80
3.6.6. Şakir Zümre ve Çalışmaları	82
3.6.7. Nuri Demirağ Uçak Fabrikası'nın Kurulması	83

3.7. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE GENEL SİYASAL DURUMUN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE ETKİLERİ	85
3.7.1. Alman Elçisi Franz Von Papen'in Türkiye Cumhuriyeti'deki Faaliyetleri	87
3.7.2. Mehmet Şükrü Saraçoğlu, Hüseyin Numan Menemencioglu'nun Türkiye Cumhuriyeti Dış Politikasındaki Etkileri	89
3.7.3. Adana Görüşmeleri (30 – 31 Ocak 1943) ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Talepleri	92
SONUÇ	94
EKLER	110
EK 1. Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğünün Kuracağı Barut Fabrikası İçin Montaj Aletlerinin Geçici İthaline Yönelik Kararname.	110
EK 2. Nuri Killigil İle Yapılan Tabanca Mukavelesini Uzatılması Hakkında Devlet Şuraası Tarafından Verilen Karar.	111
EK 3. İstanbul Karaağaçtaki Şakir Zümre'ye Ait Mevadd-ı İnfilakiyye Fabrikasının Yapıtırılmasına İlişkin Kararname	112
EK 4. Şakir Zümre Fabrikasından Bomba Satın Alınmasına Dair Kararname	113
EK 5. Gölcük'te Yapılacak Olan Liman ve Tersane İnşaatına Dair Kararname	114
EK 6. Amerikan Curtiss-Wright Grubu İle Kayseri Tayyare Fabrikası Arasındaki Uçak ve Motor Yapımı İle İlgili Milli Müdafaa Vekaletine Yetki Verilmesine Dair Kararname	115
EK 7. Kayseri Tayyare Fabrikasından Fransa'ya Usta Gönderilmesi İle İlgili Kararname	116
EK 8. Hava Kuvvetlerine Ait Uçak Motor ve Kara Nakil Vasıtalarının Tamiri ve Bazı Yedek Parçalarının İmali İşinin Nuri Demirağ Uçak Fabrikasında Yapılmasına Yönelik Kararname	117
EK 9. İsmet İnönü'nün Adana Görüşmelerinde Taleplerini İçeren Eksik Liste Adana Listesi	118

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1:	Milli Gelirin Sektörel Bazda Gelişimi (Sabit Üretici Fiyatlarıyla Milyon TL) (DİE, İstatistik Göstergeler, 1994)._____	22
Tablo 2:	Türkiye Cumhuriyeti'nin İthalat ve İhracatı (1923 – 1938) (TÜİK, 2006; akt. Vural, 2008: 100). _____	34
Tablo 3:	Sümerbank Sermayesi (1933 – 1938) (Ferman, 1951; akt. Yıldırım, 2014: 571). _____	36
Tablo 4:	Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayii Planlarında Kamu Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Ökçen, 1982: 149). _____	43
Tablo 5:	Sektörler İtibariyle Kuruluş Yıllarına Göre Özel İşletmeler (Soral, 1974; akt. Altıparmak, 2002: 45). _____	45
Tablo 6:	Toplam Yatırımın Sektörel Dağılımı (1933 – 1940) (Şahin, 1997; akt. Altıparmak, 2002: 49). _____	46
Tablo 7:	Türkiye Cumhuriyeti'nin Tahmini Savunma Harcamaları (1923 – 1938) (Goloğlu, 1974; akt. Kalyon, 2008: 86)._____	55
Tablo 8:	İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'nin Savunma Harcamaları (1939 – 1945) (Goloğlu, 1974; akt. Kalyon, 2008: 93). _____	56
Tablo 9:	Erken Cumhuriyet Dönemi Gülcük Tersanesi'nde İnşa Edilen Gemiler. _____	72
Tablo 10:	Erken Cumhuriyet Dönemi Taşkızak Tersanesi'nde İnşa Edilen Gemiler. _____	73

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1: Türkiye Cumhuriyeti'nin Tarihsel Savunma Politikaları
(1923 – 1947). _____52
- Şekil 2: NATO Öncesi Dönem (1920 – 1945). _____53



GİRİŞ

Dünya tarihinde insanların yerleşik hayata geçerek köy, kasaba gibi ortak ve özel alanlara sahip olmasıyla birlikte bir arada yaşama ve grup olma özelliğine sahip olmuştur. Grup halinde yaşayan bireyler yönetilme ve denetlenme ihtiyacı duymuş ve bunun için devleti icat etmiştir. Devlet insanların yönetilme ve düzenlenme ihtiyacının ürünü olup geniş yetkiler yoluyla bunu günümüzde de gerçekleştirmektedir. Zaman içerisinde insanların farklı ihtiyaçları da doğmuş ve bu ihtiyaçlarının giderilmesinde geniş yetkileri olan devlet devreye girmiştir. Bu ihtiyaçların başında insanların savunulma ya da güvende hissetme güdüsü gelmektedir. Savunma mekanizması, insanı bir otorite arayışına itmekte ve bu otorite, bireyin üzerinde baskı kurmanın yanında güvende hissetmesini sağlamaktadır. Birey yönetiminin ön plana çıktığı rejimlerde bu otorite bireyken, güçlü devlet sistemlerinin olduğu rejimlerde devletin kendisidir.

Çalışmanın da temel kavramı olan savunma, herhangi bir dış tehdit durumunda karşılık verebilme, gerektiğinde tehdit yaratabilme ve nötr durumlarda da caydırıcı gücünü stabil tutabilme yetisidir. Tarih boyunca dünyada güçlü olarak değerlendirilen devletlere bakıldığında güçlü bir orduya sahip oldukları görülmektedir. Bunun sebebi hiç şüphesiz savaşlar sonucu zenginleşme ve büyümedir. Bu şekilde devletler iktisadi bağlamda kendi kaynaklarını muhafaza ederek yeni kaynaklara sahip olmuş; siyasi bağlamda da güçlü, etkin ve söz sahibi olmuşlardır. Çalışmanın sınırlılığı gereği Osmanlı'dan miras kalmış âtil durumdaki devletin 1923-1946 yılları arasında yani erken Cumhuriyet döneminde iktisadi ve sanayii bağlamındaki atılımları, gelişimleri ele alınacak, dönemin iktisadi faaliyetleri zemininde, ordu modernizasyonu ve savunma sanayii kuruluşlarının millileşmesi incelenecektir. Çalışma yapılırken birincil kaynak yetersizlikleri, rakamsal değerlerin olmayışı ve en önemlisi milli savunma mekanizmasının gizli işliyor olması dolayısıyla literatürün sınırlılığı, karşılaşılan güçlüklerin başında gelmektedir. Bunun yanında ele alınan dönem, oldukça kompleks bir işleyişe sahip ve dış devletlerin baskısının yoğun olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla tarih yazımı da bu yapıdan ve dış baskıdan etkilenmiş; genelde aktif görev almış bürokratların anılarından oluşan metinler mevcuttur.

Çalışmanın birinci bölümünde Osmanlı monarşisinden Türkiye Cumhuriyeti demokrasisine geçiş, dünya konjonktürü göz önüne alınarak kavramsal olarak açıklanmıştır. İmparatorlukların çätirdamasıyla Fransız İhtilali sonucu ortaya çıkan milliyetçilik akımı, azınlıkların bağımsızlık arzusunu güçlendirmiş ve Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte ortaya çıkan gelişmeler, Türkiye Cumhuriyeti'nin de aralarında bulunduğu ulus devletlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ulus devletlerin ortaya çıkışı beraberinde azınlık problemlerini getirmektedir. Bu bağlamda iskân politikalarının yoğunlukta olduğu dönemde milliyetçiliğin de üst safhalara çıkması da kaçınılmazdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra muasırlarını yakinen bilen yönetici kadronun iktisadi girişimleri ikinci bölümde açıklanmıştır. Buna göre ülke çapında iktisat kongresiyle birlikte organizasyon süreci başlamış ve iktisadi hareketlilik karma ekonomi anlayışıyla -ılımlı devletçilik olarak görülebilir- başlamıştır. Liberal politikalarla geçen on yılın ardından devletçilik anlayışıyla devam edilmek zorunda kalınmıştır. Yatırımlar, açılan bankaların ışığında ülkenin ihtiyacına ve mevcut hammaddeye göre planlanarak sanayii atılımı yapılmıştır. Burada en başında da planlandığı gibi salt bir devletçilik anlayışı söz konusu değildir. Zira devlet özel teşebbüsün dâhil olmak istemediği alanlarda girişimde bulunmuştur. Bu iktisadi yapı aslında karma ekonominin olduğu iktisadi bir sistemi işaret etmektedir.

Üçüncü bölüm çalışmanın amacını taşımaktadır. Kara, deniz ve hava harp alanlarında kurulan sanayii kuruluşları amaçları, bağlamında kronoloji olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Burada üzerinde durulan asıl kavram millîliktir. Zira tam bağımsız bir devlet için milli sanayii olmazsa olmazdır. Bu dönem ordunun her alanında restorasyon ve gelişmenin olduğu dönem olarak Türkiye Cumhuriyet tarihinde bağımsızlığın en çok istendiği ve bunun için girişimde bulunulan dönemdir. Bu zihniyet, yalnızca yönetici grupta kalmamış ülke sınırlarında yaşayan halk da aynı zihniyette hareket etmekte ve bağımsızlık istemektedir. "Milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararlılığı kurtaracaktır." söylemiyle Atatürk, halkın etnikliğinin şart olduğu vurgulamaktadır.

Erken Cumhuriyet Döneminin Atatürk sonrası kısmında ortaya çıkan gelişmeler de üçüncü bölümde anlatılacaktır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk dönemi dışında yol izlediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira ordu sanayisinin bir kısmının kapatılması, dış devletlerle ilişkilerin diplomasi dışında yardımlarla geliştiği dönem olarak düşünülebilir. Atatürk döneminin aksine dünya savaşında tarafsız olmanın verdiği yük, gıda ve sanayii alanındaki yetersizlikler şeklinde ortaya çıkmıştır. İnönü dönemi, savaş şartlarına nazaran daha kötü bir dönemdir. Zira her an savaşa ihtimalinin olduğu bir dönemin muğlaklığında geçen dönem, yönetici kadronun iradesi dışında gelişen olaylardan ötürü Atatürk dönemi üzerine yeni bir gelişme inşası mümkün olmamıştır. Ancak gözden kaçırılmaması gereken nokta, nasıl ki Birinci Dünya Savaşı yeni bir dünya düzeni yarattıysa; İkinci Dünya Savaşı da buna benzer yeni bir dünya restorasyonuna yol açmıştır.

Çalışmanın amacı Erken Cumhuriyet dönemi iktisadi politikaları zemininde ordu modernizasyonunu dönemin savunma sanayii kuruluşları yoluyla anlamaktır. Bunun için literatürde de ayrılmış olan Atatürk'ün etkin olduğu dönem ve Atatürk sonrası dönem olarak ele alınmıştır. Atatürk dönemi dış siyaseti, barış üzerine; iktisadi hareketlilik, millilik ve bağımsızlık üzerine kuruludur. Açılan her sanayii dalı bağımsızlığı ve milliliği yeniden üretmiş; devletin ve halkın özgüvenine nüfus etmişken, Atatürk sonrası dönemde özellikle İkinci Dünya Savaşı sürecinde devletin maruz kaldığı dış baskı ve imkansızlıklar, bağımsızlık düşüncesinin arka plana atılmasına sebep olmuştur.

Her an ikinci bir dünya savaşına girmeye hazır bir ordu bulunduran Türkiye Cumhuriyeti denge politikalarıyla savaşmamanın yollarını aramıştır. İnönü, Saraçoğlu ve Menemencioğlu'nun üzerinde doğrudan baskı kuran ve Türkiye Cumhuriyeti'ni savaşa sokmaya çalışan politikalar yürüten özellikle Almanya ve İngiltere'nin yanında Rusya tehdidi de savunma halinde olmayı gerektirmiştir. Neticesi üretici nüfusun silah altında olmasına, üretimin durmasına ve kıtlığın baş göstermesine sebep olmuştur. Objektif bir bakış açısı dış politikada barışçıl olabilmenin sonucu olarak mevcut iktisadi politikadan vazgeçilmesinin zorunluluğunu muhakeme edebilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DEVLETİNİN KURULUŞ DÖNEMİ ÖNCESİ ULUSLARARASI SİYASAL SİSTEM

Bir devletin varlığını sürdürebilmesi için en önemli ihtiyaçlarından biri de savunma ihtiyacıdır. Tarihsel sürece bakıldığında güçlü devlet, güçlü ordu ile mümkün olabilmektedir. Ordunun güçlü olabilmesi ise modern zamanlarda sanayii gelişmişliği ile doğrudan ilgilidir. Ordunun modernizasyonu gelişmiş bir sanayii ile gerçekleşebilmektedir. On altıncı yüzyıldan itibaren Avrupa’da görülen bilimsel gelişmeler ordularına da yansımıştır. On yedinci yüzyıldan itibaren çağın savaş teknolojisini takip edemeyen Osmanlı ordusu Avrupa ordularının gerisine düşmüştür. On sekizinci yüzyıldan itibaren Avrupa sanayii ve teknolojisine ayak uydurulmaya çalışılsa da on dokuzuncu yüzyılda Avrupa’da yaşanan Sanayii Devrimi, Osmanlı Devletinin çöküşünü hızlandırmıştır. Bu süreçte Osmanlı Devleti savunma sanayii alanında rakipleri ile mücadele edemeyecek duruma gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı başladığında, Osmanlı Devleti sanayii ve teknoloji alanında çağdaşlarının oldukça gerisindedir. Savaş sonunda tüm dünyanın yeniden şekillenmeye başladığı bir süreçte, dağılan bir imparatorluktan, milli bir devlet olarak ortaya çıkan Türkiye Cumhuriyeti savunma sanayii alanındaki çalışmalara ağırlık vermek zorunda kalmıştır. Savunma sanayii, genel sanayiden ayrı düşünülemeyecek bir organizasyondur. Bu sebeple öncelikle milli bir devlet olarak inşa edilen Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecine kadar geçen dönemde dünyadaki gelişmeler kısaca ele alınacak, sonra Türkiye Cumhuriyeti’nin genel sanayileşme çabaları ve bu süreçte milli savunma sanayiine verilen önem incelenecektir.

On dokuzuncu yüzyıl sonları, yirminci yüzyıl başları dünyada artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını anlaşıldığı ve bunun için yer yer önlemlerin alındığı yer yer de savaşların yapıldığı küresel hareketliliğin hat safhada olduğu dönem olarak görülebilmektedir. Yakın tarihe kadar uluslararası ilişkilerin yapısını belirleyen siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal sonuçları itibariyle yeni bir dünya düzeninin

oluşumunu başlatan gelişme 1914 – 1918 yılları arasında yaşanan Birinci Dünya Savaşı'dır. Bu savaş etkisini günümüze kadar sürdüren Fransız İhtilali'nin yaydığı siyasi fikir akımları, hammadde ve pazar ihtiyacını artıran Sanayii Devrimi'nin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Militarizm, Avrupa Hanedanları arasındaki mücadeleler, kültürel yayılmacılık, devletlerarası bloklaşmalar dünyayı üç kıtaya yayılan bir savaşa sürüklemiştir. Savaş sonrası siyasi sistemlerde köklü değişiklikler yaşanmış ve imparatorlukların sonu gelmiştir.

Dört büyük dünya imparatorluğu (Almanya, Rusya, Avusturya – Macaristan, Osmanlı) yıkılırken, Avrupa'nın siyasi haritası değişmiş, ulus devletler kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli sonuçları arasında şüphesiz ulus devletlerin kurulması bulunmaktadır. İmparatorlukların içinde yaşayan topluluklara bağımsız devlet kurma imkânı tanınması, yenedünya düzenine geçişi farklı alanlarda etkilemesiyle Birinci Dünya Savaşı, farklı neticelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İmparatorlukların yıkılması sömürüye açık korumasız yeni devletlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ulus devlet inşa süreci, ordu ve sanayii gibi bir devletin devamlılığında hayati önem taşıyan kurumların yeterince gelişmemiş olması, büyük devletlerin bu devletler üzerinde etkinliğini artırmış, başka bir deyişle büyük devletlere inisiyatif kullanma yetkisi tanımıştır. Manda ve himaye yoluyla yeni bir sömürü sistemi inşa edilmiş böylece sömürülen devletler kendilerini koruma altında hissederek buna razı olmuştur.

Ulus devlet olarak inşası düşünülen Türkiye Cumhuriyeti'nin doğrudan etkilendiği yeni düzeni var eden önemli gelişmelerin ilki milliyetçilikteki yükseliştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan yeni düzen incelendikten sonra milliyetçiliğin kavramsal olarak tanımı ve gelişimi ele alınacak ardından Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa süreci millilik bağlamında tartışılacaktır.

1.1. BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI WILSON İLKELERİ'NİN ETKİLERİ

Uluslararası dengeleri değiştiren, dünya siyasi haritasının yeniden çizilmesine neden olan Birinci Dünya Savaşı, Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa katılmasına kadar Avrupa Savaşı olarak anılmıştır. Uzak Doğu'da sömürüleri elinde tutan İngiltere ve Fransa'ya karşın, siyasi birliğini geç tamamlayarak sömürge yarışında geç kalan fakat yeni silah teknolojileriyle güçlenerek gelen Almanya ve İtalya'nın ortaya çıkması Avrupa dengesine yeni bir biçim vermiştir. Bu süreçten itibaren bloklaşma ve bloklar arası rekabet, Balkanlar'da milliyetçilikten kaynaklı gerginlik, dünyayı büyük bir savaşın eşiğine getirmiştir. Bloklaşmalar yaşanırken devletler çıkarları doğrultusunda saflarını belirlemiştir. Savaş, Avrupalı devletlerin çıkarları üzerine devam ederken, bu savaşa küresel bir form kazandıran, Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa dâhil olmasıdır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa katılması, Almanya'nın başlattığı denizaltı savaşlarının neticesinde gerçekleşmiştir (Armaoğlu, 1983, s. 132). Gelişmiş sanayiine rağmen müttefikleri yeterince güçlü olmayan ve savaşın tüm yükünü çeken Almanya'da 1917 yılından itibaren yorgunluk ve savaşa karşı bıkkınlık ortaya çıkmıştır. Savaşın ağır ekonomik yükünü taşıyamayan Almanya denizaltı savaşlarına yönelerek, İtilaf Devletleri'ne mühimmat ve malzeme taşıyan gemileri batırmaya başlamıştır. Almanya'nın, Amerika Birleşik Devletleri'ne ait olan iki sivil gemiyi de batırması üzerine Amerika Birleşik Devletleri savaşa kesin olarak dâhil olmuştur. Savaşın uzun sürmesi her iki blokta da yorgunluğa ve bıkkınlığa neden olmuştur. Bu yorgunluk ve bıkkınlık barışın önemini göstermiş olacak ki Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Thomas Woodrow Wilson, barışın düzenini tespit etmek üzere on dört noktayı açıklamıştır. "Wilson Prensipleri" olarak tarihe geçecek olan bu ilkeler, savaş sonrası ortaya çıkacak olan yenedünya düzenini de belirlenmesinde doğrudan etkili olacaktır (Armaoğlu, 1983, s. 138).

Wilson İlkeleri'ni dünya siyaseti içinde dönüm noktası haline getiren ayrıntı, milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesine olanak tanıyacak olan "self – determinasyon" ilkesidir. Bu ilkeyi temel alan uluslararası bir yapılanma, azınlıklara

devlet kurma hakkı tanımakta ve bu da büyük imparatorluların dağılması, siyasi haritaların yeniden çizilmesi, büyük devletlerin yeni siyasi politikalar geliştirmesi anlamına gelmektedir. Yenedünya düzeninin oluşumunda bu madde ziyadesiyle etkili olmuştur. Uluslararası sistemde, özellikle Avrupa’da, güçler dengesi yeniden dizayn edilmiştir. Self – determinasyon ilkesi, Türkiye Cumhuriyeti gibi yeni kurulan devletlerde doğrudan etkili olmuştur. Bu madde iki yönlü ehemmiyet taşımaktadır: Türklerin çoğunlukta kaldığı bölgelerin Türklerde kalması, toprak bütünlüğünü ifade ederken; azınlıkların olduğu bölgelerde toprak kaybını beraberinde getirmektedir. Bu maddenin sonuçları yalnızca toprak bağlamında değil nüfus bağlamında da önemlidir. Zira nüfus problemlerini de beraberinde getirecektir. Fakat unutulmamalıdır ki aynı zamanda bu madde Türk Millî Mücadelesi ’ne de dayanaklık etmiştir. Milli sınırlar çizilirken, “Ulusal sınırlar içinde vatan bir bütündür, birbirinden ayrılamaz.” maddesinin dayanağı yine Wilson Prensipleri arasında yer alan self – determinasyon maddesidir (Atatürk, 1965, s. 47).

Amerika Birleşik Devletleri başkanı Thomas Woodrow Wilson’ın önem verdiği bir başka esas da milletlerarası barış teşkilatının kurulmasının gerekliliğidir. Bu madde uyarınca savaş sonrası toplanacak olan Paris Barış Konferansı ’nda, Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Milletler Cemiyeti, üstlendiği görev, savaş sonrası ülkelerarası olası problemler ya da ortaya çıkacak olan anlaşmazlıklar durumunda devreye girerek mutabakatı sağlamaktır. Bu doğrultuda Amerika Birleşik Devletleri’nin hakemlik görevine soyunduğunu söylemek yerinde olacaktır. Milletler Cemiyeti’nin kuruluşu, dünyanın önemli bir restorasyon sürecine girdiğini göstermektedir. Cemiyetin ilk amacı, savaş sonrası barış antlaşmalarıyla kurulan yeni düzeni ya da statükoyu korumaktır (Bodur, 2013, s.204).

Wilson İlkeleri başlangıçta mağlup devletler tarafından olumlu karşılanmış olsa da süreç içerisinde bu ilkelerin sadece uluslararası barış, güven ve adalet temin etme amacı taşımadığı daha derinde Amerika Birleşik Devletleri’nin yeni inşa edilecek uluslararası sistemin içinde yer alma isteğinin etkisi olduğu anlaşılacaktır. İlkelerin devreye girmesi Amerika Birleşik Devletleri’nin savaşa doğrudan müdahale etmesi anlamına gelmektedir. Avrupalı devletlerin, Amerika Birleşik Devletleri’ni dışarıda bırakarak mağlup devletleri paylaşmalarına göz yumulmayacağına göstergesidir

(Boztaş, 2014, s. 64). İttifak Devletleri'nin savaştan çekilmesiyle oluşan boşluğu Amerika Birleşik Devletleri doldurmaya çalışmaktadır. İlkelerde yer alan karasuları dışında, savaşta ve barışta denizlerin mutlak seferberliği ve bütün ekonomik engellerin mümkün olduğu kadar kaldırılması maddeleri Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya çapında ekonomik bir etkinlik kurma çabaları ve liberal ekonomik bir yapıyı dünya çapında yaygınlaştırıp koruma isteğidir. Bu şekilde Avrupalı devletlerin sömürgecilik zihniyetiyle uyguladıklarını, Amerika Birleşik Devletleri yirminci yüzyıla daha uygun hale getirip liberal bir görünümle şekillenecek ve yeni bir sistem olarak manda ve himaye ortaya çıkacaktır.

Wilson İlkeleriyle ulus devletlere dayalı bir dünya tasarlanmıştır. İmparatorlukların yıkılıp, milletlerin örgütlenerek milli devletlerin doğmasına yol açan Birinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye Cumhuriyeti de bağımsız milli bir devlet olarak bu konjonktürde kurulmuştur. Fakat unutmamak gerekir ki Türkiye Cumhuriyeti Milli Mücadele dönemine sınırlarını belirlerken Wilson ilkelerini dayanak olarak kullansa da Amerika Birleşik Devletleri'nin oyununa gelmemiş sırtını hiçbir zaman Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'ye dayamamış, manda ve himaye fikrini kabul etmemiştir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti, hayata geçirdiği milli mücadele ile diğer devletlere de umut olmuştur (Ürer, 2014, s.611).

Savaş sonrası dünya düzenini yeniden belirleyecek ve barış antlaşmalarının koşullarını saptamak için Paris Barış Konferansı toplamış ve bu konferansta Avrupa siyasi haritası yeniden çizilmiştir. Konferansta, Fransa ve İngiltere kararların alınmasında baskın rol almışlardır. Bu süreçte Fransa'nın amacı Almanya'nın yeniden güçlenmesini engellemek; İngiltere'nin amacı ise hem Almanya'nın güçlenmesini engellemek hem de Ortadoğu'daki çıkar arayışlarıdır (Armaoğlu, 1983, s. 146). Yapılan antlaşmalar neticesinde savaş tazminatı yerine onarım bedeli, sömürgecilik yerine manda himaye kavramları kullanılarak Avrupalı büyük devletler bir şekilde çıkarlarını korumuş ve Amerika Birleşik Devletleri, konferansta beklentilerini tam olarak karşılayamamıştır.

Almanya ile yapılan Versailles Antlaşmasıyla sınırları daralıyor, tüm denizaşırı toprakları kaybediliyordu. Zorunlu askerlik kaldırılıyor, ordusu 100.000 kişiye

düşürülüyor, deniz kuvvetleri sınırlandırılıyor, denizaltı ve uçak üretimi engelleniyor, tüm gemileri müttefiklere teslim ediliyordu.

Avusturya ile yapılan Saint Germain Antlaşmasıyla imparatorluk parçalanmıştır. Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya'nın bağımsızlığı tanınmıştır. Zorunlu askerlik kaldırılmış ve ordusu 30.000 kişiye indirilmiştir.

Macaristan ile yapılan Trianon Antlaşmasına göre sınırlar daraltılmış, bölgede kurulan yeni devletlere topraklar paylaştırılmıştır. Ordusu 35.000 kişiye indirilmiş, deniz ve hava kuvvetleri bulundurması engellenmiştir.

Bulgaristan ile yapılan Neuilly (Nöyyi) Antlaşmasıyla Bulgaristan'ın Ege Deniziyle bağlantısı kesilmiş, ordusu 25.000 kişiye indirilmiştir. Deniz ve hava kuvvetleri bulundurması engellenmiş, zorunlu askerlik kaldırılmıştır. Ayrıca tüm bu antlaşmalar mağlup devletlere tazminat borcu adı altında çok ciddi ekonomik ve mali yükler getirmiştir (Armaoğlu, 1983, s. 148).

Antlaşmalar neticesinde görülmektedir ki mağlup devletlerin askeri anlamda tekrar güçlenmeleri engellenmeye çalışılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın ve İtalya'nın gelişmiş bir silah teknolojisiyle savaşması bu durumun temel sebebidir. Savaş sırasında Almanya, Avrupa cephesinde klor gazı kullanmış ve ilk kimyasal savaşı başlatmıştır. Ateşli silahlar, zırhlı muhabere araçları, denizaltılar etkin olarak kullanılmış, bu durum özellikle Almanya'nın siyasi gücünü tamamen kırmaya yönelik bir antlaşma yapılmasına neden olmuştur. Daha genel bir ifadeyle söylemek gerekirse Birinci Dünya Savaşı, silah teknolojileri açısından da önemli değişim ve dönüşümlere yol açmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonuçları itibariyle tüm dünya siyasetinde bir kırılma noktasıdır. Şöyle ki etkileri günümüze kadar sürmüştür. Savaş sonrası, siyasi, askeri, toplumsal ve kültürel değişimler yaşanmış ve etkileri çok uzun yıllar sürecek olan, sosyalizm, liberalizm, nasyonalizm, faşizm gibi yüzyılı etkileyecek yeni akımlar ortaya çıkmıştır. Savaş köklü değişimlere yol açmış hatta Uluslararası İlişkiler Bilimi de savaş sonrası sosyal bilimlerin yeni bir alanı olarak bu süreçten sonra oluşturulmuştur. Türkiye

Cumhuriyeti'nin kurulması da savaş sonunda, taşların henüz yerine oturmadığı büyük imparatorlukların yıkılıp ulus devletlerin kurulduğu, haritaların ve güçler dengelerinin yeniden şekillendiği böyle bir süreçte gerçekleşmiştir.

1.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞUNDA MİLLİYETÇİLİK AKIMININ ETKİSİ

Milliyetçilik akımı, diğer imparatorluklar gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun da sonunu hazırlarken Türkiye Cumhuriyeti'nin temel yapı taşlarından biri olmuştur. Millî Mücadelenin kazanılmasında en önemli etken, Türk milletinin bağımsız yaşama isteğidir ve mücadele, Türk milliyetçiliğine dayanılarak kazanılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, milliyetçilik düşüncesinin Avrupa'da en yoğun olarak kabul edildiği bir döneme rastlar. Bu sürecin daha iyi değerlendirilebilmesi için milliyetçiliğin Avrupa'da ortaya çıkışı ve gelişimine bakmak gerekmektedir. Avrupa'da milliyetçilik, siyasi bir düşünce olarak ortaya çıkmıştır. Halkların, milli amaçlar doğrultusunda bir araya gelmeleri bu günkü anlamıyla modern devletlerin kurulmasına katkı sağlamıştır.

Avrupa modernleşmesinin ideolojik yapısında belirleyici olan akım milliyetçiliktir. On dokuz ve yirminci yüzyıllarda ulus devlet esaslı yenedünya düzeni oluşturulmasında milliyetçilik, en önemli etken olmuştur. Fransız İhtilali'nin etkisiyle Avrupa'da büyük değişimler yaşanmış, ihtilal yurttaşların mutlak egemen güce değil her şeyden önce millete ve milli devlete karşı sadakat borcuyla bağlı oldukları anlayışını yaygınlaştırmıştır. Her türlü egemenliğin esas olarak millete ait olduğu ve konunun millet egemenliğinin ifadesi olduğu anlayışı Fransız İhtilali ile yaygınlaşan kavramlardır (Armaoğlu, 1983, s. 6). İhtilal ile birlikte etkileri dünyayı saracak ve büyük çatışmalara neden olacak yeni bir dönem başlamış, milli bayrak, milli marşlar, milli tatil günleri gibi milliyetçilik sembolleri ortaya çıkmıştır. Bu semboller genelde bir devletin kuruluş sürecinde inşa edilen simgelerdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda da bu simgelerin varlığı önemli bir yer tutmaktadır (Feyzioğlu, 1983, s. 356). Bir aidiyet temelinde düşünüldüğünde kuşaktan kuşağa aktarılan gelenekler

dışında onlardan daha önemli olan inşa sonucu ortaya çıkmış yada üretilmiş ve yeniden üretilen simgesel ifadeler bağıllığı arttırmaktadır (Aşkın,2007, s. 204).

Osmanlı Devleti'nin millet anlayışı sonrasında Cumhuriyet döneminde ulus devlet inşası sürecinde milliyetçilik modern bir devlet kurmanın temel unsurlarından biri olarak görülmüştür. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Wilson İlkelerine uygun olarak devlet sınırlarını belirlemiş, Misak-ı Milli bu ilkelere dayanarak oluşturmuştur. Devlet kurulduğunda Osmanlı İmparatorluğu'ndan farklı olarak yeni bir kolektif kimliğe ihtiyaç duymuştur. Atatürk, milliyetçilik anlayışını ortaya koyarken, ulus devlet inşa sürecinde moderniteden de kopmamış ve dil, kültür, tarih, yaşanmış ortak geçmiş Türk milliyetçiliğinde en önemli unsurlar olmuştur. Mutlak hükümdar yerine millet egemenliği, ümmet yerine ise ulus kavramları yerleştirilmeye çalışılmıştır. “Türk Milleti”, “Türk Hükümeti” terimleri sıklıkla kullanılarak milli kimlik vurgulanmıştır.

Atatürk milliyetçiliğinde, tarih, dil, millet, ortak kader gibi moral değerlere atıf yapılırken, ırk birliği ve din birliği gibi öğeler ikinci plana atılmıştır. Böylece Türk milliyetçiliği kendi farkını ortaya koymuştur. Türkiye Cumhuriyeti milli mücadele vererek Avrupalılara karşı kazanılan bir İstiklal Savaşı sonucunda kurulmuş fakat diğer taraftan da Avrupa medeniyetini ulaşılması gereken seviye olarak “muhasır medeniyet” tanımıyla hedef olarak belirtmiştir (Akael, 2011, c. 5, s. 9). Büyük bir milli mücadele verilerek kurulan devlet hedef olarak kendine Avrupa'yı alsa da çevresinin güven vermeyen devletlerle sarılı olduğunun farkındadır. Bağımsızlık yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti için en önemli ve hassas konudur. Türkiye Cumhuriyeti siyasi bağımsızlığını, ekonomik bağımsızlıktan ayrı düşünemeyeceğini bu sebeple dışa bağımlılığın her konuda reddedilip kendi kendine yeterli olmayı amaç olarak benimsemiştir. Bu tutum Cumhuriyetin ilk yıllarında dış politikaya, ekonomiye ve savunma sanayiine de yansımıştır (Deringil, 2012, s.13-14).

1.3. YENİ TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN ÖNEM VERDİĞİ KONULAR

Cumhuriyet dönemi elitlerinden önce de Osmanlı Devleti'ni içinde bulunduğu durumdan kurtarmak ve devletin devamlılığı için fikirler üretilmiş ancak faydalı olunamamıştır. En belirginlerinin İslamcılık, Osmanlıcılık olduğu bazı politikalar yoluyla, mevcut toprak ve nüfusun muhafaza edilmesi amaçlanmıştır. Ancak imparatorluk rejimlerinin parçalanarak ulus anlayışının yaygınlaşmasına yönelik olarak ortaya atılan bu politikalar parçalanmayı engelleyememiştir. Türkiye Cumhuriyeti elitleri, Osmanlı Devleti'nden devralınan mirası çağa uygun olarak yeniden inşa etmiştir. İnşa süreci siyasal olmanın yanında herhangi bir devleti ve milleti ilgilendiren her alanda yapılmıştır.

Uygulanan denge politikalarının da etkisiyle Osmanlı Devleti, her anlamda kuşatılmış halde Dünya Savaşı'na sürüklenmiş ve neticeleri oldukça ağır olmuştur. Bu süreçte mevcut konjonktürü ve Osmanlı Devleti'ni çok iyi derecede tayin edebilecek mevki ve makamlarda olan Cumhuriyet Elitleri, Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin öncelik vermesi gereken konuları da tayin edebilmişlerdir. Ekonomi konusunda oldukça zayıf olan devlet yapısının güçlenmesini sağlamak, Türkiye Cumhuriyeti'nin önceliği olmuştur. Zira muasırlarının seviyesine ulaşmak için bağımsız bir ekonominin gerekliliğiyle birlikte yapılan savaşlar neticesinde de yerli ve milli bir harp sanayinin de gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin sanayii alanına verdiği önem ve öncelik henüz Lozan Antlaşması sürecinde İzmir İktisat Kongresi'ni yapmasından açıkça anlaşılabilir. Kongre içeriğinden de anlaşılacağı üzere yerlilik ve millilik vurgusu dışa bağımlı olmayan bir iktisat anlayışının tahayyülünü işaret etmektedir. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayii Planları da bunu kanıtlar niteliktedir.

1.3.1. Ulusal Ekonomiye Geçiş Dönemi

Osmanlı Devleti'nin parçalanmasının ardından elde edilen zafer önemli olmakla birlikte devletin kalkınması için yeterli değildir. Zira elde edilen zaferle inşa edilecek olan devletin sınırları, milletin can ve mal güvenliği sağlanmıştır. Cumhuriyet

elitlerinin bu süreçte ilk icraatı da sanayii alanında yapılacak olan atılımdır. Savunma sanayii top yekûn savaşın bir parçasıdır. Sanayisi gelişmeyen bir ülkenin savunma sanayisinin de gelişmesi beklenemez. Savunma sanayide ekonominin önemli bir parçası olarak gelişmektedir. Savunmada ihtiyaç duyulan her türlü malzemenin özel veya kamu kuruluşlarınca üretilmesi gerekir. Ancak bunun için gerekli fiziki sermayenin yetersizliği, savaşlar sonucunda eldeki vasıflı işçi azlığı, devletin her alanında özellikle de sanayii alanındaki gelişimine ket vurmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin savaşlarda olduğu gibi sanayii alanında da millete ihtiyacı bulunmakta ancak sanayii alanında yetkin iş gücü sınırlı olarak bulunmaktadır. Bu da devletin en çok ihtiyaç duyduğu alandaki gelişimini olumsuz etkilemektedir.

Atatürk'ün ekonomi politikası, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Milleti'ni muasırlarının seviyesine yükseltmektir. Buna karşın mevcut durum, ilkel tarım yöntemleriyle toprağı işleyen, eğitimsiz ve yoksul bir toplum, yerli ürünlerden ziyade ithal ürünleri korumayı amaç edinmiş bir gümrük zihniyeti, demir ve deniz yollarının kontrolünü sağlayan yabancı işletmelerin ülkeyi terk etmiş olmaları ve devletin bütün işleyişini etkileyen Duyun – u Umumiye nedeniyle ticari faaliyetlerin büyük bölümünün durmuş olmasıdır. Başka bir deyişle içi çürümüş yalnızca ayakta durabilen bir yapı söz konusudur. Mevcut yapı, devlet ve millet bağlamında yeniden yapılanmayı mecbur kılmaktadır. Zira İzmir İktisat Kongresi de bu yeniden yapılanma için atılan ilk kapsamlı adım olmuştur (Karataş, 1998, s. 3318).

Ekonomi politikalarında acil önlem alınması gereken siyasi, hukuki ve sosyal alanların belirlenmesi ve çözüme kavuşturulması bağlamında Yeni Türkiye Cumhuriyeti için İzmir İktisat Kongresi çok elzem bir yerdedir (Oğuz, Bayar, 2003.s.5). Bir bakıma devletin temelleri bu kongrede atılmış ve bu kongrede yer alan yöneticiler devletin hem kurtulmasında hem de kurulmasında görev almışlardır. Atatürk'ün İzmir İktisat Kongresi'nde ekonomik gelişmeye verdiği önemi şu sözleriyle de anlamak mümkündür;

“Türk Milletinin hayati ile, yükselişi ile doğrudan ilgili ve bağıntılı olan milletin iktisatlarıdır.....Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti cihangir bir

devlet olmayacaktır fakat yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti bir iktisat devleti olacaktır.” (Aydemir, 2011, c.3, s.329-332).

Lozan Konferansında İsmet İnönü'nün “*Ülkem için ekonomik köleliği asla kabul edemem*” söylemi ile ekonomik alanda da dışa bağımlılığı reddettiği açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Kongrede alınan kararlar, “Misak-ı İktisadi” ve “Çiftçi, Tüccar, Sanayici ve İşçi Gruplarına İlişkin Esaslar” olarak adlandırılan iki bölümde toplanmıştır.

İlk bölüme giren kararlardan elzem olanlar, yerli üretimin geliştirilmesi ve teşviki, lüks ihtiyaçlardan kaçınılması, yerli olmayan sermayenin ekonomik gelişmeye katkı yapması koşuluyla izin verilmesidir (Yavi, 2001, s. 282-283). İkinci bölümde yer alan kararlar da reji idaresi ve yönetiminin kaldırılması, tütün tarım ve ticaretinin serbestliği, ihraç edilen tütünün de işlenmiş olmasının gerekliliği ve vergilerinin de tüketiciden alınmasıdır. Aşar ve temettü vergisi kaldırılıp aşar vergisinin yerine uygun bir vergi getirilecektir. Ziraat Bankası yeniden yapılandırılacak, sanayicilere kredi sağlanması amacıyla Sanayii Bankası kurulacaktır. Teşvik-i Sanayii Kanunu dönemin ihtiyaçlarını karşılar duruma getirilip, beş yıl sonra yirmi beş yıl süreyle uzatılacaktır. Türk limanlarında kabotaj hakkı sağlanacak, demiryolu, limanlar ve diğer ulaşım altyapıları geliştirilecektir. Tüm işçilere sendika hakkı verilecek, “amele” tanımlamasını yerini “işçi” kavramı alacak, işçilerin mesaisi düzenlenecek, 18 yaşından küçüklerin çalıştırılması engellenecek, işçilere haftalık izin hakkı tanınacaktır (Parasız, 1998, s.3; Yavi, 2001, s. 283).

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan ekonomik, mali ve sosyal kararlar, ulusal mutabakat içermekte ve toplumun güvencesiz kesiminin haklarının korunmasına yönelik olarak sınırlı bir liberal kapitalist modeli işaret etmektedir (Akyıldız, Eroğlu, 2004, s. 46). Ticari ve sanayii alanda özellikle emek yoğun sermayenin hakları gözetilerek, oluşması planlanan özel teşebbüse dayalı gelişmeler neticesinde, Avrupa'da olduğu gibi emek yoğun sermayenin sömürülmesinin önü kapatılmıştır.

İzmir İktisat Kongresi, Lozan Görüşmeleri arasında yapılmıştır. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması, uzun bir sürecin neticesinde, siyasal olmanın yanında iktisadi bağlamda da Türkiye Cumhuriyeti'ni doğrudan etkilemiştir. Kapitülasyonların kaldırılması, Türkiye Cumhuriyeti adına olumlu maddeler arasında olmakla birlikte, Osmanlı Devleti'nden kalan borçlar iktisadi olarak olumsuz etki yapacak, ya da Türkiye Cumhuriyeti'ni zora sokacaktır. Zira sınırlar dikkate alınarak toprakları paylaşan devletlere paylaştırılmış olan borçların büyük bölümü Türkiye Cumhuriyeti tarafından devralınmıştır (Boratav, 1998, s. 32). Borç paylaşımında anlaşmazlıklar dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti ve alacaklı olan ülkeler arasındaki antlaşma ancak 13 Haziran 1928'de imzalanabilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti 161 milyon altın liralık borcununun 107 milyon altın lirasını ödemeyi kabul etmiştir (Aksu, 2006, s.122).

Lozan Antlaşması'yla İzmir İktisat Kongresi'nin aynı döneme gelmesi de dikkat çekicidir. Zira henüz Lozan Antlaşması imzalanmadan Atatürk'ün İzmir İktisat Kongresi'ni toplaması, Lozan Antlaşması'na giden İsmet İnönü ve ekibine olan sonsöz güven ve inancını göstermektedir. Bunun yanında ülkenin iktisadi inşasının yapılmasının da ne kadar elzem olduğunu ortaya koymaktadır. Ekonomik bağımsızlığın temelleri uluslararası uzlaşmalardan önce zihniyet olarak atılmıştır.

Kısmi Liberal Dönem olarak kavramsallaştırılan dönemde İzmir İktisat Kongresi'nde belirlenen ilkelere koşut olarak Türk ticari ve sanayii hayatını finanse edecek banka girişimlerinde bulunulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti İş Bankası, Türkiye Cumhuriyeti Sınai ve Maadin Bankası, Türkiye Cumhuriyeti Sanayii Kredi Bankası, Emlak ve Eytam Bankası; yapılandırılma yoluna gidilen Ziraat Bankası ve Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Türkiye Cumhuriyeti ticari ve sanayii hayatını finanse etmek için oluşturulmuştur. Bu dönem, bankacılık bağlamında oldukça aktif bir profil çizmiş, 29 tane yerel banka kurulmuştur. Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında dış ticaretin payının büyük olması, dışa açık ekonomi politikalarının benimsenmesi yabancı bankaların da kurulmasına neden olmuştur. Neticesinde de altı yabancı banka faaliyete geçmiştir (Paşacı, 1998,s. 3400).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, ekonomik faaliyetlerden öne çıkan başka bir alan da ulaşımdır. Ekonomik ve askeri bağlamda ulaşım ağının oluşturulması oldukça elzemdir. Zira bankacılık faaliyetleri ticari ve sanayii alanındaki gelişimlerde lokomotif görevi görmekte, ulaşım da ticari ve sanayii faaliyetlerin lojistiği için hayati önem taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nde yabancı şirketlerin denetiminde olan demiryolları 1924 yılında Anadolu Demiryolları'nın devletleştirilmesiyle alakalı kanun kabul edilmiş, buna koşut olarak yeni demiryollarının yapımına önem verilmiştir. Millileştirilen demiryollarının yapımı ve işletilmesi amacıyla kurulan Nafia Vekaletine bağlı olan müdürlükler, 1927 yılında Devlet Demiryolları ve Limanları İdare – i Umumiyesi çatısı altında toplanmıştır. Havacılıkla alakalı gelişim de yaşanmış ve 1926 yılında Kayseri'de uçak fabrikası açılmıştır (Coşkun, 2003,s.74).

Demiryollarının yanında denizcilik alanında da önemli adımlar atılmıştır. Osmanlı Devleti'nde kapitülasyonlar dolayısıyla kabotaj tekeli hakkı bulunmamakta dolayısıyla yabancı gemilerin Osmanlı Devleti karasularında demir atmasında, ticaret yapmasında herhangi bir mâni bulunmamaktadır. Bunun yanında denizcilik işletmelerinin de yabancı şirketlerin elinde bulunmaktadır. Ulaştırma alanında demiryolları kadar elzem olan denizcilik, 1926 yılında Kabotaj Kanunu'nun çıkartılmasıyla Türk deniz ticareti ve taşımacılığının gelişiminin sağlaması amaçlanmaktadır (Çaha, 1975,s.198 – 200).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk dönemi olan 1923 – 1929 yıllarındaki gelişmeler düşünüldüğünde, devlet girişimleri, özel teşebbüsü destekler niteliktedir. Ticaret ve sanayii alanlarında kredi verebilecek bankaların kurulması, lojistik faaliyetlerin gelişimi için demir ve deniz yollarının millileştirilerek yabancı şirketlerden alınması, İzmir İktisat Kongresi'ne sadık kalınarak bağımsız bir ekonomi çabasının verildiğini göstermektedir. Bu dönem, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği için atılan temel olarak düşünüldüğünde, Türk ticaret ve sanayii hayatında engel teşkil edecek hususların ortada kaldırılmasına ve özel teşebbüsün girişimlerinde kolaylaştırıcılık sağlaması bağlamında elzemdir.

1923 – 1929 yılları arasındaki gelişmelerin ülkeye ve devlete olan etkisi bu dönemde ortaya çıkmaktadır. Özel teşebbüse dayalı ticari ve sanayii tahayyülünün gerçekleşmesi

sonucu sağlanacak olan kalkınma beklenmiş ancak süreç, yönetici elitlerin planladıkları şekilde ilerlememiş, beklentiler karşılanamamıştır (Altıparmak, 2002, s. 37). Bunların yanında ülke içindeki sermaye birikiminin zayıf olması, Lozan Antlaşması'nın bazı maddeleri dolayısıyla gümrük politikalarının tam olarak uygulanmasında problemler yaşanması, Osmanlı Devleti'nden kalan borçların ödenmeye başlanmasıyla ekonomideki negatif hareketlilik Türkiye Cumhuriyeti'nin devletçi bir yol izlemesini zorunlu kılmıştır (Akyıldız, Eroğlu, 2004, s. 49). Cumhuriyet dönemi devletçilik anlayışı geleneksel bir devletçilikten ziyade özel teşebbüsle sağlanamayan girişimlerin devlet eliyle sağlanmasıdır. Bu bağlamda karma ekonomik yapı olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır.

Türkiye Cumhuriyeti elitlerinin devletçilik anlayışı devletin müdahaleciliğine dayanmaktadır. Başka bir deyişle devletin kimi alanlarda devletleştirme yapması, yeni ticari girişimleri kendi eliyle gerçekleştirmesi gibi iktisadi bağlamda piyasaya müdahale etmesidir. Dünyada gerçekleştirilen ilk planlama da bu dönemin devletçilik anlayışının neticesidir. Beş yıllık planlanan sanayii planları yoluyla ticari ve sanayii alanında planlamalar gerçekleştirilerek kalkınmanın sağlanması amaçlanmıştır. 1930 yılında İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor ile başlayan çalışmalar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin desteğiyle gerçekleştirilmiştir. Sonrasında Amerikalı uzmanların raporlarından da faydalanılarak 1934 yılında sanayii alanında planlı döneme geçilmiştir (Soyak, 2003, s. 172).

Dünya ekonomisini doğrudan etkileyen 1929 Dünya Bunalımı, Türkiye Cumhuriyeti'ne de büyük hasar vermiştir. Türk parasının düşüşüyle başlayan etkiyi ihracat ürünlerinin fiyatlarındaki düşüşle devam etmiştir. İhracatta yaşanan düşüş, dış ticaret dengesini bozmuş, dış ticaret oranları gerilerken, iç ticaret oranları buna paralel olarak gerilemiş ve daha fazla zarar görmüştür. Bu da Türkiye Cumhuriyeti'nin, inşa aşamasındaki, kırılgan ekonomisinin çok yönlü olarak zarar görmesiyle neticelenmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin dünya ekonomisine tam olarak eklenememiş olması dolayısıyla Dünya Bunalımından gördüğü zarar muasırlarıyla kıyaslandığında daha azdır (Başkaya, 2004, s. 74).

1.3.2. Savunma Sanayiinin Güçlendirilme Çabaları

Canlı yaşamında en belirgin reflekslerden olan savunma, temel anlamda ihtiyaçtır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde fizyolojik ihtiyaçlardan hemen sonra yer almaktadır. Devlet bağlamında ele alındığında dış tehditlere ve saldırılara karşı hazırlıklı olma durumudur. Türkiye Cumhuriyeti bağımsızlık süreci savaşlar neticesinde gerçekleşmiş ve kurucu elitler de ülkenin işgal altında olduğu dönemin komutanları, Cumhuriyet Dönemi'nin kurucu elitleridir. Bu nedenle savunma ve bağımsızlık devletin kuruluşuyla birlikte en elzem konular arasında yer almıştır. Milli savunma anlayışı Cumhuriyetin ilk yıllarında her şeyin önünde olduğu bir dönem olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurtuluş ve kuruluş süreci, dış politikada sıcak savaş halinde, iç politikada da mevcut zihniyetle girilen mücadele neticesinde gerçekleşmiştir. Askeri bağlamda savunma süreci, silah ve mühimmat üretmek ve tamir etmek amacıyla İstiklal Savaşı sırasında işgal altındaki İstanbul'dan Ankara ve çevresine kaçırılarak getirilen tezgâhlar ve teknik elemanlar yoluyla başlamıştır. Türk Ordusu'nun silah ve mühimmat ihtiyacının büyük bölümü Ankara, Eskişehir, Konya ve Erzurum'da bulunan küçük tezgâhlardaki üretimle karşılanmıştır. Savunma sanayiinin kurumsallaşması ise 1921 tarihinde Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü'nün kurulmasıyla gerçekleşmiştir.

Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü bünyesinde, 1924'de Hafif Silah Ve Top Tamirhaneleri Marangozhaneler Ve Fişek Fabrikaları, 1927'de Yeni Mühimmat Fabrikası, 1928'de Pirinç Fabrikası kurulmuştur. Gölcükte bir tersane inşa edilmesi planlanarak Haliç'te bulunan Askeri Tersane'nin yeni inşa edilecek olan Gölcük Tersanesi'ne taşınmasına karar verilmiştir. 1930'da İstanbul-Haliç'te bulunan Nuri Killigil Tesisleri'nde 81 mm havan ve mühimmatı, tabanca, değişik ebatlarda tahrir kalıplar ile patlayıcı ve yanıcı maddelerin üretimleri yapılmıştır. Yine aynı yılda Kayaş Kapsül Fabrikası, 1931 yılında Kırıkkale Elektrik Santrali ve Çelik Fabrikası, 1939 yılında barut, tüfek ve top fabrikaları tesis edilmiştir (Savunma Sanayii Müsteşarlığı, 2000, s. 33).

1920 – 1950 yılları arasında havacılık alanında faaliyetler komple yerli ve milli olmasa da ivme kazanmış ve muasırlarının seviyesine yaklaşmıştır. Zira 1925 yılında Türkiye Cumhuriyeti hükümetiyle Junkers Şirketi'nin ortak kuruluşu olan Tayyare ve Motor Türk A.Ş. (TAMTAŞ) kurulmuş, TAMTAŞ'ın bir unsuru olan İzmir Halkapınar Uçak Tamirhanesinden getirilen araçlarla Eskişehir Hava Tamirhanesi, 1925 yılında uçak geliştirmek amacıyla denemelerde bulunmuş ancak başarılı olamamıştır. Kayseri'de kurulan tesislerde de 1928 yılında üretime başlanmış, 1939 yılına kadar Amerikan, Alman, Polonya ve İngiliz üretim hakları ile değişik tiplerde toplam 112 uçak üretmiştir. Dönemin tekniği ve teknolojisi düşünüldüğünde, TAMTAŞ Kayseri Tesisleri, makine ve teçhizatıyla muasırlarının seviyesindedir. 1939 yılında lisans anlaşmazlığından dolayı ortaklı feshedilmiştir (Akgül, 1985, s. 110).

Kayseri'deki kamuya ait uçak fabrikası ile bu dönemde özel sektör yatırımı kapsamında Nuri Demirağ tarafından 1936 yılında İstanbul – Beşiktaş'ta kurulan uçak fabrikası milli savunma sanayiinin oluşturulması için iyi bir örnek oluşturmaktadır. Çok sayıda planör ve 24 adet NUD – 37 koduyla lisanlı uçak bu fabrikada üretilmiştir. Ancak ihracat uygun şartların sağlanamaması ve finansman problemleri dolayısıyla kapatılmıştır. 1941 yılında Ankara'da kurulan uçak fabrikası, Hava savunma girişimleri içerisinde yerlilik ve millilik bağlamında atılan en önemli adımdır. Malatya'da 1942 – 1943 yılları arasında, uçak onarım ve bakım atölyeleri açılmıştır. İlk uçak motor fabrikası da 1948 yılında yine Ankara'da açılmıştır (Çakmakçı, 1977, s. 3).

Havacılık alanında çok önemli bir yere sahip olan rüzgâr tüneli hiç kullanılmayarak büyük maliyetler pahasına savunma sistemlerinin yabancılardan yardım veya satın alım yoluyla karşılanması yoluna gidilmiştir (Şimşek, 1989: 156). Özellikle sanayileşme çabaları Cumhuriyet Döneminde stratejik olarak devlet politikası şeklinde geliştirmiştir. 1950 yılına kadar savunma sanayii teçhizatında milli imkânlardan faydalanarak tedarik politikası uygulanmaya çalışılmıştır. Savunma sanayiinde faaliyet gösteren kuruluşların çoğu kamuya ait olarak bu döneme kadar çalışmışlardır (Aytekin, 1998, s. 37).

1.3.3. Devletin Yeniden İnşası

Türk Kurtuluş Savaşı, bir dönemin sonu iken yeni bir dönemin başlangıcıdır. Lozan Anlaşması ile kapitülasyonların kaldırılması yeni kurulan devlete milli ekonomiye geçiş için imkân sağlamaktadır. Fakat büyük savaşlardan çıkmış ülkenin aldığı tahribatta çok büyüktür ve kurucu kadro ekonomi alanında tecrübesizdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin sermaye anlamında yetersiz olması ve dış politikada yalnız olması durumu zorlaştıran etkenlerdir. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'ni temel gıda ve sanayii alanında kendi kendine yeterli bir ülke olma yolunda ilerlemeye sevk etmiştir. Devletin yeniden inşasında yönetici kadronun en çok önem verdiği konu her alanda olduğu gibi ekonomi alanında da bağımsızlıktır (Aydemir, 2011, c.3, s. 324-328).

Atatürk'ün yatırım politikalarının amacı, güçlü kaynaklarla finanse etmek koşuluyla, kısa vadede, büyük yatırım alanlarını kapsayarak ülkenin topyekûn kalkınmasını sağlayacak girişimlerdir. Kıt kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasını sağlayacak alanların belirlenmesinin gerekliliğini özellikle vurgulamaktadır. Devlet bayındırlık ve tarımsal yatırımlarını doğrudan merkezi devlet teşkilatı ve örgütleri yolu ile yapmaktadır. Pazar'a dönük yatırımlar da devletin kuracağı özerk kuruluşlar aracılığıyla yapılmalıdır (Steinhaus, 1973, s.117 – 120).

Dönemin sanayii politikalarının hedefi iç piyasayı elinde tutan, dış piyasada da rekabet gücü yüksek olan, böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin dış ticaretine katkı sağlayabilecek aynı anda da az gelişmişliği yok ederken; dünya ekonomisindeki konumunu yükseltecek ulusal bir sanayii kaygısıdır (Yıldırım, 2006: 210 – 212). Özel teşebbüse kredi sağlamak, Osmanlı Devleti'nden devralınan kamu fabrikalarını işletmek ve özel teşebbüse devretmek amacıyla 1925 yılında Sanayii ve Maadin Bankası kurulmuştur. Bankanın katılımında bulunduğu ortaklıklar, kuruluş yılları, anapara ve bankanın katılım payları tablo 1'de gösterilmiştir (Oyal, 1981, s. 79 – 81).

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1927'den beri süregelen Muamele Vergisi üzerinde yaptığı değişiklik, sanayileşmeye verilen önemi ortaya koymaktadır. Zira vergide değişiklik yapılarak, işletmeler üzerindeki olumsuz etkinin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. İhracat üzerindeki muamele vergisi tümüyle kaldırılmış,

girişimciler motor gücüne göre değil yaptıkları muamelenin değerine göre vergiye tabi tutulmuştur. Bu yolla küçük girişimcileri piyasada tutunması ve yeni girişimlerin nnn açılması sağlanmıştır. Ancak mali gerekçelerde sanayii lehine sağlanan bu hükümler uzun süre devam ettirilememiş ve 1934 yılında tüm sanayii kuruluşlarının mamulleri vergiye tabi tutulmuştur. Yalnızca on işçiye kadar işçi çalıştıran ve motor gücü kullanmayan kuruluşlar ile beş beygire kadar motor gücü kullanan kuruluşlar vergiden muaf tutulmuştur (Varcan ve akır, 2000, s.208-209).



Tablo 1. Milli Gelirin Sektörel Bazda Gelişimi (Sabit Üretici Fiyatlarıyla Milyon TL) (DİE, İstatistik Göstergeler, 1994).

Yıl	GSMH	Tarım	Sanayii	Hizmetler	Tarım Payı (%)	Sanayii Payı (%)	Hizmetler Payı (%)
1933	1141,4	425,9	181,5	534,0	37	16	47
1934	1216,1	414,2	214,2	587,7	34	18	48
1935	1310,0	461,9	232,6	615,5	35	18	47
1936	1695,0	730,1	258,5	706,4	43	15	42
1937	1806,5	737,2	293,1	776,2	41	16	43
1938	1895,7	759,5	311,4	824,8	40	16	44

Bu dönem boyunca mümkün olduğunca dış ticaret açığından kaçınılmıştır. Bu amaçla yurtiçinde üretimi yapılan malların ithalatına sınırlamalar getirilmiştir. Dönemin tamamı göz önünde bulundurulduğunda 1938 yılı hariç diğer yıllarda dış ticaret fazlası vardır. Tüketim mallarının ithalatına getirilen bu sınırlamalar dışa açıklık derecesini sürekli olarak azaltmıştır. Ekonominin giderek dışa kapanması, dış ticaretin fazla vermesi, altın stokunda artışı beraberinde getirmiştir (Dişbudak,2006, s.150).

1.3.4. Yabancı Sermaye İhtiyacı

Dünyadaki tüm devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de iktisadi hayatı büyük ölçüde ticaret oluşturmakta, ticaret de devletin kontrolü altında gerçekleşmektedir (Çakır, 2000: 40). Devlet kontrolünde gerçekleşen ticaret daha çok kırsal ve kentsel alanlar arasındaki mal takasını artırmak ve bölgeler arasındaki diyalogun da gelişmesini sağlamaktadır. Osmanlı Devleti'nin sınırları dışında yapılan ticaret de iç

pazarda ikamesi olmayan malların temin edilmesine yöneliktir. Bu da dış pazarın gelişimine katkı sağlamaktadır (Pamuk, 2005, s. 66).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'nın negatif etkileri gölgesinde geçmiştir. Bu olumsuzlukların önemli bir bölümü de ekonomi temellidir. Bu dönemde, yetersiz alt yapı ve sermaye birikiminin olmaması gibi nedenlerden dolayı ekonomik bağlamda topyekûn bir gelişme sağlanamamış, ekonomi bölgesel olarak gelişim göstermiştir. Bu dönemde yabancı sermayedarlar ve girişimciler, Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomisine yatırım yapacak kadar güvenmemelerinden dolayı Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında yatırım yapmak istememektedir. Ulusal sermaye birikiminin yeterli seviyede olmamasından dolayı ise ekonomide yabancı sermayeye gerek duyulmaktadır (Uludağ ve Arıcan, 200, s. 3 – 4). 1923 yılında, İzmir İktisat Kongresi'nin toplanmasının temel nedenlerinde biri de yabancı sermayedar ve girişimci çevreleri Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin genel görüntüsü konusunda bilgilendirmektir (Kepenek, Yentürk, 2005, s.32 – 33).

Kongrede Atatürk'ün yabancı sermaye ile ilgili söylediği sözler yabancı sermaye ihtiyacını açık bir şekilde ortaya koymaktadır;

“Efendiler; ekonomi alanında düşünür ve konuşurken zannedilmesin ki yabancı sermayeye düşmanız; Hayır, bizim memleketimiz engindir. Çok emek ve sermaye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza uymak şartıyla yabancı sermaye gereken teminatı vermeye her zaman hazırız. Yabancı sermaye bizim emeğimize katılsın, bizim ve kendileri için faydalı olsun”

Fakat yabancı yatırımcılar milli ekonomi politikası izleyen Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı çekimser ve kuşkulu bir yaklaşım içinde olmuşlardır.

1.3.5. Stratejilerin Belirlenmesi

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Cumhuriyeti'nde gerek askeri gerek ekonomik gerekse de sosyal alanda yerinde stratejiler geliştirmiştir. Zira büyük savaşlar neticesinde bağımsızlığını kazanmış ve devletin inşasında da planlı bir yol izlenmiştir. Atatürk ve

kurucu elitlerin topyekûn bağımsızlık ve kalkınmanın sağlanması için uyguladığı stratejiler şunlardır.

Atatürk “halkçılık” ilkesiyle ekonomiyi eklemlemiştir. İktisadi girişimlerle ortaya çıkacak olan değerlerin paylaşılmasında hassas davranılmış ve adaletin sağlanması elzem görülmüştür. Refahın bir grubun elinde toplanarak imtiyazlı sınıfın doğması engellenmiştir. Avrupa’da sanayii neticesinde ortaya çıkan sermaye sahiplerinin Türkiye Cumhuriyeti’nde oluşmasına ket vurulmuştur. Bu yolla üretim sonucu elde edilen değerlerin, toplumun her kesimine yayılması sağlanmıştır. Özellikle kısmi liberal dönemde kişisel girişimin korunması ve desteklenmesi sağlanmıştır. Bu yolla kalkınmanın sağlanmasında devletin yükü hafifletmekte ve demokratik rejim güçlenmektedir. 1923 – 1929 yılları arasında kurulan bankalar, özel teşebbüsün desteklenmesi anlamında önemlidir (Eliçin, 1970,s. 298). İktisadi faaliyetler alanında devlet özel teşebbüsün önünü açabilmek adına alt yapı yatırımları gibi girişimlerde bulunarak teşvik edici ve kolaylaştırıcı bir misyon üstlenmiştir (İnan, 1974, s. 444 – 449).

Atatürk döneminde uygulanan maliye ve iktisat politikalarının temel amacı eski yapıyı yapılan reformlarla çağdaştırarak hızlı bir sanayileşme kalkınmayı sağlamak, imtiyazsız ve eşit bireyler olarak bütün halkın refahını artırmak ve böylece tam bağımsızlığı gerçekleştirmektir. Atatürk, 1923-1938 dönemi boyunca, içinde bulunduğu dönemin iktisadî, sosyal, siyasal ve ekonomik koşullarını dikkate alan; ilgili dönemde geçerli olan ana iktisadî görüşlerden büyük ölçüde yararlanan; iktisat politikalarının oluşumunda katılımcılığa büyük önem veren ve ülkenin en fazla yararına olacak politikaları seçmekte tereddüt etmeyen bir yaklaşımı benimsemiştir. 1923-29 dönemi serbest ticaret koşullarının varlığı altında devletin, sosyal ve iktisadî hayatın yeniden inşa edildiği ve mali yapının modernleştirildiği bir dönem iken 1930-38 boyunca bir yandan global krizin etkileri hafifletilmeye çalışılmış; öte yandan, devlet müdahaleleri ve kamu yatırımlarını artırmak suretiyle hızlı bir biçimde sanayileşmek amaçlanmıştır (Vural, 2008, s.109-110).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN EKONOMİK BAĞIMSIZLIK ÇABALARI

Milli Mücadele döneminde tüm zorlu koşulları yaşayan Türkiye Cumhuriyeti, bağımsızlığını korumanın ön koşulunun milli savunma sanayiinin geliştirilmesi olduğunun cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren benimsemiştir. Ülkenin milli güvenliğini sağlamak ve dışa bağımlılığını azaltmak savunma sanayii ürünlerinin üretilmesi ile mümkün olmaktadır. Savunma sanayiinin kurulması dönemin ekonomik koşullarından bağımsız olarak düşünülemez. Cumhuriyet dönemi ilk yıllarında savunma sanayide ülkenin ekonomik gücü ve bütçe imkânlarına bağlı olarak geliştirilmeye çalışılmıştır. (Güneş, 2011, s.139-166).

Türkiye Cumhuriyeti'nin üzerinde kurulduğu Osmanlı Devleti'nde, yabancı sermayenin baskıya denk olabilecek başka bir bağımsız ülke daha bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti son döneminde dış mali çıkarlara ipotek edilmiş durumdadır (Boratav, 1988, s. 11). Dolayısıyla Osmanlı Devleti bir bakıma yarı sömürge olarak tanımlanabilecek konumda olması sebebiyle yeni devletlerin, yeni bir dönüşüme ihtiyaç olduğunun da göstergesidir. Osmanlı Devleti yıkılış sürecinde farklı politikalar yoluyla toprak bütünlüğünü korumak için atılımlar iktisadi bağlamda Boratav'a göre "eksik kalmış bir burjuva demokratik devrimi" veya "ulusal bir kapitalizm doğrultusunda atılan ilk ve çekişen adımlar" la nitelenebilmektedir (Boratav, 1998, s. 13). Bu bağlamda düşünüldüğünde yeni bir rejimin politikaları farklı alanlarda ve birbiriyle eklemlenmiş olarak ortaya çıkması gerekmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Savunma Sanayii, bütünüyle savunma ve kalkınma hareketlerinin sistemli bir parçası olarak görülmüştür. Bu sebeple savunma sanayii de önemli ölçüde devlet eliyle yönlendirilip geliştirilmesi için çaba sarf edilmiştir. Sanayileşmenin devlet politikası olarak kabul edildiği süreçte savunma sanayii de millilik politikaları içinde yürütülmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğunda, devletin refah tabanında yapacağı iyileştirmeler her alanda geliştirilecek politikaları zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet politikalarına iktisadi bağlamda öncülük eden gelişmelerin ele alınması gerekmektedir. Şüphesiz İzmir İktisat Kongresi bunlar içerisinde en önemlisidir. Akabinde devletçilik anlayışıyla yeni bir soluk kazandırılmış ve devletin sermaye birikimini özel teşebbüsü hareketlendirmek için kullandığı yeni bir döneme girilmiştir. Devlet organizasyon ve planlama bağlamında etkinliğini devam ettirerek sanayii ve kalkınma planlamaları yapmış, 1929 Krizi'nin etkilerini üzerinden atmaya çalışmıştır. Dolayısıyla İzmir İktisat Kongresi'nin etki ve sonuçları incelenecektir.

2.1. İZMİR İKTİSAT KONGRESİ'NİN ETKİ VE SONUÇLARI

Türkiye Cumhuriyeti yönetici elitlerinin kararıyla 17 Şubat 1923 yılında İzmir'de gerçekleşmiş olan kongre yalnızca iktisadi bir boyutta değil bunun yanında stratejik bağlamda da ele alınmalıdır. Zira aynı tarihte Lozan Görüşmeleri'nin halen sürüyor olması dolayısıyla Ankara'da bir belirsizlik hakimken İzmir'de iktisadi kalkınma için bir kongre yapılıyor olması iktisadi bir belirlemenin temellerini atmaktadır. Diğer taraftan Lozan'da baskı kuran dış politikaya da bir mesaj niteliği taşıma bağlamında da önemlidir. Lozan'ı ülkenin geleceğini belirleyecek bir gelişme olarak görülmediğinin göstergesi olarak okunabilecek olan bu durum dış politikada bir başkaldırın habercisi olmakla birlikte iç politikada da düzenleyici ve ilerleyici tavrın göstergesidir.

İzmir İktisat Kongresi hazırlıkları sürerken dış ekonomiyle eklemlenmiş azınlıkların tasfiyesinden doğan boşluğu doldurabilmek ve bunun yanında yabancı ekonomilerle eklemlenme kaygısı nedeniyle İstanbul'da Türk tüccarlar tarafından, Milli Türk Ticaret Birliği kurulmuştur (Özçelik, Tuncer, 2007,s. 254). Bölgesel olan bu kuruluşun ardından ülke bağlamında iktisadi faaliyetlerin iyileştirilmesi için İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Diğer bölgesel kalkınma girişimlerinin tek bir çatı altında toplanılarak ülke genelinde bir hareket amaçlanmış ve katılımın yoğunluğu bu

organizasyonun ciddiyetini göstermiştir. Ülkede birlik anlayışı söz konusu olup, nasıl ki milli mücadelede direniş cemiyetleri tek çatıda birleştirildiyse aynı organizasyon iktisadi alanda da yapılmıştır. Bunun açıklaması, nasıl ki halkla birlikte mevcut topraklar korunmuş ise, şimdi de bağımsız bir iktisadi yapının oluşmasının temelleri atılmaktadır.

Ökçün, kongrenin önemini katılımcıların tamamen Türklerden oluşuyor olmasıyla açıklamaktadır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi iktisadi hareketi ve sermayesinin olacağı varsayımı içinde bağımsızlık vurgusunu da barındırmakla birlikte milli mücadele bağlamında da halka güç ve inanç kazandıracaktır (1997,s. 51). Başka bir deyişle ülke içindeki sermaye yurttaşlar aracılığıyla kullanılacak ve ülkeye hizmet edecektir. Bu öngörü milli bir iktisadi kalkınmayı beraberinde getirecektir. Bahsedilen iktisadi organizasyona sebep olan zorunluluksa eğer sonuçları milli bir iktisadi organizasyonu doğurmuştur.

Atatürk'ün açılış konuşmasında yalnızca iktisadi meselelere değil aynı zamanda Osmanlıdan alınmış bir mirasa, tarih bilincine ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne millilik temelinde vurguda bulunmuştur¹. Başka bir deyişle iktisadi meseleleri tarih ve millilik bağlamında değerlendirerek bunun gerekliliğini belirlemiştir. Şu sözleri ise kongreye damga vurmuştur;

“Bir milletin doğrudan doğruya hayatıyla alakadar olan, o milletin iktisadiyatıdır. Tarihin ve tecrübenin teksif ettiği bu hakikat bizim milli hayatımızda ve milli tarihimizde tamamen mütecellidir. Hakikaten Türk tarihi tetkik olunursa itila, inhitat esbabının iktisadi mesailden başka bir şey olmadığı derhal anlaşılır.”, “Yeni Türkiye Cumhuriyeti'mizi layık olduğu mertebe-i resanete isal edebilmek için, behemahal iktisadiyatımıza birinci derecede ve en çok ehemmiyet vermek

¹ Konuşmanın tam metni için bkz. Ökçün, G. (1971), Türkiye İktisat Kongresi, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

mecburiyetindeyiz. Zamanımız tamamen bir iktisat devrinden başka bir şey değildir” (Aktaran Ökçün, 1971, s. 244).

Atatürk’ün bu söylemleri, Türkiye Cumhuriyeti’nin iktisadi temelde hareket etmesi gerekliliğini gözler önüne sermekte ve tarihten alınması gereken iktisadi meselelerle ilgili dersler olduğunu vurgulamaktadır. Atatürk İktisat Kongresinin açılış konuşmasında sıklıkla “iktisat devri”, “milli iktisat” kavramlarına yer vererek yeni ekonomik düzenin “milli iktisat düzeni” olacağına vurgu yapmıştır.

Kongrenin akabinde, Sanayii ve Maadin Bankası’nın kurulması ve Teşvik-i Sanayii Yasası’nın çıkarılmasıyla, gümrük vergileriyle dış rekabette sanayiinin korunması, Sanayii Bankası kurulması ve sanayide eğitime öncelik verilmesi gibi önlemler alınmıştır (Şahin, 2011, s.37). Buradan da anlaşılacağı üzere kongre sonrası ilk on yıllık süreçte serbest piyasa politikası izlenmiş ve bu süreç liberal dönem olarak adlandırılmıştır. Önlemlerin yanında planlı olarak işleyen bu organizasyonda Sanayii ve Maadin Bankası’nın kuruluşunun asıl amacı, özel girişime kredi sağlamak, devletin özel girişimciyle ortaklık kurması ve devlete ait olan sanayii kuruluşlarının geçici olarak işletilip özel teşebbüse devredilmesidir (Şahin, 2011, s. 37).

Kongrenin etkisiyle yurdun farklı bölgelerinde farklı kurumlar devlet teşvik ve desteğiyle açılmıştır. Bu dönem kurumlar ağırlıklı olarak hammadde üretimi ve işlenmesi, finans, alt yapı düzenlenmesi gibi iktisadi, toplumsal ve askeri alanlara zemin niteliği taşıyan girişimler gerçekleşmiştir (Doğan, 2013, s. 213-214-215). Açıklamalardan yola çıkıldığında devlet salt bir sanayii atılımı yapmak yerine bir modernizasyon paketi hazırlayarak bu pakete sanayii, bölgesel kalkınma, millilik, bağımsızlık gibi gerekli gelişmeleri koymuştur.

Devletin aldığı tüm önlem ve teşviklere rağmen özel sektör istenileni verememiştir. Bunun da iki nedeni bulunmaktadır: Osmanlı Dönemi’nde Batılılara tanınan kapitülasyonların halen devam etmesi ve dünyayı etkileyen 1929 Krizi’dir. Bu dönemde devlet açık vermektedir ancak bu açık, dünya konjonktürüne bakıldığında

anormal değildir. Zira toplan gayri safi milli hasıla 1923 yılından 1929 yılına kadar 482 milyon dolar artmış; 1930’larda bu fark 233 milyon dolara gerilemiştir. Aynı dönemde kişi başına düşen gayri safi milli hasıla 1923 yılından 1929 yılına kadar 29 dolar artmış; 1930’larda bu fark 10 dolara gerilemiştir (Akyıldız, Eroğlu, 2004, s. 47-48).

Dünya iktisat tarihinin en derin ve ses getiren “Dünya Ekonomik Buhranı” olarak da adlandırılan 1929 Krizi sonucu Avrupa’da bazı bankaların problem yaşaması ABD borsasını etkilemiş, neticesi dünyada bazı bankaların iflasına sebep olmuştur (Aktan, Şen, 2001, s. 6). Türkiye Cumhuriyeti ’de para değerini düşürmüş, bu durumda ihraç mallarının fiyatlarında azalmaya sebep olmuştur. Bu dalgalanma dış ticaret dengelerini bozarak olumsuz etkilemiştir. Ancak yukarıda verilen rakamlarda da görüleceği üzere diğer ülkelere görece daha az etkilenmiştir (Özçelik, Tuncer, 2007, s. 260). Türkiye Cumhuriyeti’nin, dünya ticaretiyle eklemlenme aşamasında olmasından dolayı tam olarak dünya ticaretinde yer almamasından kaynaklanmaktadır.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı’nın neticesi Türkiye Cumhuriyeti’ni de etkilemiş ve liberal dönemin de sonuna gelindiğini göstermiştir. İktisadi istikrarın devamlılığı için devlet piyasaya müdahale ederek üretim ve istihdam da özel teşebbüsün yerini almıştır. Bu gelişmelerin neticesi devletçilik uygulamasının başlatılmasını zorunlu kılmıştır. Ancak göz ardı edilmemesi gereken husus bu dönemde salt bir liberalizm ya da devletçiliğin yapılmaması, bir bakıma karma iktisadi politikaların yürütülmesidir. Zira özel teşebbüsün geri durduğu alanlarda devlet müdahale ederek gereken girişimi sağlamıştır.

İzmir İktisat Kongresi, yerlilik ve millilik vurgusu temeline dayanmakta ve Yeni Cumhuriyetin kalkınmasının ve muasırlarının seviyesine ulaşmasının ancak bağımsız bir iktisat yoluyla gerçekleşebileceğine inanılması dolayısıyla toplanmıştır. Sanayii alanındaki gelişmelere bakıldığında savunma sanayii olarak ayrı bir başlık bulunmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti ve Türk halkının beraber kalkınabilmesi için yerli hammaddenin işlenmesi sonucu ortaya çıkacak olan ürünlere öncelik verilmiştir.

Savunma ve silah sanayii teknik ve tecrübe isteyen; ağır endüstri alanı olması dolayısıyla topyekûn kalkınmanın içine alınamamaktadır. Usta çırak ilişki içerisinde meslek edinilen, atölye formunda üretiminin yapıldığı başka bir deyişle toplumsal olarak üretimine yabancı olunmayan alanlara özellikle değinilmiş ve bu alanların endüstrileşmesi için kararlar alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devleti'nden savunma sanayii alanında köklü endüstriyel bir kuruluş devralmamış ve bu alanda istihdam edilen iş gücü de sınırlıdır. Bunun temel nedeni, Osmanlı Devleti'nin askeri ihtiyaçlarını dış ülkelerden tedarik etmiş olmasıdır. Savunma amaçlı silah ve mühimmat üretimine duyulan ihtiyaç, milli mücadele yıllarında artmış ve işgal altındaki İstanbul'dan Anadolu'ya, çeşitli tezgâhlar nakledilmiş, Ankara ve çevresine küçük imalathanelere dönüştürülerek üretim yapılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin savunma sanayii alanında kurumsallaşma hareketiyse 1921 yılında oluşturulan Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü'dür. İzmir İktisat Kongresi'nde yapılan çalışmalar içerisinde Kırıkkale'ye entegre silah fabrikasının kurulması yönünde ilk adım atılmış, Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı'nda da savunma sanayiinin devlet eliyle geliştirilmesi kararına varılmıştır (Yurtoğlu, 2017, s.84 – 85).

2.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN EKONOMİ POLİTİKALARINDA DEVLETÇİLİK İLKESİ

Osmanlı Devleti, son dönemlerinde muasırlarının geldiği noktaya ulaşabilmek için çaba sarf etse de parçalanmanın önüne geçemediği gibi kalkınma bağlamında da bir ilerleme kaydedememiştir. Ancak modernizasyon kaygısını da hiçbir zaman kaybetmemiş ve bünyesinde kurduğu özellikle askeri alandaki okullar gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumunda altyapı olarak ele alınabilecek kurumsal yapılar bırakmıştır. Bu zeminin üzerine bağımsızlığını yeni ilan etmiş bir devlet olarak kendisini dünyaya kanıtlamak ve tanıtmak gibi kaygılarının olan Genç Türkiye Cumhuriyeti kalkınma politikalarına ağırlık vermiş, bu politikalar içerisinde sanayiinin güçlendirilmesi ön plana çıkmıştır.

Yeni Cumhuriyetle birlikte, bağımsızlık vurgusu beraberinde politikaların millileşmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda kalkınma politikalarının iki boyutu öne çıkmaktadır: iç siyasette Cumhuriyet rejiminin getirilerini halka ifade etmek, dış siyasette bağımsız bir ülke olarak kendisini ifade edebilmek. İç siyasette yeni rejim kendisini kabul ettirebilmek için somut sonuçlar veren gelişmelere ihtiyaç duymaktadır. Kalkınma politikaları hem mevcut yönetici elitin tahayyüllerine ulaşmasını hem de vatandaşların rejime ve yöneticilere güvenmesini sağlayacaktır. Kalkınma bağlamında gelişim sürecinin hız kazanmasında Atatürk'ün fikirleştirdiği altı ilkesinden biri olan devletçilik ilkesi önemli bir değişkendir. Zira bu ilke özel girişime dayalı sanayii politikalarının yetersiz kaldığı anlaşıldığında özel girişimin yanında gündeme gelmiş ve kalkınma bağlamında katalizör işlevi görmüştür. Bu durum sanayii alanının başrolünü de değiştirmiş özel girişimin lokomotifliğini yapması düşünülen politikalarda devlet ön plana çıkmış ve birçok alanda özel girişimin yerini almıştır. 1923-1930 yılları arası genel olarak liberal bir ekonomik gelişme savunulmuştur. Bu dönem liberal ekonomi koşullarında devletin yeniden inşası olarak tanımlanabilir. 1929 Dünya Ekonomik Krizi'ne kadar Türkiye Cumhuriyeti 'de liberal eğilimler devam etmiştir. Bu süreçte devlet ekonomiyi fazla karışmadan özel sektörün gelişmesini teşvik etmiş buna rağmen milli sermaye birikmesi sağlanamamış, 1929 Ekonomik Krizi ile de liberal ekonomi sistemi ile kalkınma umutları da kaybolmaya başlamıştır.

Atatürk devletçiliğın herhangi bir düşüncenin ya da ideolojinin yansıması olarak değil bizatihi Türkiye Cumhuriyeti'nin ihtiyaçlarından doğmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'ne has bir sistem olarak görülerek devletçiliği “fertlerin hususi teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak memleket iktisadiyatını devletin eline almak” olarak tanımlamıştır (Tokgöz, 2002, s. 29). Bu tanımlama, çalışmada yer yer bahsedilen karma iktisadi anlayış vurgusunu kanıtlar niteliktedir.

Atatürk Dönemindeki devletleştirmeler ya da yeni tesislerin devlet girişimiyle kurulmasıyla gerçekleştirilen, müdahaleciliğın özel bir formu olarak da görülebilecek

olan devletçilik, bir bakıma iktisadi faaliyet kollarında devlet işletmeciliği olarak ortaya çıkmış olan biçimdir. (Boratav, 1974, s. 9). Buradan hareketle devlet ihtiyacı olan girişimi kendi sermayesini kullanarak, özel teşebbüs gibi kurmakta ve işletmektedir. Türkiye Cumhuriyeti bağlamında devletçiliğin gerekliliğini Boratav ülke içinde kapitalizmle öteden beri eklemelenmeyi sağlamış Rum, Levanten ve Ermeni sermaye çevrelerine karşı tutumla açıklamaktadır. O dönemin elitlerinin dış ekonomik ilişkilere ve yabancı sermayeye tavırları da bu gerekliliğe zemin hazırlamıştır (Boratav, 1974, s. 19).

Devletçiliği zorunlu kılan liberal ekonomiden beklenilenin alınmamasının yanında, özel girişimin yetersizliğine de sebep olan 1929 Buhranı'na karşı 1930 yılında yeni cumhuriyette bazı önlemler alınmıştır. Kamu harcamalarını kamu gelirine uygun olarak dengelemek ve ithalata sınırlama getirilerek, dış ticaretin fazla vermesini sağlamaktır. İlk hedefleri durağan ve sınırlayıcıdır, ekonomiyi genişletecek dinamik önlemlere ya da girişimlere ihtiyaç duyulmaktadır (Özçelik, Tuncer, 2007,s. 260).

İsmet İnönü'nün "millet kendi istihsalinden fazla sarf etmeyerek kanaatkâr bir hayata girmek mecburiyetindedir." (Aktaran, Tokgöz, 1982, s. 41). Görüşünden de anlaşılacağı üzere halkı tasarrufa ve yerli üretim mallarının tüketimine yönlendirilmiştir. Bunun halk tarafından onay bulması neticesinde hükümet Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'ni kurmuştur. Cemiyetin amacı, haklı israftan uzak tutmak, yerli mallara teşvik etmek gibi dış açığı azaltacak propagandalar yapmaktır (Tokgöz, 1982, s. 41-42). Milli bir iktisat arayışında başat olan sermayenin içeride kalması ve yerli ürünlerin tüketilmesidir. Bu bağlamda sanayii girişimlerinde milliliğin sebebi de budur.

1923 – 1929 yılları arasında uygulanan maliye politikalarının dayandığı temel ilkeler de liberal iktisat anlayışına yakındır. Atatürk'e göre devletin yerine getirmek zorunda olduğu temel fonksiyonlar güvenlik, savunma, adalet ve diplomasidir. "Medeni Bilgiler" adlı eserinde de buna paralel olarak şöyle ifade edilmektedir:

“Milletin kurduğu devletin, vatandaşlara karşı mükellef olduğu vazifeler: memleket içinde asayiş ve adaleti tesis ve idame ederek, vatandaşların, her nevi hürriyetlerini masun bulundurmak; harici siyaset ve diğer milletlerle münasebetlerini iyi idare ederek ve dahilde her nevi müdafaa kuvvetlerini, daima hazır bulundurarak milletin istiklalini emin ve mahfuz bulundurmak.” (Vural, 1999; akt. Vural, 2008, s. 81).

Devletçilik ilkesinin geleneği olarak, devlet müdahaleciliğinin ortaya çıkışı her ne kadar, 1929 İktisadi Buhranı'nın sonu olarak iç ekonominin savunulması olarak düşünülse de kurucu elitin kafasında iktisadi hayatta devletin otoritesini duyurması bulunmaktadır. Buhran ortaya çıkmamışken yöneticilerin karma iktisat tahayyülü söz konusudur (Ökçen, 1982, s. 136). Karma iktisadi girişimle birlikte devlet kâr marjı düşük alanlarda üretimde etkin olacak, özel teşebbüse için de kâr marjı yüksek alanlarda iktisadi faaliyet yürütme fırsat olarak sunulacaktır. Devletçilik uygulamasının temelinde, özel teşebbüsün girişmek istemediği alanlarda, devletin aktif rol oynaması yatmaktadır. Askeri sanayii alanı, devletçilik ilkesinin uygulanabileceği biricik alanlar arasındadır. Zira Türkiye Cumhuriyeti'nin yerli ve milli kuruluşlara öncelik verdiği dönemde askeri sanayiiyle ülke içinde özel teşebbüs çok fazla ilgilenmemesi, devletin müdahale etmesine neden olmuştur. Devletçilik politikaları neticesinde Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü kurularak kurumsallaştırma hareketleri başlatılmıştır (Yiğit, 2017).

Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi politikalarının neticelerini anlamak için 1923 – 1938 yılları arası ihracat ve ithalat rakamları (Tablo 2)'e bakmak yerinde olacaktır.

Tablo 2. Türkiye Cumhuriyeti'nin İthalat ve İhracatı (1923 – 1938)

Yıl	İthalat (Milyon Dolar)	İhracat (Milyon Dolar)
1923	86,87	50,79
1924	100,46	82,43
1925	128,95	102,7
1926	121,41	96,43
1927	107,75	80,74
1928	113,71	88,27
1929	123,55	74,82
1930	69,54	71,38
1931	59,93	60,22
1932	40,71	47,97
1933	45,09	58,06
1934	68,76	73
1935	70,63	76,23
1936	73,61	93,67
1937	90,54	103,22
1938	118,89	115,01

(TÜİK, 2006; Akt. Vural, 2008, s. 100)

2.3. DEVLETİN KALKINMA ÖNCÜSÜ OLARAK SÜMERBANK'IN KURULMASI VE MİSYONU

Milli ihtiyaç ve menfaatler için vazgeçilmez olarak görülen sanayii, iktisadi üretim ve emniyet amacıyla kanun tasarısı hazırlanmış ve 3 Haziran 1933 tarihinde 2262 sayılı kanunun kabul edilmesiyle yürürlüğe girmiştir (Yıldırım, 2014, s. 570). Devlet Sanayii Ofisi ve Türkiye Cumhuriyeti Sanayii Kredi Bankası kapatılarak bunların

yerine Sümerbank kurulmuştur. Sümerbank'ın Türkiye Cumhuriyeti'nin sanayileşmesindeki önemi, görev alanın oldukça geniş olmasından kaynaklanmaktadır. Devlet Sanayii Ofisinden devralınacak fabrikaların yönetilmesi, devlet sermayesi ile kurulacak bütün sanayii alanındaki tesislerin etüt ve projelerinin hazırlanması, kurulması, yönetilmesi, milli ihtiyaç ve menfaatler için gerekli olan sanayii girişimcilerine yardım edilmesi, usta ve işçi yetiştirilmek üzere okullar açılması, sanayii mühendis ve uzmanı yetiştirmek için yurt içi ve yurt dışında öğrenci okutulması, sanayii kuruluşlarına kredi sağlanması Sümerbank'ın görevlerinden bazılarıdır (Yücel, 2015, s.34-35).

Tokgöz'e göre Sümerbank, devletçilik nüansının temel kurumu ve lokomotifi görevindedir. Güncel literatürde Kalkınma Bankası kavramının, Yeni Cumhuriyet dönemindeki karşılığı olan Sümerbank'ın türevi olabilecek girişimleri 50'li yıllarda Dünya Bankası geliştirmekte olan ülkelere önerecektir (Tokgöz, 2002, s. 27). Bu da Atatürk ve dönemin yöneticilerinin aslında çok yerinde karar verdiklerini ve ileri görüşlülüğünü göstermektedir. Tüzel bir kuruluş olan Sümerbank, vizyonu ve misyonuyla Türkiye Cumhuriyeti'nin nasıl bir sanayileşme izleyeceğinin belirginleşmesinde de etkili olmuştur. Hammaddeye dayalı sanayileşme, bu kurumla birlikte resmi bir yapı içerisine girmiştir (Türk, 2017, s. 44).

Sümerbank Kanunu'nun ikinci maddesine göre, hammaddesi ülke topraklarında üretilmesine rağmen arzı ülke için yeterli olmayan sanayii dalları, ihracat için yararlı olacak işlenmemiş malları işleyerek, ihracat mallarının değerini artıran sanayii dalları, ülke topraklarında hammaddesi bulunmamasına rağmen tüketimi ülkede yüksek oranda olup, fakat kurulurlarsa hammaddelerinin ülke topraklarında yetiştirilmesi, mümkün olan sanayii dalları ve hammaddelerinin ülke içinde bulunmayıp üretilmesi zor olan, fakat üretildiklerinde ülke iktisadiyatına önemli kazanımlar sağlayacağı düşünülen sanayii yatırımlarını yapmak da Sümerbank'ın görevleri arasındadır (Türk, 2017, s. 44). Devletçilik ilkesiyle doğrudan ilişkisi, yerlilik ve millilik mantalitesi ve özel sektörün gelişimindeki etkinliği kanunla belirlenmiş olup, vizyon ve misyon sahibi olan Sümerbank yatırım ve üretim faaliyetlerinde doğrudan etkili olmuştur.

Tablo 3. Sümerbank Sermayesi (1933 – 1938)

Yıl	İtibari Sermaye	Ödenmiş Sermaye	Ödenmiş Sermayenin İtibari Sermayeye Oranı %
1933	20.000.000	10.691.365	53,46
1934	62.000.000	13.155.629	21,22
1935	62.000.000	17.904.036	28,88
1936	62.000.000	25.279.108	40,77
1937	65.000.000	35.836.108	55,13
1938	65.000.000	41.146.851	63,3

(Ferman, 1951; akt. Yıldırım, 2014, s. 571)

Tablo 3’de görüldüğü üzere Sümerbank istenileni vermiş ve bir yıl sonra toplam sermayesi 42 milyon artırılmıştır. Üç katına çıkartılan sermaye hacminden de anlaşılacağı üzere başarılı sonuçlar elde edilmiştir. Zira devletçiliğin temsili olarak varlık gösteren Sümerbank’ın etkinliği, alınan politik kararların da yerinde olduğuna işaret etmektedir.

Merkezi Ankara’da olan Sümerbank o zaman kadarki sermaye yapısı en güçlü olan bankadır. Türk sanayii sorunlarının farkında olarak çözüm arayışlarına bir cevap olarak kurulması dolayısıyla ayrıca bir öneme sahiptir. Sümerbank tüzel bir şirket olarak hareket etmekte süreç içerisinde diğer sanayii kuruluşlarını da Sümerbank

bünyesine taşımaktadırlar (Yıldırım, 2015, s. 178-179-180). Parçalanmayı engellemek ve yönetiminin kolaylaşacak olmasının yanında, güçlü bir banka görüntüsü de sağlanacaktır. Dünya ekonomilerinde kapsamlı bir finans görüntüsü Türkiye Cumhuriyeti'nin verdiği mücadelede başarılı olduğunu göstergesi niteliğindedir. Sümerbank birçok alanda Türkiye Cumhuriyeti'ne büyük hizmetler vermiş, özellikle yatırımcı rolü ile kalkınma bankası kimliği de taşımıştır.

2.4. KALKINMA VE KALKINMA PLANLARI

Bir toplumun her alanda (ekonomik, siyasal, kültürel, sosyal, vb.) istenilen seviyeye çıkması olarak kabaca tanımlanabilen kalkınma kavramı, zaman içerisinde dönüşüme uğrayarak içeriği farklılaşmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar maddi olarak büyümeyi ifade ederken, savaş sonrası sosyolojik bir nitelik kazandırılmıştır (Öztürk, 2007, s. 84). Başka bir deyişle bir ülke ya da devletin kalkınmasında yalnızca maddi değişkenler değil sosyal, kültürel değişkenlerin de belirleyiciliği ortaya çıkmıştır. Bu da toplumların çok yönlü olarak gelişmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Kalkınma kavramı yalnızca rakam ya da devletleri değil bireyi de doğrudan kapsayabilmelidir.

Plan, bir işin, projenin ya da konunun gerçekleştirilmesi için tasarlanan düzendir. Planlama ise gerçekleştirilmek istenen işin hedeflerinin ve yöntemlerinin ortaya koyularak bu doğrultuda hareket edilmesidir. Herhangi alanda yapılacağı birey ya da topluluklar planlama yapabilmekte ancak kalkınma planlamaları, hükümetlerce yapılmakta ve uygulanmaktadır. Hükümetlerin ileriye dönük yapacakları icraatları içeren planlamalar yoluyla hükümetler geleceğe hayata geçirecekleri hizmetlerini de belirlemekte ve kamuoyuna sunmaktadır. Kalkınma planları, genel olarak öncelikler üzerinden hareket etmektedir.

Birinci Dünya Savaşından sonra planlı ekonomi fikri batı cephesinde yer alan, sosyalist olmayan ülkeler içinde ilk kez Türkiye Cumhuriyeti 'de ortaya atılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti 'de 1930'lardan sonra toplum yararına bir yeniden yapılanma ve

düzenleme niteliğinde planlama hareketine girişilmiştir (Aydemir; C 3, s.353). 1929 yılına kadar uygulanan liberal uygulamalar sonucu, yerli burjuvazinin durumu zayıf bir özel sektörün teşvik ile kalkınamayacağı ve sanayileşmenin yalnız özel girişimlerle başarılamayacağı açıkça ortaya çıkmıştır. Dünya Ekonomik Buhranı sebebi ile tarım ürünleri fiyatlarında büyük düşüşler yaşanması sonucu ihracat gelirlerinde azalma yaşanmış ve aynı tarihlerde Lozan Barış Anlaşması'nda üstlenilen Osmanlı borçlarının ilk taksitinin ödeme zamanının gelmiş olması devletçi politikalara geçişte etkili olmuştur. Tüm bu iç ve dış ekonomik şartlar Türkiye Cumhuriyeti'nde kalkınmayı devlet eliyle sanayileşmeye dayanmayı ve planlı ekonomiye geçişe zorunlu hale getirmiştir.

Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Cumhuriyeti'nde kalkınma planları beş yıllık olarak hazırlanmıştır. İlk iki kalkınma planı bu döneme denk gelmektedir. Bu iki kalkınma planı, ulusal nitelik taşımakta ve programın belirlenmesi, yaşanan buhran ve savaşlar neticesinde topyekûn bir iyileştirme hareketine duyulan ihtiyaç dolayısıyladır (Akdeve, Karagöl, 2013, s. 335). Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, devletçilikle yakından ilişkilidir. Kalkınmanın bağımsız biçimde, yerlilik ve millilik bağlamında gerçekleşmesinin gerekliliği üzerinde durmaktadır. İçeriğinin daha geniş ve ayrıntılı olan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ise ilk planlamada gerçekleştirilenlerin daha ayrıntılı ve çeşitli olarak devamlılığını ön görmektedir. Ancak İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla hayata geçirilememiştir.

2.4.1. Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı (1934 – 1939) Uygulaması ve Önemi

Özel sektör ile Türkiye Cumhuriyeti'nin ihtiyaç duyduğu hayati önem taşıyan altyapısal atılımların gerçekleşmemesi, Dünya Ekonomik Krizi'nin etkileri ve sosyalist devletlerde nispeten başarılı olan devletçi politikalar Türkiye Cumhuriyeti'nde devletçilik çağını açmıştır. Devletçi ekonomilerde de temel amaç kendi kendine yeterli bir seviyeye ulaşabilmektir. İsmet İnönü Kadro Dergisi'nin 22. Sayısında çıkan makalesinde devletçi ekonomiye geçişin gerekliliğini;

“En kuvvetli, en zengin devletler tasavvur olunamayacak devlet tedbirleriyle iktisiatlarını müdafaaya ve kurtarmaya çalışıyorlar. Demek ki bizim devletçilikte müdafa kuvvetini görmüş olmamız, fırkamız için ancak övünülecek bir isabet ve doğru bir karar cümlesinden sayılmak icap eder.”

Sözleriyle açıklamaktadır (Aydemir, Cilt 1, s.403-413). Devleti ekonomiye geçiş ülkede muhalefet ile de karşılaşmıştır. İsmet İnönü yine aynı yazısında devletin sadece fertlerin yapamayacağı işleri yapacağını söyleyerek muhalefeti de engellemeye çalışmıştır.

Liberal dönemin başarısızlığından sonra devlet müdahalesinin önem kazandığı 1929 sonrası dönemde, 1933 yılına kadar ithalatı düzenleyen, ihracatı denetleyen bir dizi kanunlar çıkarılmıştır. Devlet öncülüğünde sanayileşme fikri sabitlenmiştir. Devletçiliğin uygulanması konusunda ortak karar ise planlı bir uygulama olması gerektiğidir. Plan fikrinin benimsenmesinde Sovyet Rusya’da planlı ekonomi ile başarı kazanılmış olması etkilidir. Sanayii Planı hazırlanırken en önemli amaç, ülkenin temel ihtiyaçlarını karşılayacak ve ham maddesi ülkede bulunan sanayii kollarını kurmak olmuştur. Bu sebeple nerede hangi sanayii kuruluşları oluşturmak gerekliliği üzerine çalışma yapmak için pek çok yabancı uzman Türkiye Cumhuriyeti’ne davet edilmiş ve bu uzmanların teklifleri incelenmiştir.

1927 yılında yapılan sanayii sayımına göre üretilen değer’in %65’i tarım ve sanayii yoluyla elde edilmektedir. Sanayii sayımında ise sanayii üretiminin %44’ü gıda, %29’u da dokuma ve giyim sanayiinden oluşmaktadır (Kocatürk, 2009, s.40). Devletçi sanayileşme olarak da görülebilecek olan Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı 1933’te hazırlanmış, 1934 yılında uygulamaya konulmuştur (Özçelik, Tuncer, 2007, s.260). Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı’nın beş grupta (dokuma, maden işleme, kâğıt, kimya ve taş – toprak) toplanması tesadüf değildir. Zira 1927 yılındaki sanayii sayımında üretimdeki eksiklikler tespit edilmiş ve buna dönük politikalar geliştirilmiştir.

Devletçilik uygulamasının ilk somut örneği olan birinci Sanayii Planı olarak da bilinen, Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı ziyadesiyle kapsamlı olması dolayısıyla makro olarak ele alınamamaktadır. Plan yapılırken ülkenin ihtiyaçlarına cevap verecek, hammaddesi Türkiye Cumhuriyeti'nde bulunan, ülke içinde özel girişimin altından kalkamadığı ya da ilgilenmediği alanlarda girişimde bulunacaktır (Yıldırım, 2015, s.184). Dış alımın ikame edilerek, döviz sıkıntısını aşmak, Türk çiftçisine daha karlı çalışma alanları bulmak ve gereksinim olan araç gereçlerin uygun parasal koşullarla sağlanmasını olanaklı kılmak Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı'nın elzem amaçlarıdır (Ökçen, 1982, s.140).

Bir bakıma organizasyon gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Şöyle ki: doğal kaynaklara dayalı yerli üretimi teşvik etmekte ve birimler yoluyla bunların organizasyonunun sağlanmasını elzem görmektedir. Organizasyon süreci içerisinde kurulacak olan sanayii kuruluşlarının hammaddeye yakın yerlerde olmasını gerekli bulmaktadır (Acar, 2009, s.46). Ülke içerisinde hammadde bulunan her alanda (dokuma, maden, selüloz, seramik, kimya) yatırım yapılmıştır. Plan içerisinde 20 fabrika ön görülmüştür, 45 milyon lira olarak hesaplanan bütçe 100 milyon lira harcanarak tamamlanabilmiştir. Planı yürütme ve organize etme yetkisi de Sümerbank'a verilmiştir (Tokgöz, 2002, s. 30-31).

Devletçilik uygulamasının ilk başarılı ürünü olarak görülebilecek olan Birinci Beş yıllık Kalkınma Planı sonucu oluşturulmuş olan üretim, toplam ithalatın yaklaşık yarısını oluşturmuştur (Acar, 2009, s. 48). Rakamlarla ifade etmek gerekirse, planın uygulandığı dönemde milli gelir ortalama %6 oranında büyümüş, sanayii alanının milli gelirdeki payı 1927'de %10 olup 1938'de %16'ya yükselmiştir (Uludağ, Yılmaz, 1984; Akt. Altıparmak, 2002, s. 42). Bu planlamanın amacı, ithal edilen malların ikamesini sağlamaktır, görüldüğü üzere amacına ulaşmıştır. Ülke içindeki hammadde, yine ülke içinde kurulan sanayii girişiminde kullanılacaktır.

Bu plan uygulandığı dönemde dokuma, ağır sanayii, maden sanayii, selüloz sanayii, seramik, şişe cam, porselen, kimya sanayii alanında on altı fabrikanın kurulduğu

görülmektedir. Madencilik alanında yatırımları Etibank üstlenmiştir. İş Bankası bu dönemde kurulan kuruluşlara yatırım yapmaktadır. Sümerbank Sanayii Planı gerçekleşmesinde sanayii hareketinin merkez karargahı haline gelmiştir (Türkiye Cumhuriyeti'nde Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin Ellinci Yılı D.İ.E., 1973). Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı harcamaları büyük ölçüde yerli kaynaklar kullanılarak yapılmıştır. İstisna olarak İsmet İnönü'nün Rusya seyahati sırasında temin edilen Rus kredisinden ve Karabük Demir Çelik Fabrikaları için İngiliz kredisinden yararlanılmıştır. Plan bazı gecikmeler ve maliyet artışları olsa da büyük bir başarı ile uygulanmıştır.

2.4.2. İkinci Beş Yıllık Sanayii Planı (1938 – 1943) Uygulaması ve Önemi

Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı'nın başarılı olması dolayısıyla 1936'da İktisat Vekili Celal Bayar Başkanlığında Sanayii Kongresi toplanarak İkinci Beş Yıllık Sanayii Planı hazırlanmıştır. Celal Bayar hazırlanan plan taslağının kapak yazısında:

“Türkiye Cumhuriyeti için sanayileşme bir milli varlık savaşıdır, bir milli müdafaa mücadelesidir ve hiçbir fedakarlık ve sıkıntı, bir milli mücadelenin neticesi ile mukayese edilemez.” demiştir.

Bu planda ara mallar ve yatırım mallarının (makine, ölçü aletleri, metal işleme, gemi yapımı, kimya, çimento, gıda) üretimine ağırlık verilmiştir (Acar, 2009, s.48). İçeriği birincisine göre daha geniş ve ayrıntılıdır, yalnız makro düzeyde kapasiteye tanınan boyutta değil aynı zamanda tesislerin gelir gider ve kar bağlamında düşünülmüş buna uygun teknoloji tercihlerine yer verilmiştir. Bu özelliğiyle dönemin örnek teşkil eden ilk planlamasıdır (Ökçen, 1982, s. 145-146).

Altıparmak'a göre İkinci Beş Yıllık Sanayii Planı “kendine yeterli” ilkesi doğrultusunda Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın doğal bir uzantısı olarak tasarlanmıştır. Bu bakımdan plan ithal ikameci sanayileşmeden daha ileri bir aşamayı temsil etmektedir. Tasarlanan sanayii tesislerin hammaddesi yurt içinden temin

edilecektir. Ancak daha ileri teknoloji ve daha büyük sermayelere ihtiyaç duymaktadır. İkinci Beş Yıllık Sanayii Planı'nın önemli bir özelliği de ihracata dayalı olarak tasarlanmış olmasıdır (Altıparmak, 2002, s. 42). İhracata dönük olması da yine Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı'nın devamı niteliğinde olduğunu göstermektedir. Zira birinci plan uygun ortam ve şartları sağlamış, ikinci planla da bu zeminde dışarıya açılan bir sanayii ve ekonomi tasarımı yapılmıştır. İkinci plan ithal ikamesinden çok, dış satımı arttırmaya yöneliktir. Birinci plana göre çok daha büyük bir programdır.

İkinci Beş Yıllık Sanayii Planı, İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla uygulamaya konulamamıştır. Ancak bu dönemde ticaretle uğraşan kişiler sanayii alanında atılımlarda bulunmuştur. Günümüz Türkiye Cumhuriyeti'nde başarılı olan büyük özel girişimcilerin çoğu bu dönemde oluşturulmuştur (Babüroğlu, 1982, s. 158). Devletin, savaş dolayısıyla iktisadi etkinlik gösterememesi, özel teşebbüsün sermaye aktarımında çekingen davranması, sebebiyle bu dönemdeki teşebbüsler uzun vadede tekelleşmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kalkınmasında, sanayiinin elzem olduğuna inanılması dolayısıyla günümüzde kalkınma olarak ele alınan planlama sistemi Erken Cumhuriyet Döneminde "sanayii planı" olarak ele alınmıştır. Ülkenin en çok da bağımsızlığa, özellikle de ekonomik bağlamda, duyduğu ihtiyaç düşünüldüğünde, doğrudan olmasa da dolaylı olarak gelişebilecek herhangi bir işgalin olmasına karşı önlem niteliği de taşıyan sanayii planları, Bağımsızlık Savaşı'nın ardından girişilen başka bir savaştır. Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı'yla bu savaş kazanılmış, sanayii ve ekonomi bağlamında dışa bağımlılık en aza indirilmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı'nın devamı niteliği taşıyan İkinci Beş Yıllık Sanayii Planı da İkinci Dünya Savaşı karşısında mağlup olmuştur.

Tablo 4'de görüldüğü üzere İkinci Sanayii Planı'nda, Birinci Sanayii Planı'nda yapılan yatırımların çoğu alanda artırılması ve yatırım yapılmayan alanlarda yatırımın yapılması planlanmıştır. Madencilik, enerji, kimya, deniz ulaşımı gibi alanlara yapılan

yatırımlar, gelecekte gelişecek olan sanayii alanlarına zemin hazırlaması ve ithalatı kolaylaştıracak hamlelerin yapılmak istendiğini göstermektedir.

Tablo 4: Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayii Planlarında Kamu Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (Ökçen, 1982, s. 149).

	Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı		İkinci Beş Yıllık Sanayii Planı	
	Yatırım	Oran	Yatırım	Oran
Gıda Sanayii	–	–	9.840	10.5
Dokuma Sanayii	21.888	51.0	–	–
Madencilik	1.318	3.0	35.300	37.8
Enerji	–	–	18.400	19.8
Kâğıt	4.815	11.1	–	–
Çimento, Toprak, Cam	2.050	4.5	2.030	2.1
Demir Çelik	10.000	23.8	4.200	4.6
Kimya	2.850	6.6	12.850	13.8
Deniz Ulaşımı	–	–	10.680	11.4
Toplam	49.921	100	93.300	100

Tablo 4'e bakıldığında Türkiye Cumhuriyeti ile birlikte sanayiye dayalı kurulan işletmeler görülmektedir. Tarım toplumu olan Osmanlı Devleti'nin devamında sanayiye dayalı girişimlerin olduğu, kısa bir süre içerisinde kurulan işletmelerin, sanayii bağlamındaki yükselişi görülmektedir.



Tablo 5. Sektörler İtibariyle Kuruluş Yıllarına Göre Özel İşletmeler (Soral, 1974; akt. Altıparmak, 2002, s. 45).

Kuruluş	Toplam	Tarım %	Sanayii %	Mali Hizmet
1900 Öncesi	120	80	20	-
1901 – 1910	-	-	-	-
1911 – 1920	26	92.3	7.7	-
1921 – 1930	37	16.2	64.9	18.7
1931 – 1940	62	4.8	91.9	3.2
1941 – 1950	154	0.6	96.8	2.6

Tablo 5'e göre devlet yatırımları sanayii, demiryolu, karayolu ve diğer alt yapılar ve mahalli idarelere olurken; özel sektör ağırlıklı olarak tarım ve inşaat alanında yatırımlar yapmıştır. Devletçilik anlayışının yerinde bir politika olduğu buradan da anlaşılmaktadır. Zira teşviklere rağmen özel sektör halkı temel alan ve kar edebileceği alanlarda etkinlik göstermiştir.

Tablo 6. Toplam Yatırımın Sektörel Dağılımı (1933 – 1940) (Şahin, 1997; akt. Altıparmak, 2002, s. 49).

Sektörler	Devlet Yatırımları (Milyon TL) %		Özel Sektör Yat. (Milyon TL) %		Toplam Yatırımlar (Milyon TL) %	
Sanayii Yatırımları	154	29.1	58.4	11.2	21.8	20.2
Demiryolu Yatırımları	147.5	27.8	-	-	147.5	14
Karayolu ve Diğer Altyapı Yat.	132.4	25	-	-	132.4	12.6
Mahalli İdare Yat.	94.4	18.3	-	-	94.4	9
Tarım Yatırımları	-	-	104	19.9	104	9.9
Konut Yatırımları	-	-	240	45.9	240	22.8
Ticaret ve Hizmet Yat	-	-	120	23	120	11.4
Toplam	528.7	100	522.4	100	1051.1	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN MİLLİ SAVUNMA ALANINDAKİ YATIRIM VE HEDEFLERİ

Savunma kavramı hemen her grupta, herhangi bir tehditle karşı karşıya gelinmesi durumunda refleks olarak ortaya çıkan ve o tehdidi uzaklaştırmak için girişilen mücadele olarak düşünüldüğünde, devlet açısından önemi daha da belirgindir. Tehdit olarak görülen güç, grubun, örgütün ya da devletin herhangi bir kutsalına müdahale edeceğinin anlaşılması sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda bireysel olarak da ele alınabilecek olan bu refleks özellikle devletin asli görevidir. Cumhuriyetle birlikte savunma fikri yalnızca toprak bağlamında değil ekonomik, sosyal, kültürel, vb. alanlarda da ortaya çıkmıştır. İzmir İktisat Kongresi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik anlamda savunma çizelgesini oluştururken, çalışmanın da konusu olan askeri fabrikalar, harp alanındaki savunma reçetesini ifade etmektedir.

Modern devletlerin ortaya çıkmasında önce, sosyal gruplar için yerleşik hayata geçilmesinden sonra özel mülkiyet yoluyla köylerin kurulması, tarım, hayvancılık gibi ortak hareket etmeyi gerektiren etkinliklerin ya da iş bölümünün ortaya çıkmasıyla birlikte insanların da bir arada yaşama, bir arada yaşarken yaşanılan yeri sahiplenmesi, sahiplenilen yerde yaşayan insanlarla ortak çıkarlara sahip olmaları “biz” duygusuyla hareket etmelerini gerektirmiştir. Buradan hareketle devletleri, cemaatleri ya da ortak çıkarları olan insan toplulukları da böyle düşünüldüğünde tehditle karşı karşıya gelinmesi durumunda yine ortak çıkarları gözeten davranışlar sergileyecekler ve diğerlerini “onlar” kategorisine koyacaklardır. İşte tam da burada “biz” olmayı sağlayan savunma çabası önemli bir konu niteliğindedir.

Tehdit ile değerlere sözlü ya da fiili olarak herhangi bir müdahale durumunda bireysel ve toplumsal olarak ortaya çıkacak olan refleks savunmadır. Bu durum aynı zamanda milliyetçiliğin de yeniden üretiminde etkilidir. Zira milli duyguları referans alarak

hayatta kalabilen bir ideoloji, destek aldığı duygulara karşı gelişebilecek herhangi bir tehdit durumunda ifade ortamı bulacaktır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde İslamcılık uygulamasının gündeme gelmesi irdelendiğinde, farklı etnik guruplardan oluşan devletin içinde yaşayan halkın ortak olan tek özelliği Müslümanlıktır. Cihat çağrısı, İslam'ın ve Müslümanların tehdit altında olduklarının temsili olması dolayısıyla aslında Osmanlıcılığın yeniden üretimi sağlanmaya çalışılmıştır.

Yirminci yüzyılın etkin ideolojisinin milliyetçilik olması da yine koruyucu imparatorlukların yıkılmasından sonra ulus devlet olarak hayatına devam eden toplulukların her an tehdit altında olması dolayısıyladır. Türkiye Cumhuriyeti de aynı kaygılarla hareket etmiş ve tarihi savunma savaşlarıyla dolu bir devlet olarak savunma sanayiini önemsemiştir. Burada herhangi bir tehdit durumunda ortaya çıkan savunma mekanizmasını sürekli kılan şey caydırıcı olmasıdır. Zira devletler güçlü ordular kurmakta, bu orduları yalnızca mücadele anında değil barış zamanlarında da hazır bekletmektedir. Bunun tartışılmaz nedeni caydırıcı olması dolayısıyladır. Bu görüş orduların aslında barışların güvencesi olduğu anlayışını da doğrulamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin milli savunma politikaları tarihsel olarak incelendiğinde, 1920 – 1930 yılları arasında bu günkü savunma sanayiinin temelini teşkil eden kurumların oluşturduğu görülmektedir. Bu süreçte devletin kurucu kadrosunun asker olması, askeri yapının ön planda tutulmasını da teşkil etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti bu süreçte kısıtlı imkânlarla milli kaynaklara dayalı ve dışa bağımlı olmayan bir savunma sanayii oluşturmaya çalışmıştır. Millilik kavramının ön planda olması dönemin en önemli özelliğidir. Millilikle ilişkili olarak dışa bağımlı olmayan sanayii sisteminin kurulması sağlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı incelendiğinde açıkça görülebilmektedir. Tablo 3'te de açıkça görülmektedir ki 1920 – 1930 yılları ve sonrasındaki sektöre bağlı dağılım tarım ve sanayii bağlamında tam tersi olarak devamlılık göstermiştir. Tablo 2 ele alındığında da planlamalar ışığında Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı yerli ve milli bir sanayii anlayışının temellerini atmış, İkinci Beş Yıllık Sanayii Planı da daha kapsamlı sanayii planının tahayyülünün kurulduğunu ispatlamaktadır.

1930 yılından itibaren Almanya ve İtalya tehdidi, yaklaşan İkinci Dünya Savaşı, sürece damgasını vurmuş, Türkiye Cumhuriyeti bu olası tehdidin neticesinde bir taraftan savunma sanayii alanını geliştirmeye devam ederken bir taraftan da Atatürk'ün “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” anlayışı doğrultusunda uluslararası politikaların yerini almış hatta dönem bu politikalarda öncü devlet rolü üstlenmiştir. 1930 – 1938 yılları arası Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası örgütlerde yer alması Türkiye Cumhuriyeti'nin savunma sanayiini diğer devletlere bağımlı hale getirmemiş, Türkiye Cumhuriyeti milli savunma konusunda taviz vermemiştir. İkinci Dünya Savaşı yılları Türkiye Cumhuriyeti'nin savunma sanayii politikalarında değişme sebebi olmuş, savaşa girme kaygısı savunma politikalarında kırılma ve değişimlere neden olmuştur.

3.1. SAVUNMA SANAYİİ VE MİLLİ SAVUNMANIN TANIMI, ÖNEMİ VE GEREKLİLİĞİ

Aynı toprak parçası üzerinde yaşayan, ortak çıkarları olan insanların kaygıları da ortaktır. Bu bağlamda herhangi bir tehdit durumunda ortak hareket edilecektir ve bu hareket, stratejik olmanın yanında duygusal bir reflekstir. Bu refleksi, milli yapan ayrıntıyı anlamak için refleksin mevcut topluma ve devlete bağlı olan milliyetçilikle ilişkisi göz önüne alınmalıdır. Dolayısıyla millilik toplum ve devlet seviyesinde özgün bir temsiliyeti beraberinde getirmektedir. Devletle ve devletin temsil ettiği milletle ilişkilendirilebilen, milletle aynı kültürel kodları kullanan, yapısal olarak da düşünülebilecek kavram milliyetçiliğin yerel boyutta ifade edilmesidir.

Siyasal bir politika olarak da ortaya çıktığında politika olarak ele alınabilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve ilk yıllarında topyekûn kalkınmanın gerekliliği olarak görülmüş ve milli politikalar güdülmüştür. İzmir İktisat Kongresi'nin birkaç temel amacından biri de budur. Milli iktisat anlayışı yalnızca mesleklere dönük olarak geliştirilmemiş aynı zamanda iktisadi bir bilinç ve zihniyet de inşa edilmesi amaçlanmıştır. Zira Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si ondan sonrası için ekonomik,

siyasal, kültürel, sosyal, vb. alanlarda temel niteliği taşımakta ve bu temelin de millilik bağlamında atılması uygun görülmüştür.

Savunma ihtiyacı, devletlerin varlığını sürdürebilmesi, diğer devletlerin olası müdahalelerine karşı koyabilmesi ülkelerin bağımsızlığını sürdürebilmesi için ortaya çıkmaktadır (Güneş, 2011, s.139-166). Savunma kavramı, millilik bağlamında ele alındığında uluslararası diyalogun parçası olarak görülmesi yanlış olmayacaktır. Bu durumda caydırıcı olma işlevi ön plana çıkmaktadır. Caydırıcılık bir devletin ordusunun kaç askere ya da silaha sahip olduğuyla değil, o devletin bunları dışa bağlı olmadan tasarlanıp, üretilmesiyle ilgilidir. Caydırıcılık, devletin herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerde kendi iradesiyle tasarlayıp ürettiği “milli” savunma araç gereçleriyle paraleldir (Zaim, 2000, s.14). Ziylan’a göre bir ülkeyi güçlü kılan savunma sanayiidir, savunma sanayii de güçlü kılan bu endüstrinin milli düzeyde geliştirilmesi ve dışa bağımlılığı en aza indirmektir (Zilan,1999, s. 3). Savunma sanayii ürünlerinin milli olarak üretilmesi, ülkenin milli güvenliği ve bağımsızlığı için önemlidir.

Milli savunma, bir ülkenin ihtiyaç duyduğu savunma yapı ve teçhizatlarının kendi imkânlarıyla karşılanmasıdır. Gerekli teknoloji, sanayii gibi alanlarda üretimin ülke içinde gerçekleştirilmesi olarak da tanımlanabilmektedir. Savunma alanının askeri sistem üretimiyle doğrudan ilişkili olması dolayısıyla ihtiyaç duyulan hammadde ve teknoloji her zaman ülke içinde temin edilememektedir. Bu nedenle bir sistemin milli olmasıyla yerli olması arasında stratejik farklılıklar bulunmaktadır. Cumhuriyet Dönemi Türkiye Cumhuriyeti ele alındığında milli savunma sanayii oluşturulmasına yönelik çabalar devlet politikası şeklinde uygulanmış, savunma sistem ve teçhizatları milli imkânlarla tedarik edilmiştir. Ancak NATO üyeliğiyle birlikte Milli Savunma Sanayii’nin gelişimi olumsuz olarak etkilenmiştir (Köseoğlu, 2010, s.129).

1920 – 1950 yılları arası Türkiye Cumhuriyeti milli savunma bağlamında yükseliş ve düşüşe doğrudan tanık olmuştur. Şüphesiz ki bunda İkinci Dünya Savaşı ve NATO üyeliği doğrudan etkilidir. İstiklal Savaşı sırasında Anadolu’ya getirilen silah

tezgâhları ve yetkin personeller, Ankara, Konya, Eskişehir ve Erzurum'da oluşturulan silah üretim yerlerinde Türk Ordusu'nun ihtiyacı olan silah ve mühimmatın üretilmesinde katkı sahibidir. 1921 yılında kurulan Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü bünyesinde açılan savunma sanayii fabrikaları, Tayyare ve Motor Türk A.Ş, gibi girişimler milli savunmaya dönük sanayii kuruluşlarıdır. Bunun yanında teknik ve teknoloji üretilmesi amacıyla İstanbul Teknik Üniversitesi'nde uçak mühendisliği bölümü açılmıştır. Bu girişimlerin büyük bölümü, milli imkânlardan faydalanılarak gerçekleştirilmiştir (Köseoğlu, 2010, s.56).

Ziylan savunma sanayiinin, talep edenin tek yani devlet olması, ürünlerin ve bu alanda faaliyet gösteren şirketlerin gizli, güvenilir olması, teknolojinin en üst seviyesine ulaşılmış olması, dışa bağımlılığın en az olması gibi zorunluluklardan ötürü diğer sanayii alanlarından ayrıldığını söylemektedir (Ziylan, 1999, s.51). Milli savunmanın yanında yerlilik tartışmaları da önemlidir. Çünkü milli olması ülkeye has olmakla birlikte yabancı şirket ortaklığını desteklemektedir. Ancak yerli bir savunma sanayii, üretim ve endüstri kolunun yanında teknolojinin de yerliliğine vurgu yapmaktadır. Yabancı ortakların sahip olduğu teknolojiyle üretim yapmak gizlilik ve bağımsızlık bağlamında sakıncalıdır (Ziylan, 1999, s.5-6).

Görüldüğü üzere savunma sanayiinin milli olmaktan ziyade yerli üretime dayalı olması gerekmektedir. Özgün bir teknolojiyle donatılmış, gizliliği sağlanmış savunma endüstrisinin caydırıcılığı en üst seviyede olacak ve dışa bağımlılığın en büyük sebeplerinden biri ortadan kalkmış olacaktır. Yirminci yüzyılda endüstrisini tamamlamış ülkelerin dünya savaşlarında galip çıkan ülkeler olduğu düşünüldüğünde bu tezin doğruluğu kanıtlanmış olmaktadır. Günümüz dünyasında çok büyük bir ithalat kaynağı olan savunma endüstrisi gün geçtikçe önemini artırmaktadır. Atatürk'ün muasır medeniyetler seviyesine çıkma mottosu yalnızca Cumhuriyetin ilk yılları için değil tarih boyunca geçerliliğini sürdüren bir vizyondur. Türk tarihi bağlamında bakıldığında, en zorlu zamanlarda denge politikalarının uygulanması aslında güçlü devletlerin koruması altına girmenin alternatif söylemidir.

Kalyon'un kurtuluş ve kuruluş yılları olarak kategorize ettiği 1920 – 1938 yılları, Türkiye Cumhuriyeti'nin savunma yapısının ilk halkasını oluşturmaktadır. Bu dönemde uygulanan savunma politikaları, İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte bozguna uğramış ve Türkiye Cumhuriyeti savunma bağlamında yeni bir sürece girmiştir (Kalyon, 2008, s.51 – 52).



Şekil 1. Türkiye Cumhuriyeti'nin Tarihsel Savunma Politikaları (1923 – 1947)

3.2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN SAVUNMA SANAYİİ PLANLAMA VE POLİTİKALARI

Planlama çeşitleri, iktisadi bağlamda sosyalist ve kapitalist olmak üzere iki başlık altında toplanmaktadır. Kapitalist planlama sermayenin özel ellerde toplanması nedeniyle iş birliğine değil rekabete dayalı bir yapı söz konusudur. Ancak planlamaya anlam ve uygulama temelinde bakıldığında sosyalizasyona, iş birliğine, daha yakındır. Kolektif akıl, toplumcu oluşu ve bütünsel bakması dolayısıyla, kapitalist planlamaya göre devlet ve halkın beraber kalkınmasını sağlamada daha etkilidir (Ekiz, Somel, 2007, s. 100-101).

Erken Cumhuriyet Dönemi sanayii gelişimi ilk on yıllık süreçte liberal olarak belirlenip özel girişime bırakılsa da devlet teşviki ve planlaması bir bakıma onu karma ekonominin içine sokmaktadır. Liberal ekonomiden istenen sonucun alınamaması sonucu devletçilik anlayışıyla devletin müdahalede bulunması da özel teşebbüsü tamamen ortadan kaldırmamış; özel teşebbüsün yapamayacağı ya da yapmayacağı alanlarda devlet etkin rol oynayarak ihtiyaca dönük üretime müdahale etmiştir. Neticesinde liberal dönemde de devletçilik uygulamalarında da askında karma ekonominin kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması hükümleri gereğince beş yıl daha ithal edilecek mallarda gümrük tarifesi mevcut şeklini koruyacak ve yükseltilmeyecektir. Gümrük muaveneti sona ermediği sürece korumacı bir ekonomik politika izlemek mümkün olmamıştır. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar ve 1927'de çıkartılan Teşvik – i Sanayii Kanunu liberal ekonomiyi geliştirme amacı taşımaktadır. Ancak 1929'dan sonra korumacı, devletçi bir ekonomik yapıya geçilebilmiştir. Fakat bu süreçte de “Büyük Buhran” olarak adlandırılan 1929 Krizi Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik politikalarını etkilemeye başlayacaktır.

Planlama, özü itibariyle rasyonel, neticeleri göz önüne alındığında kontrollü bir müdahaleyi gerektirmektedir (Soyak, 2003, s. 168). Mevcut otorite tarafından gerçekleştirilmekte ve otoriteden beklentisi olanları ilgilendirmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Erken Cumhuriyet dönemi planlamaları sanayii alanında gerçekleşmiştir. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayii Planları, halkın isteklerine cevap veren, kontrollü bir borçlanma sonucu gerçekleştirilmiş Birinci Beş Yıllık Sanayii Planı'nın ardından daha kapsamlı İkinci Beş Yıllık Sanayii Planı gündeme gelmiştir. Buradan hareketle kümülatif ve garantici bir form izlenmiş, risk faktörü en aza indirilerek hareket edilmiştir. Bunun yanında bankalar açılarak iktisadi bağlamda da sağlam bir zeminde gerçekleşmesine önem verilmiştir.

NATO öncesi dönem olarak da adlandırılan, Türkiye Cumhuriyeti savunma politikalarının ilk yılları (1920 – 1945) kendi içinde, kurtuluş yılları (1920 – 1923), kuruluş yılları (1924 – 1938) ve savaş ortamı (1939 – 1945) olarak üç gruba ayrılabilir (Kalyon, 2008, s. 55).



Şekil 2. NATO Öncesi Dönem (1920 – 1945)

Kurtuluş yılları Türkiye Cumhuriyeti için var oluş mücadelesini ifade etmektedir. Zira tehdit ve işgallere maruz kalmış ve bu bataklıktan çıkma gayreti içindedir. Bu durumda herhangi kurumsal bir yapıdan söz etmek mümkün değildir. İsminde de anlaşılacağı üzere kuruluş yılları, Türkiye Cumhuriyeti'nin herhangi bir tehditle karşı karşıya kalmamıştır. Bu da iç siyasette rahat hareket etmesine olanak sağlamaktadır. İzmir İktisat Kongresi'nin toplanması, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayii Planlarının hazırlanması gibi ülke içinde gerekli restorasyonların yapılması ve ileriye dönük politikalar üretilmesi bunun göstergesidir. Kurtuluş yıllarının getirdiği özgüvenle kuruluş yılları yerli ve milli faaliyetlere odaklanılmıştır.

Kurtuluş yıllarında savunma sanayii alanında yeni bir teknik geliştirilmemiş Anadolu'ya getirilen silah ve mühimmat tezgâhlarıyla ihtiyaç karşılanmaya çalışılmıştır. Bilim ve teknikten ziyade insan gücü kullanılmıştır. Kuruluş yıllarında milli kaynaklara dayalı ve genel olarak askeri fabrikaların ıslahı ve yeniden tesis kurulması şeklinde savunma sanayii teşkil edilmesi yoluna gidilmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı sürecine girilmesiyle birlikte milli savunma sanayii girişimleri yavaşlamıştır (Kalyon, 2008, s. 55). Bunun başlıca nedeni her an savaşa girme tehlikesine karşı alınan önlemler, savaş dolayısıyla dış ülkelerden alınan para ve silah yardımlarıdır.

Savunma sanayii, top yekûn sanayiinin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel sanayiden ayrılamayan savunma sanayii ülke savunması için ihtiyaç duyulan her türlü silah, savaş için gerekli tüm yedek parça ve cephane, araç ve teçhizatın üretimini ve bakımını yapan ve üretim sanayiinin hemen hemen her alanı ile ilgisi olan bir sanayii organizasyonudur (Akgül, 1986, s.153).

Ülkelerin savunma sanayilerinin gelişimi ile teknolojik gelişmişliği ve ekonomik potansiyelleri bağlantılıdır. Türkiye Cumhuriyeti özellikle konumu gereği savunma gücünü koruması gereken bir ülkedir. Savunma gücü ise gelişmiş bir teknoloji ve savunma sanayii ürünlerinin milli olarak üretilebilirliği ile mümkün olmaktadır. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti savunma sanayii stratejilerinin temelini, savaş araçlarının ve silahlarının yurt içinde üretilebilmesi ve bunun için gerekli teknolojisi oluşturabilecek üretim tesislerinin kurulması ve teşvik edilmesi oluşturmaktadır.

Tablo 7. Türkiye Cumhuriyeti'nin Tahmini Savunma Harcamaları (1923 – 1938)
(Goloğlu, 1974; akt. Kalyon, 2008, s. 86)²

Yıllar	Bütçe Geliri (Milyon TL)	Tahmini Askeri Harcama		Askeri Harcamalar / Bütçe (%)
		Milyon TL	Milyon Dolar	
1923	111	56	25.2	50
1924	138	69	31.4	50
1925	170	85	38.6	50
1926	180	90	40.9	50
1927	202	101	45.9	50
1928	224	112	50.9	50
1929	-	-	-	-
1930	217	109	49.3	50
1931	165	83	37.5	50
1932	186	93	42.3	50
1933	174	87	39.5	50
1934	207	104	47	50
1935	231	116	52.5	50
1936	271	136	61.6	50
1937	323	162	73.4	50
1938	389	195	88.4	50
Toplan Harcama	3410	1705	775	50
Dönem Ortalaması	213.1	106.6	48.4	50

² Askeri harcamalar, toplam bütçenin yarısı olarak belirlendiği için tahmini olarak değerler verilmiştir.

Tablo 8. İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'nin Savunma Harcamaları (1939 – 1945) (Goloğlu, 1974; akt. Kalyon, 2008, s. 93)³

Yıllar	Bütçe Geliri (Milyon TL)	Tahmini Askeri Harcama		Askeri Harcamalar / Bütçe (%)
		Milyon TL	Milyon Dolar	
1939	550	275	125	50
1940	648	324	147.3	50
1941	978	489	222.3	50
1942	1,031	515.5	234.3	50
1943	1,017	508.5	231.1	50
1944	1,615	807.5	367	50
1945	658	329	149.5	50
Toplam Harcama	6,497	3,248.5	1,476.6	50
Dönem Ortalaması	928.1	464.1	210.9	50

Tablo 8'de görüldüğü üzere Büyük Buhranla durgunlaşan savunma harcamaları, sonrasında düşüğe geçmiştir. 1929 – 1935 yılları arasındaki düşüş Lozan Sonrası ödenen borçlarla alakalıdır. Tablo 9'da ise harcamaların 1945 yılına kadar arttığı görülmektedir. Zira 1945 yılı İkinci Dünya Savaşı'nın bitiş tarihidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin savaşa girme ihtimaline karşı aldığı önlemler bütçeye doğrudan

³ Askeri harcamalar, toplam bütçenin yarısı olarak belirlendiği için tahmini olarak değerler verilmiştir.

yansımaktadır. Başlangıçta yerli ve milli anlayışla bağımsız iktisadi tahayyülün, dünyadaki önemli gelişmeler dolayısıyla son bulduğu görülmektedir. 1929 Dünya Krizi ve İkinci Dünya Savaşı bu tahayyülün gerçekleşmesini engelleyen bariz gelişmelerdir.

Yerellik ve bağımsızlık bağlamında yapılan planlamaların neticesi, bağımlılık ve dışa bağılı iktisadi zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasına bakıldığında ABD yardımları olan Truman Doktrini ve Marshall Yardımları da bir planlamanın ürünüdür. Bu anlamda, Erken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Cumhuriyeti için milli bir planlamanın ürünü olarak her anlamda bağımsızlık ve yerlilik zihniyetini beraberinde getiren planlamaların ürünüdür. İkinci Sanayii Planı da aynı zihniyetle gelişmiş ancak konjonktür müsaade etmemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası bir ülkeyi değil, dünyayı kucaklayan bir planlama düzeneğinin oluşturulmasıyla birlikte savaşta mağlup ülkeler ve tarafsız da olsa her an savaşa hazır olan ülkeler bu düzende yerlerini almıştır.

Milli söylemler yoluyla gerçekleştirilen sanayii planlamalarının amacı, ithal ürünlerin ikamesinin ülke içindeki mevcut hammadde yoluyla elde etmektir. Burada iktisadi anlamda kalkınma gayretinin yanında tam bağımsız bir ülke kaygısı görmezden gelinmemelidir. Zira milli olmanın yanında yerliliğin de vizyon olduğu bir yapı söz konusudur. Planlamalar da bu kavramlar üzerine inşa edilmiş olup İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar Cumhuriyet Dönemi zihniyeti aynı şekilde kalmıştır. Burada İsmet İnönü'nün gayretleri önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi planlarını bırakıp başka bir plan içerisinde bağımlı bir devlet olması keyfiyet değil zorunluluk üzerine olmuştur.

3.3. MİLLİ SAVUNMA SANAYİİ İÇERİSİNDE ASKERİ SANAYİ KURULUŞLARININ YERİ VE ÖNEMİ

Osmanlı Devleti'nde on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda savaş teknolojisi oldukça gelişmiş durumdadır. Avrupalılar Osmanlı Devleti'nin ordusunu “yürüyen teknolojik dev” olarak tanımlamaktadır. Özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren Osmanlı Devleti, dünyanın en iyi topçuluk sistemine sahiptir. Fatih Sultan Mehmet

döneminde İstanbul'da açılan Tophane – i Hümayunda yerli top ve havan üretilmiştir. Ülkenin birçok yerinde top dökümhaneleri açılmış, Osmanlı Devleti dünyanın en iyi topçuluk sistemine sahip olmuştur. Tophane – i Amire, Fatih Sultan Mehmet'ten sonra zaman zaman genişletilmiş, tamir edilmiş ve Üçüncü Ahmet dönemimde bugünkü haline getirilmiştir. 1843 yılında Zeytinburnu Demir Fabrikası'nın faaliyete geçmesiyle birlikte top ve diğer silahlar burada dökülmeye başlamıştır.

İkinci Bayezid döneminde ilk baruthane İstanbul At Meydanı'nda kurulmuştur. On yedinci yüzyılda Ayasofya, Kağıthane, Şehremini, Unkapanı gibi pek çok semtte baruthane ve barut mahzenleri açılmıştır. On sekizinci yüzyılda Hollanda ve İngiltere'den uzmanlar getirtilerek Bakırköy'de Baruthane – i Amire kurulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde savaş gemisi üretimi, teknolojik düzey olarak uzun süre Avrupa'nın çok ilerisinde olmuştur. Fatih Sultan Mehmet döneminde Haliç Tersanesi'nin temeli atılmış, Yavuz Sultan Selim döneminde Haliç Tersanesi'nde inşa edilen gemilerle donanma çok güçlenmiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde tersane Kasımpaşa'dan Hasköy'e kadar uzanmış ve dünyanın en büyük tersanesi haline gelmiştir.

On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Batı dünyası uygarlık ve kültür alanında önemli hamleler geliştirmiş, Osmanlı Devleti bu gelişmelere kayıtsız kalmıştır. Osmanlı Devleti'ni Batı'ya karşı üstün kılan askeri zaferleri ve siyasi hamleleridir. İkinci Viyana Bozgunu ve 1699 Karlofça Antlaşması'nın yapılmasından itibaren toprak kayıplarının başlaması ve sınırların daralmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'ni, Batı'nın askeri ve teknik bağlamda üstün olduğunu fark etmiştir. On sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti, Avrupa'nın sahip olduğu sanayii ve teknolojiye ayak uydurmaya çalışmış ancak geç kalmıştır. Osmanlı ordusunda modernizasyon, silah teknolojisinin modernize edilmesi subay eğitimi şeklinde olmuştur.

Modernizasyonda yabancı subayların rolü büyüktür. On sekizinci Yüzyılda Fransa etkisi fazlayken, on dokuzuncu yüzyılda Almanya etkisinin arttığı görülmektedir. Sermaye birikimi ve sanayii gelişmişliği ordu modernizasyonu doğrudan alakalıdır. Osmanlı Devleti'nin modernizasyon çalışmalarında eksik olan, sanayiinin

gelişmemesi, kapitülasyonlardan dolayı ekonominin son dönemde dışa bağımlı hale gelmesidir. Devlet eliyle savunma sanayiinin gelişmemesi de buradan kaynaklanmaktayken güçlü bir burjuvazinin olmaması da özel sektörün savunma sanayii alanında etkin olmasını engellemektedir. Bağımsız bir ekonomi her alanda olduğu gibi savunma sanayiinde de belirleyici etkenlerden biridir.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde, devlet eliyle oluşturulmuş birkaç fabrika ve dış sermayenin oluşturduğu birkaç tesis dışında, savunma sanayiinde ziyadesiyle etkinlik gösterememiştir. Birinci Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Devleti, teknolojik düzeyi oldukça düşük ve sanayii etkinliğini de büyük ölçüde yitirmiştir. Mondros Mütarekesi imzalandığında mevcut silah ve mühimmat İtilaf Devletleri'ne teslim edilmiş ve var olan fabrikalar askeri amaçlı üretimlerini durdurmuştur. Millî Mücadele başladığında savunma sanayiine ait ciddi bir altyapı devralmamış, İstanbul'dan kaçırılan basit tezgâhlarla Ankara, Eskişehir ve Keskin'de atölyeler oluşturularak ordunun ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.

Millî Mücadele döneminde yaşanan zorluklar, Cumhuriyet döneminde savunma sanayiinin oluşturulma çabalarının en önemli sebebidir. Cumhuriyetin kurucu kadrosu, Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişimini sanayii üzerine planlamıştır. Zira Osmanlı Devleti'nin gelir kaynakları vergi ve toprağa bağlı olarak gelişmiştir. Süper güç olmanın verdiği körlük, muasırlarının gelişimini görmesini engellemiştir. Türkiye Cumhuriyeti kurucu elitlerinin, Yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni sanayii zemininde inşa etmek istemelerindeki ısrar, eğitilmiş, dünyayı özellikle de Avrupa'yı yakından tanıyan, Osmanlı Devleti'nin son dönemine de yakından tanıklık etmiş olmaları dolayısıyladır. Zira kurucu elitler Avrupa'nın yükselişine, Osmanlı Devleti'nin yetişememesini tayin edebilmişlerdir.

Çalışmanın asıl içeriğini oluşturan askeri sanayii kuruluşları, bağımsızlık bağlamında en etkili değişken olarak görülebilmektedir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yoğun savaşların ardından halen uluslararası antlaşmalar devam ederken, İzmir İktisat Kongresi'nde önemli kararlar alınması zihniyet bağlamında bağımsız bir devletin, fiilen de bağımsız bir ekonominin başladığının göstergesidir. Bu bağlamda yurdun her köşesinden bağımsız bir ekonomik yapı oluşturabilmek için toplanan vatandaşlar

yoluyla, esnaflık ve zanaatkârlık sisteminin kurumsallaşması sağlanırken bununla beraber büyük sanayii kuruluşlarının da gündemde olması ve bunların milli zeminde yapılmasına karar verilmesi, Lozan Antlaşması için görevlendirilen İsmet İnönü ve ekibine duyulan sonsuz güvene işaret etmektedir. Zira neticelenmemiş, hayati öneme sahip bir antlaşma sürecinde harekete geçmenin tek bir açıklaması Lozan Antlaşması'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin istediği gibi neticeleneceğine olan inançtır.

Şimdiye kadarki süreçte bu gelişmelere zemin oluşturan ya da bu gelişmeleri zorunlu kılan alt yapı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Çalışmada milli bir askeri sanayii oluşumunun gerekliliğini reel politik bağlamında ele alınmış ve bunun haklılığı ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda askeri sanayii kuruluşları kara, deniz ve hava olarak kategorize edilerek kronolojik olarak sıralanmıştır. Açıklanmaya geçilmeden kabaca bir değerlendirilme yapıldığında kuruluşlar kendi alanında tam da ihtiyaca dönük olarak açılmışlardır. Milli olmasının yanında ürün, yedek parça ve mühimmat üretimlerinin hepsinin gerçekleştiriliyor olması önemli bir nüanstır. Bağımsızlık ve millilik vurgusu çalışmanın hemen her yerinde olduğu gibi burada da başat kavram olarak ele alınacaktır.

Bağımsız ve milli olmanın yanında, bunlardan daha önemli olan husus Cumhuriyet Dönemi Savunma Sanayii gelişiminin yerli olmasıdır. Yerli olması, gerekli teknik parçaların ithalat yoluyla temin edilip, ülkede montaj edilmesi değil; teknik ve teknolojik alanlarda da iç sanayide üretilip, montaj sonrası ürünün ortaya çıkmasıdır. Özellikle hava harp sanayii alanındaki çalışmalar yerli üretim, bağımsızlık anlayışını temsil etmektedir. Başka bir deyişle harp alanında dönemin en yeni ve hızlı gelişen alanı olan havacılık faaliyetlerinde yerellik çalışmalarının somut sonuçlar vermesi, dönemin zihniyetinin özeti niteliğindedir.

Bu bölümde tek tek ele alınacak olan kara kuvvetleri alanında silah, tamir ve mühimmat amaçlı kurulan sanayii kuruluşlarının çatısı olarak da görülebilmektedir. Burada da milliliğin yanında yerellik başat değer olarak görülmüş ve bu anlamda adımlar atılmıştır. Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu'nun, bugün de güncel teknoloji kullanılarak, aynı amaçla faal üretime devam ediyor olması, atılan adımın doğruluğunu göstermektedir. Bunun yanında küçük sanayii kuruluşları yoluyla

mühimmat üretimleri yapılmıştır. Cumhuriyet Dönemi “yurtta sulh cihanda sulh” anlayışıyla politika yürütürken, harp alanında yaptığı altyapı ve üretim çalışmaları, dünya konjonktürüyle aynı politikalar üretmediğini ve farklı perspektiflerden bakıldığını göstermektedir. Zira İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti’nin savaşa karşı tutumu da bu durumun somut örneğidir.

Çalışma süresince en sancılı bölüm sanayii kuruluşlarını içeren bölümdür. Bu bölümde isimle özdeşleşmiş olan kuruluşlar literatürde ziyadesiyle yer alırken, devlet menşeli olan fabrikalarla ilgili kaynaklara ulaşmada zorluk yaşanmıştır. Bu bağlamda çalışmada, askeri fabrikaların bir kısmı ayrıntılı ele alınırken, bazıları yüzeysel olarak ele alınmıştır. Burada fabrikaların kısa süre içerisinde açılıp kapatılması ve dönemin şartları gereği kurumlar arasında yer değiştirmesi kaynak bulmada yaşanan zorluklar arasında yer almaktadır.

3.4. KARA KUVVETLERİ İÇİN KURULAN SANAYİİ KURULUŞLARI

Sanayileşmenin bir devlet politikası olarak kabul edildiği Cumhuriyet’in ilk yıllarında savunma sanayiinde millilik politikası içinde gerçekleştirilmiştir. Sanayiinin temellerini oluşturacak nitelikte yatırımlar yapılmış, Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü başta olmak üzere silah ve mühimmat sektöründe önemli girişimlerde bulunulmuş ve fabrikalar kurulmuştur. Bu dönemde savunma sanayiinin milliliğini oluşturmak ve güçlendirmek için teknik eğitim başlatılmış ve gerekli merkezlerin kurulması desteklenmiştir.

Kara Kuvvetleri’nde, Cumhuriyetin ilanıyla birlikte, devletin mevcut ekonomisini sarsmayacak şekilde askeri eğitim ve öğretimini devam ettirebilecek şekilde yeniden yapılandırmaya girilmiştir. Bu dönüşüm bugünkü kara kuvvetlerinin de temelini oluşturmaktadır. Burada yalnızca dönüşmüş bir askeri eğitimden söz etmek olanaksızdır. Zira devletin mevcut askeri alet, edevat organizasyonu büyük önem taşımaktadır. Bu dönemde İstiklal Harbi sonrası kalan silah, harp araç ve gereçleri toplanmış, muhafaza amaçlı depolar inşa edilmiştir. Bunun yanında dünyada sürekli gelişen silah ve malzeme teknolojisini takip eden “Fen ve Sanat Dairesi” kurulmuştur (Özel, 1999, s. 42).

Bunların yanında yerli üretim yoluyla ordunun kıyafet ihtiyacını gidermek için fabrikalar kurulmuş ve milletvekilliği yapan komutanlara seçim hakkı sunulmuş, siyaseten ya da asker olarak görevlerine devam edilmesi sağlanmıştır (Özel, 1999, s.43). Böylece ordu politikanın dışında bırakılmış, yalnızca askeri alandaki görev ve sorumluluk sahibi olmuştur. Bu da ordunun siyasetteki etkinliğini kırarak asker savaşmış, milletvekilleri politika yapmıştır. Dönemin kompleks yapısı göz önüne alındığında diplomasiin en yoğun olduğu, ordunu da modernizasyon yoluyla yeniden yapılandırıldığı sancılı bir dönemdir. Bu nedenler ordu ve siyasetin ayrı düşünülmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Milliliğin yanında yerliliği daha önemli gören yönetici kadro savunma sanayii alanında üretim yaparken, teknik ve teknoloji bağlamında da yerli bir sistem arayışındadır. Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumunun Kırıkkale'ye yapılması tesadüf değildir. Zira burada dış tehditten uzak üretim yapılabilecek güvenli bölge olarak düşünülmüştür. Böylece dış tehditlerin müdahale edemeyeceği, ordunun ihtiyaçlarını karşılayacak olan silah ve mühimmat milli anlayışla üretilecektir. Özellikle silah sanayisinin yerli olması, bağımsız bir ordu ve iktisadi faaliyetlerin güvencesi gibidir. Zira ithalat yapmadan ordunun ihtiyacını karşılamak demek, ekonomik ve askeri anlamda dışa bağıllığı ziyadesiyle azaltmaktadır.

3.4.1. Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü'nün Önemi

Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü, İstiklal Savaşı henüz bitmemişken 1921 yılında kurulmuştur. 1950 yılından günümüze Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu olarak ismi değişen Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü'nün tarihi İstanbul'un Fethinden sonra kurulan Top Dökümhanesi' ne kadar uzanmaktadır. İzmir iktisat kongresinde alınan kararlarla işgal altında olmayan ve güvenli görünen Kırıkkale'ye savunma amaçlı silah sanayiinin kurulması kararlaştırılmıştır⁴. Bunun sebebi, Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğünü hem sivil hem de askeri sektöre uyumlu bir forma sahip olmasını sağlamaktır. Üretim bağlamında da Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyacı olan harp silah

⁴ <http://www.mkek.gov.tr/tr/Icerik.aspx?ID=51> (29.03.2017).

ve araçlarını güvenli ve devamlı, yüksek teknoloji kullanarak üretmek için gerekli alt yapının oluşturulmasıdır (Yücel, 2015, s. 61).

Cumhuriyetin ilk yıllarında savunma sanayiini geliştirmek görevi Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğüne aittir. Kurtuluş Savaşı'nın ardından savaştan kalan tüm araç, gereç ve silahlar toplatılmış kullanılabilecek durumda olanlar ile faaliyetlere devam edilmiştir. Milli mücadele öncesinde ve sonrasında her türlü silah ve mermi askeri fabrikalarımızda yapılmıştır. Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü savunma sanayii alanında Türkiye Cumhuriyeti'nin birçok ihtiyacını karşılamıştır. 1940'lı yıllardan itibaren İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle Türkiye Cumhuriyeti hem ekonomik kaynakların yetersizliği hem de savaş koşulları nedeni ile silah sanayii alanında proje üretimi ve teknoloji transferi gerçekleştirememiş ve askeri fabrikaların birçoğu terk edilmiştir. Bu durum yeni bir yapılanmayı gerektirmiş ve Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu ortaya çıkmıştır.

Askeri Fabrikalar mensuplarının gelecek kaygısını gidermek amacıyla Askeri Fabrikalar Tekaüt ve Muavenet Sandığı kurulmuştur. Sandık iki kısma ayrılmıştır: birinci kısım, subay, askeri memur, ücretli veya yevmiyeli memur, işçi ve müstahdemlere yöneliktir. İkinci kısım da ücretli ya da yevmiyeli daimî memur ve işçilere yöneliktir. Fabrikalarda çalışacak olan işçi ve memurlar beş yıl süreyle birinci kısımda yer almakta, başarı neticesinde ikinci kısma geçebilmektedirler. Askeri Fabrikalar aynı zamanda eğitim faaliyetleri vermesi bakımında da önemlidir. Zira Türkiye Cumhuriyeti sanayileşme sürecinde fabrikalar genellikle yabancı ortaklıklarıyla kurulmuş ve yabancı uzman ve ustalardan faydalanılmıştır. İşçi ihtiyaçları, zanaatkâr askerlerden karşılanıyor olsa da askerlik süresi bittiğinde memleketlerine dönmeleri problem yaratmaktadır. Bu problemin önüne geçebilmek için “sanayii taburları” kurulmuştur. Sanayii taburlarında seçilen askerler, fabrikalarda çalışarak sanat öğrenmekte, iyi yetişenler de Mülazım – 1 Salis rütbesiyle alı konularak fabrikalarda çalıştırılmaktadır (Öncü, 2006, s. 34 – 35).

3.4.2. Ankara Hafif Silah ve Top Tamirhaneleri ile Fişek ve Marangozhanelerin Açılması

Ankara'da kurulan fabrikalar, İstiklal Harbinde duyulan silah ve mühimmat ihtiyacından dolayı kurulmuştur. Millî mücadelede kazanılan zafer kuruluşların devam etmesinde belirleyici faktör olmuştur. İlk silah tamirhanesi 1920 yılında günümüz tren istasyonu civarında tüfek onarılması üzerine atölye formunda kurulmuştur. Kapsamlı bir hal alışı Eskişehir'in işgali sonrası Eskişehir'deki tezgâhların Ankara'ya taşınması sonucu oluşmuştur. Burada harp alanında kullanılan silah araç gereçlerinin tamiri yapılmış ve başarılı olunmuştur (Oğuz, 2006, s. 16).

Millî mücadele döneminde Ankara'daki silah tamirhanesinde arızalanmış toplar, makinalı tüfekler, tabancalar, topçu dürbünleri onarılmış. İstanbul'dan kaçırılan 77 mm. çaplı mermiler 75 mm.lik toplara uydurulmuş, farklı model üç (3) uçak birleştirilip bir avcı uçağı yapılmış, yedek parçalar hurda uçaklardan alınan parçalara uydurulup giderilmeye çalışılmıştır. 1921 yılında Ankara'da Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü kurulunca silah onarımı ve cephane yapımı tek çatı altında toplanmıştır.

İstiklal Harbinde de aktif olan tamirhane 1922 yılında İstanbul Zeytinburnu Seri Ateşli Kundan Fabrikası tezgâhlarıyla, Tophane fabrikasından getirilen bazı tezgâhlarla Berlin'den getirilen tezgâhlar birleştirilmiş, Ankara istasyonu tamirhane yakınında bulunan depolarda top işletmesi kurulmuştur (Türk Silahlı Kuvvetleri Arşiv). 1934 yılında işletmeye dökümhane bölümü dâhil edilerek standart topların yanında farklı toplar da imal edilmiştir. Burada da diğer işletmeler gibi yüksek mühendisler yoluyla teknik ve teknolojik anlamda geliştirmeler yapılmıştır. 1938 yılında dönemin teknolojisine ulaşılmış ve topların menzili 7500 metreden 12500 metreye çıkarılarak en modern toplar arasında bulunan sahra topu üretilmiştir. Top işletmesi Türk ordusunun her alanında mühimmat ve alet edevat üretmiştir. Özellikle optik alanında ordunun kullandığı araçlar hava, deniz ve kara kuvvetlerinin ihtiyaçlarını karşılamıştır (Türk Silahlı Kuvvetleri, Arşiv).

Top işletmelerinde ulaşılan başarı, mühimmat dışı araçların da üretilmesi konusunda özgüven kazandırmış ve tüfek işletmesi kurulması kararı verilmiştir. Ancak Alman

firmasına ait olan tüfeklerin tamirinin Almanya’da yapılmak istenmesi Türk işletmesine ket vuracağında Türk yetkililer buna sıcak bakmamış ve reddetmiştir. 1932 yılında tophane fabrikalarından getirilen hurda tüfek tezgâhları tamir edilerek 1933 senesinde kullanıma hazır hale getirilmiştir. Tamamen yerli malzeme ve yerli çalışanlar yoluyla yapılan bu fabrika kara, deniz ve hava kuvvetlerinin ihtiyacını 1940 yılında tamamen karşılamıştır. Bu süreçte Alman mühendislerin 3 – 4 milyon bütçe çıkarmasına karşı yerli üretim yoluyla 850.000 liraya halledilmiştir (Türk Silahlı Kuvvetleri Arşiv).

1921 yılında ihtiyaç doğrultusunda marangozhane kurulmasına karar verilmiş ve çadırlardan oluşan atölyeler yoluyla kurulum tamamlanmıştır. Marangozhane, silah ve mühimmatların taşınmasında kullanılan sandıklar, arabaların tekerlekleri gibi lojistiği kolaylaştıran araçların imalatı için kullanılmıştır. 1925 yılında makine, kazan ve kesim işleri için tezgâh; 1928 yılında uzun ve düz yüzeylerin kıvrılmasıyla ortaya çıkan ispit yapılmak için buharlı kazan dairesi; 1935 yılında kereste kurutma teknolojisi de eklemiştir. (Tanyer, 1995; Oğuz, 2006, s. 26).

3.4.3. Kırıkkale Pirinç Döküm ve Haddehanesinin Açılması

1926’da yapımına başlanan 1928’de Kırıkkale’de üretime başlayan pirinç fabrikası, Landes Krona firması tarafından yapılmıştır. Pirinç ve bakır malzeme kullanılarak çeşitli boy ve şekillerde fişek, mermi, top kovanı; kapsül, kapsüllük üretilmiştir (Oğuz, 2006, s. 53 – 54). Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü bünyesinde İzmir İktisat Kongresi’nde çıkan karar doğrultusunda kurulmuştur. 1950 yılında Makine Kimya Enstitüsü Kurumu bünyesine alınmış, 1993 yılında da Pirinçsan – Pirinç Sanayii ve Ticaret Anonim Şirketi adını alarak bağlı ortaklık statüsüne kavuşmuştur (Akalm, 2009, s. 100).

3.4.4. Kayaş Kapsül Fabrikasının Kurulması

Avrupa’dan alınan piyade tüfeği kapsüllerinin ikamesi olması dolayısıyla 1929’da Kayaş’ta kapsül fabrikasının açılmasına karar verilmiştir. Aynı zamanda zanaatkâr

yetiştirmek gibi bir kaygısı olan bu girişim 1930 yılında fabrika haline gelmiştir (Türk Silahlı Kuvvetleri, Arşiv). 1931 yılında üretime başladığında 10 milyon, 1932 yılında 12 milyon, 1933 yılında 15 milyon, 1936 yılına gelindiğinde 30 milyon piyade tüfeği kapsülü üretebilmektedir. 1940 yılına gelindiğinde yılda 60 milyon kapsül imal edebilen kapasiteye ulaşmıştır. 1950 yılında Makine Kimya Enstitüsü Kurumuna bağlanarak tek bir idare altında Kayaş Kapsül ve İmla Fabrikası adını almıştır (Özlu, 2006 s. 18).

3.4.5. Kırıkkale Çelik Döküm ve Haddehanesinin Açılması

Zeytinburnu'nda altı tonluk asit ve sekiz tonluk bazik sisteminde kurulu olan, çelik fabrikası gerekli ihtiyacı karşılayamamaktadır. İhtiyaçlara cevap verebilecek olan modern bir çelik fabrikasına ihtiyaç duyulmaktadır. Alman, Gutte Hoffnungs Hutte ve DEMAG şirketleri tarafından Kırıkkale'de kurulan yeni çelik fabrikası 1932 yılında üretime başlamıştır. Alman mühendis ve uzmanların başında olduğu fabrika, Devlet Demir Yolları'nın ihtiyaçlarının bir kısmını karşılayacak şekilde kurulmuştur (Oğuz, 2006, s. 57).

İzmir İktisat Kongresi ve Beş Yıllık Kalkınma planlarında da vurgulanan demir yolları, sanayii gelişiminin atmasıyla önem kazanmıştır. Zira üretim için ihtiyaç duyulan hammadde ve üretimi tamamlanan ürünlerin lojistiği için demir yolları önemlidir.

3.4.6. Nuri Killigil Tabanca, Havan ve Mühimmat Üretim Tesislerin Kurulması

Nuri Killigil 1890 İstanbul doğumlu, Osmanlı subayıdır. Osmanlı'nın yok oluşuna, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna ordu içerisinde görev alarak şahit olmuştur. Askerlik görevinin son dönemlerinde ordu imalathanesinde görev almış ve emekli olmuştur. Kısa bir emeklilik süresinden sonra, kendi isteğiyle yeniden orduda görev alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kaderini belirleyen Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı'nda görev almıştır. Birinci Dünya Savaşı sonlarında "İslam Ordusu" adıyla kurulmuş olan bir ordu ile Kafkas topraklarına girmiş, Osmanlı Devleti savaştan yenik

ayrılınca bu orduda dağıtılmıştır. Ankara'da kaldığı dönemde küçük ticari girişimlerde bulunmuştur (Karaköse, 2012, s.236). Bu girişimleri ileride silah sanayii alanında yapacağı atılımın göstergesi olarak okunabilmektedir.

Savunma Sanayii alanındaki faaliyetlerine, 1933 yılında Zeytinburnu Fabrikasında ürettiği silah ve mühimmata dair üzerinde Reiscumhur Atatürk'ün imzası da bulunan kararname resmiyet kazandırmıştır. Kararname, Yavuz Gemisinin 28 ve 8,8 cm olan topları için gerekli olan kanat emniyeti tabalarının Nuri Killigil'den alınmasını içermektedir. Fabrika kurulduktan sonra Millî Savunma Bakanlığı, ihtiyacı olan silah, mermi ve napaları Nuri Killigil'den almaya devam etmiştir (Karaköse, 2010, s.318). Mermi, silah, yapımının yanında, mevcut mermilerin değiştirilmesi ve ıslah edilmesi işlemlerini de gerçekleştirmiştir. 3 Nisan 1940 tarihinde çıkarılan kararnameyle 21 cm kara topçu mermisi gövdesinden istifade ederek, 3719 adet uçak bombasının yaptırılması, 20 Mayıs 1940 tarihinde çıkarılan kararnameyle gemilerin ihtiyacı olan 11.000 adet merminin alınması ve bir kısmının ıslahı da Nuri Killigil Fabrikası'ndan yapılmıştır (Karaköse, 2010, s.318 – 319).

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye Cumhuriyeti ordusunun tabanca ihtiyacı yurtdışından süratli ve emniyetli gelme probleminden dolayı Nuri Killigil teşvik edilmiş ve tabanca fabrikası kurması istenmiştir (Özlü, 2006, s. 33). Görüldüğü üzere Killigil devletle diyalog halinde yaptığı üretimle Türkiye Cumhuriyeti'nin silah, mühimmat gibi savunma sanayii ihtiyaçlarını karşılamıştır. Yerli ve milli sanayii tahayyülü Nuri Killigil girişimiyle hayat bulmuştur. Zira liberal iktisat anlayışının gereği olarak sanayii alanında özel girişimin teşviki önemsenmiştir. Özellikle de savunma alanında özel girişimin çekişen davranması, savunma sanayii alanında devletin doğrudan etkinlik göstermesine neden olmuştur. Nuri Killigil, Cumhuriyet Dönemi elitlerinin sanayii anlayışının anlaşılmasında bariz bir örnektir.

3.4.7. Mamak Gaz ve Maske Fabrikasının Kurulması

Yirminci yüzyıl, her anlamada ezberlerin bozulup, her alanda yeni inşa ve teknolojilerin olduğu bir dönem olarak tarihe damgasını vurmuştur. Harp alanında da bu durum farklı değildir. Zira silah teknolojileri gelişmiş ve zehirli gazlar yoluyla

insan ölümleri yaşanmıştır. Bu bağlamda bir savunma alanı olarak gaz maskeleri zorunluluk haline gelmiştir. Bu bağlamda Ankara Kayaş'ta 22 Temmuz 1933 yılında işlemeye başlayan Mamak Gaz ve Maske Fabrikası, 1935 yılında Türkiye Cumhuriyeti Kızılay Derneği tarafından Auer adlı firmayla anlaşarak maske ihtiyacını karşılamaya devam etmiştir. Yıllık 100 bin ordu tipi maske kapasitesi bulunmaktadır (Oğuz, 2006, s. 27).

3.4.8. Top, Tüfek ve Barut Fabrikalarının (Kırıkkale) Kurulması

Ateşli silahların ana maddesi olan Barut Fabrikası'nın temelleri Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü döneminde atılmıştır. Ankara'da kurulan top fabrikasının daha kapsamlı ve gelişmiş hali Kırıkkale'de kurulmuştur. Kırıkkale Topçu Mühimmatı Fabrikası, mermi, tapa ve imla işletmelerinden meydana gelmektedir. 1925 yılında Alman Nielsen Winther firması tarafında kurulmuş ve 26 Nisan 1929 tarihinden itibaren de üretime başlamıştır⁵. Kırıkkale Tüfek Fabrikası için ihtiyaç duyulan tezgahlar 1935 yılında Alman Fritz Werner firmasına sipariş edilmiş, 1939 yılından itibaren üretim yapılmaya başlanmıştır. 1939'da faaliyete geçen Kırıkkale Barut Fabrikası, Rotbeil firması tarafından yapılmıştır. Ordunun ihtiyacı olan tüm barut tipleri burada üretilmekte ve eski barutlar ıslah edilmektedir (Oğuz, 2006, s.57).

Sürekli gelişen silah ve mühimmat teknolojisi, yalnızca üretimi değil aynı zamanda gelişimi ve ıslahı da zorunlu kılmaktadır. Bu da savunma sanayiinde sürekli gelişimin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, savunma sanayiini İstanbul'un işgali sırasında Anadolu'ya kaçırdığı silah ve mühimmat tezgâhlarının üzerine inşa etmiştir. Kırıkkale Savunma Sanayii, harp alanında ağır silah ihtiyacını karşılamaya dönük olarak Alman bir firma tarafından 1939 yılında tamamlanmıştır. Diğerlerinden farklı olarak bu fabrikada İkinci Dünya Savaşı'ndan dolayı mühendis problemi yaşanmıştır. Savaşın başlamasıyla Almanya'da eğitim gören Türk mühendisler yurda; Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Alman mühendisler de Almanya'ya dönmüşlerdir. Fabrikadan istenilen verim alınamamış ancak üretim yapılmıştır. Buna göre 355 adet

⁵ Evsile, Mehmet: Atatürk Devri Harp Sanayii (1920 – 1980) (<https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=355396>)

tanksavar, dağ ve sahra topları yapılmıştır. 1948 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin yardımlarıyla üretim devam etmiş ancak onarım ve havan topu yapımının ötesine geçilememiştir (Oğuz, 2006, s.58 – 59).

Kırıkkale'de kurulan Tüfek Fabrikası, Ankara'da kurulan fabrikanın kapasitesinin artırılması (günde 100 tüfek) amacıyla kurulmuştur. Fritz Werner firmasından alınan yeni tezgâhlarla 1936'da üretime başlamıştır. Burada tetik, düzen ve mekanizma sistemi yapıldıktan sonra Ankara'ya gönderilen tüfekler Ankara'da namlu ve kundakların montajı yapıp orduya teslim edilmektedir. Ankara ve Kırıkkale'de kurulan fabrikalar, askeri fabrikaların temelini teşkil etmektedir (Oğuz, 2006, s.59).

3.5. DENİZ KUVVETLERİ İÇİN KURULAN SANAYİİ KURULUŞLARI

Kurtuluş Savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları kesinleşmiş ve yarımada hali, deniz kuvvetlerinde güçlü olmayı zorunlu kılmıştır. Jeopolitik konumu dolayısıyla hem deniz harp sanayiini geliştirebilecek güce hem de savunma bağlamında önlemler almasını gerektiren tehditlere sahiptir. 1 Kasım 1924 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi'nin yeni dönem açılışında Atatürk, Deniz Kuvvetlerine verdiği önemi şöyle ifade etmektedir (Kadıoğlu, 2016, s.74):

“Efendiler!

Bahriyeyi esaslı ve ciddi bir biçimde geliştirip, düzenlemek düşünölmelidir. Bu konuda başlangıç noktası, özellikle seçkin elemanları hak ettikleri gibi yetiştirip, onlardan memleketin ivesi gereksinimlerinde yararlanmak ve herhalde memleketin gücünün üzerinde hayallerden de uzak durmak olmalıdır”.

Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde gemi inşa faaliyetleri durma noktasına gelmiş, işgal kuvvetleri tarafından tahrip edilerek kullanılmayacak hale sokulmuştur. Haliç, Camialtı ve Taşkızak Tersaneleri, Cumhuriyet'le birlikte onarılmış ve faal hale getirilmiştir (Akalin, 2009, s.107).

Atatürk 1 Mart 1923 tarihinde Meclis toplantısında yaptığı konuşmasında Deniz Kuvvetlerine verdiği önemi şu sözlerde ifade etmiştir;

“...düşmanın her türlü ablukasına, gelişmiş askeri mühimmatlarına, modern ordularına rağmen Türk bahriyesinin birkaç köhne tekne ile milli mücadele döneminde ordunun ihtiyacı olan her malzemeyi zayi etmeksizin yerine zamanında ulaştırmayı başardığı için bu millet askerlerine minnettardır.”

Milli Mücadele yıllarında Türk donanması yok denecek durumdadır. Buna rağmen gemiciler silah, mühimmat ve insan taşınmasında milli mücadeleye destek vermiştir.

29 Ekim 1923 yılında Osmanlı Donanması, Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin kontrolüne girerek “Cumhuriyet Donanması” olarak adı değiştirilmiştir. 29 Aralık 1924 yılında Denizcilik Bakanlığının kurulmasıyla Millî Savunma Bakanlığından ayrılmış ve Genel Kurmay Başkanlığına bağlı bir Deniz Kurmay Başkanlığı oluşturulmuştur (Özel, 1999, s. 153). Mondros Mütarekelerinin bazı maddeleri gereği Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı donanması Haliç'e çekilmiş, personeli boşaltılmıştır. Millî Mücadele için çok fazla ihtiyaç duyulması nedeniyle Rum gemilerinin ele geçirilmesiyle zorluklar içerisinde Umur-i Bahriye Müdüriyeti tarafından mühimmat taşıma işlemleri yapılmıştır. Kurtuluş Savaşının kazanılması sonucunda Bahriye Dairesi Reisliği kurulmuş ve donanma gemileri tamir edilirken bir taraftan da deniz harp eğitimleri vermeye başlanmıştır (Özel, 1999, s.176 – 177).

1930 yılında yapılan teşkilatlanmaya göre Harp Filosu Komutanlığı, İhtiyat Filosu ve Denizaltı Filosu şeklinde düzenlenmiştir. Harp Filosu, milli imkânlarla sağlanan Kocatepe, Adatepe, Zafer muhriplerinden oluşmaktadır. İhtiyat Filosu da Berk – i Satvet, Hamidiye, 3 adet torpidobot, 3 adet mayın arama tarama gemisi, 1 adet ana yatak gemisi ve yağ gemisinden ibarettir (Özlu, 2006, s. 129).

Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin jeopolitiği üzerine vurgu yapmakta ve denizcilik ve deniz harp alanındaki gelişmenin zorunluluğunu şöyle ifade etmektedir (Özel, 1999, s.160):

“Türkiye Cumhuriyeti’nin jeopolitik özelliğine vurgu yapmakta ve “en güzel coğrafi durumda ve üç yanı denizle çevrili olan Türkiye Cumhuriyeti; sanayii, ticareti ve sporu ile en ileri denizci yetiştirmek yeteneğindedir. Bu yetenekten yararlanmayı bilmeliyiz; denizciliği, Türk’ün ulusak ülküsü olarak düşünmeli ve onu az zamanda başarmalıyız”.

3.5.1. Gölcük Tersanesinin Açılması

Mevcut tersanelerin kapasitelerinin düşük olması dolayısıyla büyük tonajda gemi imal edilmesi için Marmara’da yeni tersane kurulmasına karar verilmiştir. 30 bin tonluk yüzer havuz tersane deniz üssü yapımı için proje hazırlanmış ancak Birinci Dünya Savaşı dolayısıyla proje hayata geçirilememiştir (Akalin, 2009, s. 110). Türkiye Cumhuriyeti gemi inşa sanayiini Marmara’ya kaydırma amacıyla Gölcük uygun görülmüştür. 1930 yıllarının başlarında kurulmasına başlanan Gölcük Tersanesi’ndeki donanım eksikliklerinin tamamlanması Amerika Birleşik Devletleri’nin askeri yardımı ile hız kazanmıştır. Amerikan eğitmenler nezaretinde uygulanmaya başlayan gemi tamir ve bakım usulleri ile İngiliz sistemi esaslarınca çalışan tersanede, onarım esasları Amerikan sistemi esas alınarak yeniden düzenlenmiştir (Tunaboğlu, 2008,s.3).

Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi’nin onayıyla 1933 yılında donanmanın ana üssü olarak belirlenmiş, gemi teknolojisinde Marmara’ya odaklanılmıştır. Aynı yıl içerisinde Gölcük Tersanesi’nde inşa edilen ilk gemi olan Gölcük Tankeri kızağa konmuş ve bir senede denize indirilmiştir (Kadıoğlu, 2016, s.49-50). İstanbul’da, Yavuz Zırhlısına yetecek kapasiteye sahip bir havuzun bulunmaması dolayısıyla, Gölcük’te onarılmasına karar verilmiştir. Bu durum Gölcük’ü Deniz Kuvvetleriyle özdeşleştirmiş, bir bakıma başlangıç değeri taşımaktadır. Gölcük’te ilk onarım yeri olarak değer kazanmıştır. Tersaneden önce büyük bir bataklık, küçük bir göl ve tarlalardan ibaret olan bölge, dönüştürülerek Türk Deniz Kuvvetleri’nin hizmetine açılmıştır. Gölcük’ün ana üs olması Lozan dolayısıyla boğazların boşaltılması sonucu, donanmanın Gölcük’e kaydırılmasıyla gerçekleşmiştir (Kadıoğlu, 2016, s.49 – 50).

Gölcük Tersanesi, Ülkede yeniden canlanacak gemi inşa faaliyetlerine hız vermek, deniz harp silah ve vasıtalarını zaman içinde parça parça bu tersanede yapmak, hava, deniz silahlarının önemli hale gelmesiyle ülkenin coğrafi konumundan faydalanılarak güçlü bir tersane yaptırmak suretiyle büyük donanmaların üstlenebileceği ve güvenilir bir korunma yeri olabileceğini dünyaya göstermek ve böylece Cumhuriyet Hükümeti'nin Avrupa siyaseti içinde etkili ve önemli bir rol oynamasını temin etmek gibi amaçlarla kurulmuştur (Akalin, 2009, s.111 – 112).

Hem askeri hem de siyasal olarak önem arz eden Gölcük Tersanesi, Cumhuriyet Dönemi harp alanındaki modernizasyon hareketlerinin en önemlileridir. Zira Türkiye Cumhuriyeti'nin yalnızca deniz alanında değil hem askeri hem savunma hem siyasal olarak varlığının nişanesidir.

Tablo 9. Erken Cumhuriyet Dönemi Gölcük Tersanesi'nde İnşa Edilen Gemiler (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı arşivi)

Geminin Adı	İnşa Yılı	Adet	Tonaj
Gölcük Yağ Gemisi	1938	1	1250
Torpedo Şalopası	1938	6	35
Dalgıç Motoru	1938	1	14
Atak Römorkörü	1939	1	550
Taşıt Römorkörü	1941	1	26
Bekirdede Cephane Gemisi	1944	1	545
Onarım Kaynak Motoru	1946	1	17

3.5.2. İstanbul Taşkızak Tersanesinin Açılması

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul'un işgali ve askerden arındırılmasıyla birlikte kapatılan Taşkızak Tersanesi'nin tezgâh ve makineleri Gölcük Tersanesine

götürülmüştür. Montrö Antlaşmasından sonra 1937 yılında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Almanya'ya dört denizaltı gemisi siparişi vermiş ve bunlardan iki tanesinin Taşkızak Tersanesi'nde yapılmasını şart koşmuştur. Gemileri yapacak olan Alman firması bu iş için kendilerine tahsis edilen Taşkızak Tersanesi'nde mevcut bir ısım tesis ve tezgâhlarından faydalanabilmekle beraber, Almanya'dan da bazı lüzumlu cihazlar getirip buraya monte etmiş ve gemileri kurma yoluna girmişlerdir. 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte firma, gemilerin tamamlanmasıyla Türkiye Cumhuriyeti'ni terk etmişlerdir⁶. Marmara ve boğazların emniyetinin sağlanma ihtiyacı, deniz harp araçlarının tamiri ve bakımının yapılmasını gerekli kılmış ve 1941 yılında yeniden açılan tersane az sayıda işçi ve mühendisle çalışmaya başlamıştır (Akalm, 2009, s.112).

Türkiye Cumhuriyeti 1945 yılında denizcilik için 150.000.000 lira ayırmış ve 1946 bütçesine de bunun yarısını koymayı planlamaktadır. Ticari bir düşünceyle hareket edilmiş ve Fransız limanına yapılan seferlerden 5.000.000 sterlin kazanmakta, bu kazancın artması için de yatırım yapma yoluna gitmeyi amaçlamaktadır. Taşkızak Tersanesi burada önemli rol oynamaktadır. Zira 500.000 tonluk gemi yapımı için uygun kapasiteye sahiptir. Bu proje Türkiye Cumhuriyeti'nin de gemi yapabileceği inancını beraberinde getirmektedir (Daver, 1945; Malkoç, 2015, s. 81).

Tablo 10. Erken Cumhuriyet Dönemi Taşkızak Tersanesi'nde İnşa Edilen Gemiler (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı arşivi)

Geminin İsmi	İnşa Tarihi	Görevi	Tonajı
Saldıray, Yıldıray	1938	Denizaltı	1200
Kasırğa, Bora Tayfun, Şimşek	1944	Hücumbotu	17
Yüzer Havuz	1945	Gemileri havuzlar	2500

⁶ Önce, Mes'ud: Taşkızak Tersanesi. (<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/46846/001641762010.pdf?sequence=1>).

3.6. HAVA KUVVETLERİ İÇİN KURULAN SANAYİİ KURULUŞLARI

Kara ve deniz harbine nazaran hava kuvvetleri daha üstün bir bilim, teknik ve teknoloji gerektirmektedir. Tarihte kara ve deniz kadar eski olmayan bu harp alanı yeterli teknoloji ve endüstriye sahip olunması durumunda etkili ve caydırıcı işleve sahiptir. Sosyal hayatta farklı amaçlarla kullanılan hava araçlarını önce Avrupa askeri alanda kullanmış ardından 1909 yılında Türk ordusunda çalışmalarına başlanmıştır. Osmanlı Devleti 1910 Yılında Avrupa'ya incelemeler yapmak ve pilotaj eğitimi almak için subaylar göndermiştir. Hava kuvvetlerinin kuruluş tarihi olarak da gösterilen 1 Haziran 1911'de hava örgütü Harbiye Bakanlığı, Fen Kıtaları, Müstahkem Mevkiler Genel Müfettişliğinin 2. Şubesine bağlı Tayyare Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon Türk havacılığına dair ilk resmi komisyondur (Özel, 1999,s. 191).

3 Temmuz 1912'de havacılık okulu açılmış ve Türkiye Cumhuriyeti kendi pilotlarını yetiştirmeye başlamıştır. Bu okullarda yetişen Türk pilotları ilk kez Balkan Savaşları'nda mücadele etmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı'nda da Çanakkale, Kafkasya, Irak ve Filistin'de mücadeleye katılmışlardır. Mondros Mütarekesi sonrası dağılmaya başlayan yapının yeniden yapılandırılarak, daha kurumsal bir hale gelmesi için Erzurum İstasyonu'ndaki 7. ve 8. bölükler lağvedilmiş yerine 15. Uçak Bölüğü kurulmuş, 14 Haziran 1920'de Harbiye'ye bağlı Hava Kuvvetleri Şubesi kurulmuştur (Özel, 1999, s. 194).

Millî Mücadele döneminde havacılar da mücadeleye katılmış, keşif yapmak, düşman taburlarını engellemek gibi görevlerini sınırlı imkanlarla gerçekleştirerek mücadelede önemli rol oynamışlardır. Türk Ordusu büyük Taarruzu gerçekleştirirken pilot ve teknik eleman olarak 20 subay, 10 sivil, 10 makinist ve tamirci olmak üzere havacıların sayısı toplamda 40 kişidir (Teoman, 1953, s. 197). Cumhuriyet döneminde deniz ve kara kuvvetlerine yapılan dönüştürme politikaları Cumhuriyetten sonra yapılmıştır. Komutanlık olarak kuruluşu 31 Ocak 1944'te gerçekleşmiştir (Özel, 1999, s. 198).

Havacılıkla ilgili ilk sanayii faaliyeti Osmanlı Devleti'nin ordusunda havacılık şubesinin Kuruluşuna paralel olarak bakım ve onarım hangarlarının yapılmasıdır. Birinci Dünya Savaşı sırasında da Almanya'nın teknik yardımlarıyla uçak istasyonları kurulmuş ve buralarda tamirat işleri yapılmıştır. Kurtuluş Savaşı yıllarında buralarda uçak onarımları yapılmış ve arızalı uçaklar birleştirilmiştir. Bu faaliyetler Cumhuriyet Döneminde oluşacak havacılık sanayiinin alt yapısını oluşturmaktadır.

Yirminci yüzyıla kadar teknolojik ve teknik yetersizlikler dolayısıyla harp alanında etkinlik gösteremeyen hava kuvvetleri gelişen teknolojiyle beraber devletlerin yatırım alanı olmaya başlamıştır. Neredeyse Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla aynı döneme denk gelen hava harp teknolojilerinin gelişimine Atatürk ve yönetici kadro da sessiz kalmamış ve parçaların dışarıdan alınıp birleştirmeye dönük olmayan, baştan aşağı yerli üretim olan uçak sanayii alanında etkinlik sağlamıştır. Hava harp teknolojilerinin gücünün farkında olan Atatürk 1933 yılında:

“Göklerde bizi bekleyen yerimizi almak zorundayız. Yoksa o yeri bizim yerimize başkaları istila eder ve işte o zaman bu ülke ve millet elden gider. Hâlbuki biz Türkler, bütün tarihimiz boyunca hürriyet ve istiklale örnek olmuş bir milletiz.”

Diyerek hava harbinin önemine değinmekte ve 1937 yılında:

“Hava Kuvvetlerimiz için yapılan üç yıllık program, büyük milletimizin içten ve bilinçli ilgisiyle şimdiden başarılmış sayılabilir. Bundan sonrası için bütün uçaklarımızın motorlarının memleketimizde yapılması ve harp hava endüstrimizin de bu temele geliştirilmesi gerekir. Hava Kuvvetlerinin aldığı önemi göz önünde tutarak bu çalışmaları planlamak ve bu konuyu layık olduğu önemle milletin gözleri önünde canlı tutmak gerekir.”, *“Bütün tayyarelerimiz ve motorlarının memleketimizde yapılması ve harp sanayiimizin de bu esasa göre inkişaf ettirilmesi iktiza eder.”*

Diyerek yerli bir hava harp alanı oluşturulması gerektiğini işaret etmektedir (Çetin, 2009, s. 214).

Cumhuriyet'in ilanının akabinde, Türkiye Cumhuriyeti Uçak Sanayiinin oluşturulması ve çeşitlendirilmesi için çalışmalara başlamıştır. 22 Nisan 1925 tarihinde dönemin Milli Savunma Bakanı Recep Peker'in meclise sunduğu, ordunun silahlandırılması ve harp sanayiine dair yasa, uyarınca Türkiye Cumhuriyeti Büyük Millet Meclisi bu konuyla ilgili oturumlara başlamıştır.

3.6.1. Türk Hava Kurumu Uçak Fabrikası'nın Açılması

Türk Hava Kurumu Atatürk'ün emriyle 1925'te Türk Tayyare Cemiyeti adıyla kurulmuştur. Cemiyetin amacı Türk havacılık sanayisini kurmak, askeri, iktisadi, sosyal ve siyasal yönden önemini kavratmak ve gelişimini sağlamaktır⁷. "İstikbal Göklerde" söylemiyle Atatürk, havacılığın ve havacılık sanayiinin dönemin gerekli sanayii alanlarının başında gelen ve geleceğe ışık tutan bir mühendislik alanı olacağını vurgulamaktadır (Taylani, 2001, s. 188). Türk Hava Kurumunu ayakta tutabilmenin yolu ekonomik büyümeyle olanaklıdır, zira Türkiye Cumhuriyeti için gerek Osmanlı borçları gerek kapitülasyonlar nedeniyle bu alanda yatırım mümkün görünmemektedir. Hava Sanayiinin kurulabilmesi için, mali açıdan imkânlar kısıtlıdır. Türk Tayyare Cemiyeti'nin kurulmasının öncelikli amacı Hava Sanayiinin mali alt yapısının oluşturulmasıdır. Ancak unutulmaz şanlı Türk toplumunun bağımsızlık isteğidir. Milletten bağışlarıyla, millet adına alınan uçaklar Türk Hava Kuvvetleri'ne bağışlanmıştır (Tayhani, 2001, s. 189). Türk Tayyare Cemiyeti'nin faaliyetleri İsmet İnönü'nün Birinci Büyük Kongresi açılış konuşmasıyla başlamıştır. Genel Başkanlığa Rize Vekili Fuat Bey seçilmiştir⁸.

Türk Tayyare Cemiyeti'nin kuruluşu sırasında Atatürk, kuruma 10 bin TL bağışlamış bizzat kendisi halka önderlik etmiştir. Kurum sadece bağışlarla işleyemeyeceği için sürekli gelir kaynakları da yaratılmıştır. Bağış, zekât, kurban, deriler yanı sıra tayyare

⁷ http://www.thk.org.tr/thk_kurumsal/itemlist/category/156-tarihçe (23.03.2017).

⁸ Türk Tayyare Cemiyeti Birinci Büyük Kurultay Tutanakları, Ankara, 1925, s. 3.

pulu ve piyangosu, askeri terhis belgelerinin basım ve dağıtım ücreti, el ve duvar ilanlarının gelirleri, Uşak Şeker Fabrikası'nın her yıl ürününün ilk geliri, İzmir ve Ödemiş'teki maden gelirleri ve en önemlisi, Atatürk'ün en önemli eseri olan Nutuk'un süresiz olarak basım ve satım gelirleri Türk Tayyare Cemiyeti'ne mali kaynak olarak aktarılmıştır⁹.

Türk Tayyare Cemiyeti kısa sürede bir sivil toplum hareketine dönüşmüştür. Anadolu'da en küçük yerleşim birimine kadar 500'ün üzerinde Cemiyetin şubeleri açılmıştır. Türk halkı Cemiyete her türlü katkıyı sağlamış ve halkın bağışları ile 351 uçak alınmıştır. Halkı Cemiyete bu kadar ilgi göstermesinde Atatürk'ün zaman zaman yönetim kurulu toplantılarına katılması, manevi kızı Sabiha Gökçen'i havacılık alanına yönlendirmesi ve kendisinin de bu alanda coşkusu doğrudan etkili olmuştur (Gökçen, 1982, s. 64).

Cumhuriyet Dönemi politikaları yerellik üzerine kurulu olup dışarıdan parça alıp montaj sanayiine sıcak bakılmayan, üretilecek olan ürünün teknolojisinin de milli sınırlarda üretilmesi anlayışı vardır. Bu bağlamda Türk Hava Kurumu tarafından ilk motor fabrikası kurulmuş, 1951 yılında Makine ve Kimya Enstitüsüne devredilmiş, ardından kapatılarak Türk Traktör Fabrikası olarak işletilmeye başlanmıştır¹⁰. Burada dikkat edilmesi gereken nokta 50'li yıllarda ABD yardımları neticesinde karayolu ve tarım eksenli gelişim söz konusudur. Motor fabrikasının kapatılıp yerine traktör fabrikası açılması ülkenin tarımsal üretime dönük politikalar ürettiğini göstermektedir.

3.6.2. Etimesgut Uçak Fabrikası'nın Kurulması

Etimesgut Uçak Fabrikası, Türk Tayyare Cemiyeti'nin girişimleri sonucu kurulmuştur. Polonya'nın savaş dolayısıyla işgal altına girmesi sonucu Türkiye Cumhuriyeti'ne gelen bazı teknisyenlerin de etkinliği sonucu 1925 yılında Ankara Akköprü'de faaliyetlerini başlatmıştır (Tayhani, 2001, s. 223). Kısa sürede 150 planör üretecek kapasiteye sahip küçük bir fabrika düzeyine ulaşmıştır. Sonrasında 113

⁹ Türk Tayyare Cemiyeti Esas Nizamnamesi, Ankara, 1932, s. 51 – 54.

¹⁰ http://www.thk.org.tr/thk_kurumsal/itemlist/category/156-tarihçe (23.03.2017)

mühendis ve teknisyenlerle toplamda 221 kişinin çalıştığı daha kapsamlı bir fabrikaya dönüşmüştür. Lisansı İngiltere’den alınan “Magister” adlı okul tayyareleri üreterek üretime başlamış; 1944’te 30 adet tamamlanmış, 1945’te ikinci 30 adet Magister’in üretilmesi için planlama yapılmıştır (Yalçın, 2009, s. 90).

Fabrika yerli ham madde yoluyla üretim yollarını aramış ve başarıya ulaşmıştır. Yalnızca yerli ham madde değil bunun yanında Türk tipi yeni uçaklar üretmek için etüt bürosunda yoğunlaşma sağlanmıştır. Türklerden oluşan 6 yüksek mühendis, 4 mühendis, 11 teknik ressam toplamda 21 kişilik ekip bu çalışmalarını yürütmüştür (Tayhani,2001, s.234 – 235). Yerli ham madde kullanımı ve teknik geliştirme çabalarının yanında devlet bünyesinde 318 uçak be 308 motorun da revizyon çalışmaları yapılmıştır. Uçaklar, sosyal alanda da kullanıma başlatılsadır. Zira ABD’den alınan 12 adet uçak yolcu taşımacılığına, 2 adet Magister da ilaçlama yapmak amaçlı kullanılmaya başlanmıştır (Tayhani, 2001. s.237).

Etimesgut Uçak Fabrikası, 1950 yılı iktidar değişiminden sonra NATO ve Mashall uygulamaları gerekçe gösterilerek önce etüt bürosu kapatılmış, ardından 1952 yılında fabrika kapatılmıştır¹¹. Cumhuriyet dönemi gayelerinin havacılık alanındaki temsili olarak da görülebilecek olan fabrikanın kapatılması yine iktisadi ve teknik bağlamda dışa bağlı olarak devam edecek sürecin göstergesidir.

3.6.3. Tayyare ve Motor Türk A.Ş. (TOMTAŞ)’nin Kurulması

Birinci Dünya Savaşı’ndan yenilmiş olarak ayrılan Almanya, Versay Antlaşması hükümlerine göre uçak ve denizaltı yapamayacaktır. Almanya bu kısıtlamadan sonra, mevcut birikimlerini Türkiye Cumhuriyeti’ne aktararak havacılık alanındaki faaliyetlerini bu şekilde devam ettirmiştir. Alman Profesör Junkers’in dizayn ettiği uçakların yapımı için ilk adı Kayseri Tayyare Fabrikası olan yeni fabrikanın kurulmasına karar verilmiştir.

¹¹ <http://blog.milliyet.com.tr/thk-etimesgut-ucak-fabrikasi-ve-thk-gazi-motor-fabrikasi/Blog/?BlogNo=30207> (24.03.2017)

İlk adı Kayseri Uçak Fabrikası olan, 1925 yılında Alman Şirketi Junkers ile ortaklık yoluyla 3,5 milyon liralık mali imkân oluşturularak uçak, motor ve otomobil üretmesi için komple bir fabrika kurulmasına karar verilmiştir. Kayseri’de uçak, Eskişehir’de bakım amacıyla tesisler açılmıştır (Öksüz, 2001,s. 13). Fabrika, Almanya’da kurulmuş daha sonra sökülerek Türkiye Cumhuriyeti’ne taşınmıştır (Asiliskender, 2012, s. 37). Almanya’da uçak üretiminin yasaklanmasıyla birlikte krize girmiş ve üretime devam edememiştir (Tayhani, 2001, s. 218). Fabrika beş yıllık sürede 134 uçak üretmesi ileriki safhada istenileni vereceğinin göstergesidir. Daver’e göre kurumun işlevsizleşmesinin bir başka nedeni de mükemmeliyetçi bir sanayii arayışıdır. Zira tesiste üretime devam edilebilecekken devlet tarafından üretim durdurulmuştur.

Aynı firmanın Rusya ve Polonya ile olan münasebetine bakıldığında, 1925 yılında Rusya Maksim Gorki adlı dev uçağı yapmış; Polonya da ürettiği PZL formunda av uçağı üreterek dünyaya pazarlamıştır (Taylani,2001, s. 225 – 226 – 227). Netice olarak Polonya ve Rusya üretime devam ederek hava sanayii alanında gelişme kat etmiştir. Bu bağlamda üretimin devamlılığı için kısa vadede olan getiri değil, uzun vadede olacak olan getirileri göz önüne alınmalıdır. Uzun vadede yerli üretim yapılabilen, bunun yanında savaş endüstrisi pazarında yer alınabilmektedir. Zira Polonya bunun somut örneğidir. Rusya’nın uçak üretimi ise dünyada güçlü bir devlet olarak varlığını sürdürmesinde etkili olmuştur. Özellikle yerli harp sanayisinin caydırıcı işlevi gözden kaçırılmamalıdır.

3.6.4. Kayseri Tayyare Fabrikası’nın Kurulması

1930 yılında yeniden uçak revizyonlarıyla birlikte lisans altında uçak imalatına başlanmıştır. Kayseri Tayyare Fabrikası, 1932 yılı itibariyle Hava Müsteşarlığına bağlı olarak, uçak bakım ve revizyonlarının yanı sıra imalat alanında da etkinlik göstermiştir. Amerika Birleşik Devletleri’nin Türk havacılık sanayiine girme teşebbüsleri neticesinde Curtiss Wright firmasıyla anlaşma sağlanmıştır (Akalin, 2009, s. 120). 1932 yılında 32 adet Curtiss Hawk ve 6 adet Fledgling 2C olmak üzere 38 adet uçak; 1935 yılında 3 ayrı tipte 50 adet planör Türk kuşu üretilmiştir. 1936 – 1939 yılları arasında Gotha 145A uçaklarından 46 adet; 1937 yılından itibaren PLZ –

24A ve 24C uçaklarından 24 adet imal edilmiştir. 1940 yılında Miles – Magister üretimine geçilmiş, 24 adet imal edildikten sonra üretim hattı Etimesgut Uçak Fabrikasına Taşınmıştır¹².

Kayseri Tayyare Fabrikası, TOMTAŞ'la birlikte Türk Hava Harp Sanayininin önemli kilometre taşıdır. İlk kez profesyonel bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti'nde uçak üretilmiştir. Yedek parça, üretim becerisi, tamir – bakım kabiliyetinden yoksun Türk Ordusu, bu tesislerle, muasırlarıyla aynı seviyeye gelebilecek teknoloji ve üretimi yakalayabilecek konuma ulaşmıştır.

3.6.5. Vecihi Hürkuş'un Çalışmaları

1895 yılı İstanbul doğumlu olan Vecihi Hürkuş, 1912 Balkan Harbi'ne Kurmay Albay olan eniştesinin yanında gönüllü olarak katılmıştır. Yaşı dolayısıyla çok istediği tayyareciliğe kabul edilmemiş, makinist mektebine yazılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda Bağdat Cephesine uçak makinisti olarak gönderilmiştir. Uçak kazasında yaralanarak İstanbul'a dönmüş ve İstanbul'da, Yeşilköy Tayyare Mektebine giderek tayyareci olmuş ve 2 Şubat 1916'da ilk uçuşunu gerçekleştirmiştir (Hürkuş, 2008; akt. Sarıkaya, 2015, s. 46).

Cumhuriyet Dönemi sanayii alanında yapılan planlama ve öngörülerin, Havacılık alanındaki ilk ve en önemli temsilcisi Vecihi Hürkuş, Türkiye Cumhuriyeti'nin havacılık alanındaki ilk sivil girişimcisidir. Birinci Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı'nda pilot olarak görev almıştır. Yunanlılardan kalan ve eldeki mevcut uçak aksamalarını bir araya getirerek ilk sivil uçağı imal etmiş ve amatör uçuş sergilemiştir. Vecihi Hürkuş K.IV adını verdiği uçağının deneme uçuşunu kendisi yapmış ancak izinsiz uçuğu için 15 gün ev hapsi cezasına çarptırılmış ve hava müfettişliğinden istifa etmiştir. Bu uçak Türk Hava Kuvvetlerinin hangarlarında kalarak bir daha uçurulamamıştır.

¹² Yavuz, İsmail: 1923'ten 2012'ye Türkiye Uçak İmalat Tarihi
(<http://www.ismailyavuz.net/assets/article/Turkiye-Ucak-Imalat-Tarihi.pdf>)

Vecihi Hürkuş'un "Vecihi XIV" adlı keşif uçağı Türk havacılığı için önemli bir adımdır. O tarihlerde Türk resmi kurumlarında patent verecek imkân ve yetkili bulunmadığı için uçak sökülerek trenle Prag'a yollanmış, 1931'de Çekoslovakya'da uçuş sertifikası alınmış ve Vecihi Hürkuş Prag'dan İstanbul'a kendi uçağı ile uçarak gelmiştir. Uçağın yapımında gerekmedikçe yerli olmayan malzemelerin kullanılmamış olması dikkat çekicidir. Hürkuş, Türk Hava Kurumu namına yurdun her yerini gezerek tanıtım yapmıştır (Dervişoğlu, 2010, s.52).

1932 yılında İstanbul Kadıköy'de Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Sivil Tayyare Mektebi'ni kurmuştur. Nuri Demirağ'ın okula maddi yardım yapması dolayısıyla da "Nuri Bey" adını verdiği, kapalı kabinli Vecihi XVI yolcu uçağını inşa etmiş; 1934'te de deniz uçağına çevirmiştir. Hava müsteşarlığı tarafından uçaklarına verilen sertifikanın sınırlı olması dolayısıyla tayyare mektebini kapatmak zorunda kalmıştır. 1935 yılında Atatürk'ün emriyle Türkkuşu'na geçmiştir. Türk Hava Kurumu tarafından Almanya'ya uçak mühendisliği tahsili için gönderilmiştir. Atatürk'ün ölümünün ardından Türk Hava Kurumu, Van'a tayinini çıkarmış, Vecihi Hürkuş da görevinden istifa etmiştir. Bireysel girişimler yoluyla "Kanatlılar Birliği" isimli cemiyet ve dergi kurmuş, uçak yoluyla zirai ilaçlama, reklamcılık faaliyetlileri yürütmüştür. 1954 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk özel hava yolu şirketi olan Hürkuş Hava Yolları'nı kurmuş ancak kendisine Rakip istemeyen Türk Hava Yolları, uçuşlarını iptal etmiştir. (Akalin, 2009, s.128 – 131).

Bireysel heyecan ve arzularını, devletin çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen Hürkuş, ilk uçak imalatını yapmış, yurdun her yerini havadan gezmiş ancak uçak fabrikası kurmamıştır. Yine de ülkenin havacılık bağlamında ateşlemesinde ve gelişmesinde doğrudan etkili olabilmıştır.

"Havada 1915 – 1925" adlı kitabının ön sözünde şöyle söylemektedir (Erel, 2012, s.42):

"Bu şartlara rağmen kazanılan büyük zaferlerin sonunda, milli ihtiyaçlar belirlendi ve yurdumuzun her yerinde fabrikalar kurularak milli kalkınma yolları tutuldu. Fakat milli havacılığımız adına"

ümitlerimiz, hala Türk'ten gayri milletlerin endüstrilerine bağlıdır. Bizde ise her başarıyı enerjiyi yıkmak ve parçalamak sanki teamül nev'inden bir iletir bu yurttta! Fakat unutmamak lazımdır ki; büyük Ata'nın yarattığı bir yurt ve bir Cumhuriyet idaresi içinde yaşıyoruz. Ata'mızın şu sözü en güvenli kuvvetimizdir: 'Ey Türk gençliği! Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.' İşte bu söz için inanıyorum ki, Türk Cumhuriyet kültürü, bugün değilse bile yarın her imkanını hazırlayacak ve milliyet sevgisi bağını kuracak ve inkılap kültürünü kuracaktır. Yarının bu verimli meyvelerini toplayacak olan mesud çocuklara benim de biricik sözüm!

Sen, senden olan her Türk'e, zararına da olsa, yardım etmekten bir adım geri kalma; sevgi bundan doğar, yurda fayda bu birlikten sızar. Bütün emellerini ve düşüncelerini yalnız millet sevgisi ile süsle ve besle. İşte o zaman yurdunun sevilen başarıcısı olursun, onun hayat anlayışı; hatta belli ölçüde kişisel ve sektörel kaderinden izler taşıyordu..."

3.6.6. Şakir Zümre ve Çalışmaları

1885 Varna doğumlu olan Şakir Zümre, Avrupa'da eğitim görmüş Atatürk'ün de Sofya'dan yakın arkadaşıdır. Bağımsızlık savaşı sırasında yurt dışından askeri mühimmat göndererek, "imalat-ı harbiye" için uzman, usta ve teknisyen bularak Türk ordusunun ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli rol oynamıştır. Zümre'nin fabrikası Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk özel sektör fabrikası olup, Cumhuriyet Dönemi yerlilik ekolüne uygun misyonla çalışmalar sürdürmüştür. Zira Zümre 1930'larda fabrikasında çalışan personellerin hepsi Türklerden oluşmaktadır (Yalçın, 2009, s. 197 – 198).

Türk Sanayii Harbiye ve Madeniye Fabrikası, kısa adıyla Şakir Zümre Fabrikası, 1923'te İstanbul Haliçte kurulmuş ve tayyare bombaları, bomba askılar gibi muasırlarına eşdeğer ürünler geliştirmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk bombardıman uçaklarında Şakir Zümre fabrikasında imal edilmiştir. 100, 300, 500 ve 1000 kg'lık bombalar üretmiş bunun yanında kara ve deniz kuvvetleri için de üretim yapmıştır. Yerli üretim yapmanın yanında harp sanayii alanındaki üretimlerini Cumhuriyetin ilk

yıllarında Bulgaristan, Yunanistan, Polonya, Mısır, Ürdün ve Suriye gibi ülkelere ihraç etmiştir. 1937'deki 1,5 milyon liralık Yunanistan ihracatı da Şakir Zümre fabrikasının başarısının büyüklüğünü göstermektedir (Şimşek, 2012).

İkinci Dünya Savaşı sırasında ulaşım yollarının kapalı ve işgal altında olması dolayısıyla fabrikanın ham madde, makine gereksinimleri gibi hayati ihtiyaçları karşılamamıştır. Üretimde aksamaların yanında İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD ile yakınlaşmaların başlaması da kapanmasında önemli bir etkidir (Yalçın, 2009, s.198).

3.6.7. Nuri Demirağ Uçak Fabrikası'nın Kurulması

Sivas Divriği'de doğup gençlik çağlarını burada geçiren Nuri Demirağ'ın memuriyet için İstanbul'da bulunduğu dönem, işgal yılları ve Millî Mücadele dönemini başlangıcına denk gelmektedir (Şeker, 2011, s. 131). İstanbul'un içinde bulunduğu durumdan şikâyetçi olduğu ve yerellik bağlamında olan düşünceleri ilk ticari girişiminden anlaşılmaktadır. Zira "Türk Zaferi" adı verdiği sigara kâğıdı üretimi, azınlıkların elinde olan piyasaya yerel bir girişimci ve manidar bir isimle dahil olmuştur. Bunun yanında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nde yöneticilik yapmakta ve milli mücadeleye destek vermektedir (Şeker, 2011, s. 132).

Demirağ soyadını da aldığı demiryolu alanındaki girişimleri, devletin millileştirme politikaları dolayısıyla Fransız şirketten aldığı ihaleyi kazanması sonucu olmuştur. Köprü ve tüneller dışında 1250 km demiryolu inşa etmiştir (Şeker, 2011, s.132). Türk Hava Kurumu'nun düzenlediği bağış kampanyası dolayısıyla halkın iktisadi anlamda etkinliğinin öneminin vurgulandığı dönemde Demirağ'a da bağış teklifi gelmiş ve bunun üzerine Demirağ (Şeker, 2011, s.132).

"Benden bu millet için bir şey istiyorsanız en mükemmelini istemelisiniz. Madem ki bir millet tayyaresi yaşayamaz öyleyse bu yaşama vasıtasını başkalarının lütfundan beklememeliyiz. Ben bu uçakların fabrikasını yapmaya talibim."

Söylemiyle, yalnızca iktisadi bir yardım değil, teknik ve teknoloji bağlamında da elini taşın altına koyacağını ifade etmektedir. Zira yalnızca azınlıkların elinde olan bir alanda yerli üretimin olmasını arzularak sigara kâğıdı üretimine başlayan Demirağ'dan farklı bir refleks beklemek de art niyetlilik olacaktır.

Nuri Demirağ 1936'da on yıllık zaman dilimini kapsayan program yaptırmış, ardından Beşiktaş Barbaros Hayrettin İskelesi'nin yanına Tayyare Etüt Atölyesi'ni açmıştır. Etüt Atölyesi'nin yanında Yeşilköy'de Elmas Paşa Çiftliğini satın almış 1500 dönümlük alana "Gök Stadyumu" adıyla Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk sivil hava alanını faaliyete geçirmiştir. Bu alanı kıyas yapmak gerekirse, Avrupa'nın en modern havaalanı olan Amsterdam bununla eşdeğerdir (Yalçın, 2009, s. 127 – 128). 1941'de tamamlanarak hizmete açılan Yeşilköy'deki tesislerde Hava Kuvvetleri için tayyare, motor ve bazı yedek parçaların tamiri yapılmıştır. Ek-8'de konu ile ilgili belge verilmiştir. Nuri Demirağ'ın çalışmalarından bahsederken, Fransa'da tahsil yapıp olan uçak mühendisi Selahattin Alan'dan da bahsedilmesi gerekmektedir. Selahattin Alan Fransa'da eğitimini tamamlamış yetenekli bir uçak mühendisidir. Nu.D-38 tipi uçakların tasarımı ve yapımını kendisi üstlenmiştir.

Fabrikada üretilen Nu.D.36 tipi uçağın tanıtımında uçağın düşmesi sonucu, uçağı kullanan Selahattin Alan ölmüştür. Bu kaza sonucu Türk Hava Kurumu verilen siparişleri iptal etmiştir. Tek alıcısı devlet olan bir sektörde siparişlerin iptal edilmesi fabrikayı krize sokmuş, hukuki alanda verdiği mücadelelerden de bir sonuç alamamıştır. Nuri Demirağ havacılık sanayii alanındaki faaliyetlerini Türk Hava Kurumu ile olan sorunları ve hukuki sürecin aleyhine sonuçlanması son olarak da Yeşilköy'deki tesislere devlet tarafından havaalanı yapılmak üzere el konulması neticesinde faaliyetlerini fikir zemininde devam ettireceğini ifade ederek uçak endüstrisinden çekilmiştir (Şeker, 2011, s.135 – 136).

Demirağ'ın fabrikası da diğer girişimler gibi Cumhuriyet Dönemi Atatürk politikalarından uzaklaşmanın neticesinde kapatılmıştır. Ancak burada politikaların dönüşüm sebebi bir meclis kararı ya da iktidarın bağımsız uygulaması değil, dönemin zorlu şartlarında girilen uluslararası sıcak ilişkilerdir.

3.7. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE GENEL SİYASAL DURUMUN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE ETKİLERİ

İnönü Dönemi olarak da adlandırılan 1939 – 1949 yıllarının ilk altı yılı İkinci Dünya Savaşı yılları olması dolayısıyla, Türkiye Cumhuriyeti'nde çalışan nüfus silah altındadır. İkinci Beş Yıllık Sanayii Planı uygulanamamış gayri safi milli hasılda gerileme yaşanmıştır (Hiç, 1994, s. 23). Savaşın Türkiye Cumhuriyeti'ne sıçrama tehdidi, her an hazır bir ordunun gerekliliğini beraberinde getirmektedir. Savunma için alınan önlemler mali harcamaları da beraberinde getirmekte ve savaş sürdükçe bu harcamalar artış göstermektedir. Bu durumda devlet sosyal alan harcamalarından kısım savunma harcamalarını artırmaktadır. Diğer taraftan çalışan nüfusun silah altında olması üretimin durmasına sebep olmaktadır. Buradan da herhangi bir sanayii kolunun gelişme kaydetmesi beklememektedir. Üreten sınıf, tüketen sınıfa dönüşmüştür.

İkinci Dünya Savaşı yılları, Türkiye Cumhuriyeti'nin kendi imkânları ile üretime geçmeye çalıştığı bir dönemde ekonomik dengeleri bozan bir süreç olmuştur. 17 Eylül 1938'de Atatürk'ün Dolmabahçe Sarayında Celal Bayar ve Afet İnan'a söylediği:

“Dünya bir harbe doğru gitmektedir. Bu ateşin içinde bizim memleketimiz kritik anlar geçirebilir. İttifaklarımız henüz kökleşmedi. Onun için bizim milletçe iktisaden çok daha kuvvetli olmamız lazımdır. Ekonomik planı gecikilmeden tatbik mevkiine konulmalıdır.”

Sözleri ne yazık ki gerçekleştirilememiştir.

Yücel, temel tüketim mallarının devlet eliyle dağıtıldığı bu dönemin ekonomik politikasını iki temele dayandırmaktadır: Mal darlığı sonucu ortaya çıkan sıkıntıları hafifletmek ve mal darlığı dolayısıyla birilerinin bu durumdan faydalanarak karaborsa yapmasını engellemek. Ancak bu ikisinin de önüne geçilememiş, aksine fiyatlarda artış devam etmiştir. (Yücel,2015, s.44). Devletçilik ilkesi doğrultusunda 1929 krizinden en az zararla çıkmayı başaran Türkiye Cumhuriyeti İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerini üzerinden bu kadar kolay atamamıştır. İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye Cumhuriyeti, savaşa fiili olarak girmese de savaşın ortaya çıkardığı ekonomik, siyasi tüm sorunları yaşamıştır. Savaş Türkiye Cumhuriyeti'nin

sanayileşme hızını da düşürmüştür. 1939-1945 yılları arası savaş ekonomisi politikası uygulanmaya başlanmıştır. Ekonomik ve askeri alanda birçok tedbir alınmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dünya barışının korunması için “Birleşmiş Milletler Örgütü¹³” kurulmuştur (Yücel, 2015, s.49). Birleşmiş Milletler, bir bakıma I. Dünya Savaşı sonrası kurulan Milletler Cemiyetiyle aynı amaç ve süreci izlemiştir. Zira yine kazanan ülkelerin öncülük ettiği ve ülkeler arası anlaşmazlıkları engellemek için atılan savaş sonrası bir adımdır. Türkiye Cumhuriyeti de Birleşmiş Milletler’ in 51 kurucu üyesi arasında yer almaktadır (Yücel, 2015, s. 49). Birleşmiş Milletler uluslararası barışı ve güvenliği korumanın garantisi olarak görülmekte, antlaşmaya göre herhangi bir saldırı durumunda karşılık verme yetkisini vermektedir (Keskin, 1998, s.11). Savunma mekanizmasının antlaşma yoluyla verilmesi Birleşmiş milletler örgütünü hakem kategorisine koymaktadır.

Aynı dönemde Dünya Bankası kurulmuş ve Uluslararası Para Fonu yoluyla kredi imkânı tanınmıştır. Bu kuruluşların sermayesinin büyük bölümü ABD tarafından karşılanmıştır (Yücel, 2015, s.49). Savaştan zarar gören ve kalkınmak için ekonomik gelire ihtiyaç duyan özellikle Avrupa ülkelerinin kendisini toparlaması sağlanmıştır. İki büyük dünya savaşında da hakemlik rolü oynayarak ABD kazançlı çıkmıştır. Devletlerin bu kuruluşlarla ilişkilerinden çok ABD ile olan ilişkileri dikkat çekicidir. 1947’de Truman Doktrini ve 1948’de Marshall Yardımları alan Türkiye Cumhuriyeti (Yücel, 2015,s.51). için erken Cumhuriyet dönemi milli iktisat politikaları tamamen son bulmuş, dış borçla bağımlı bir ülke inşasının önü açılmıştır.

Dış yardım uluslararası kuruluşların veya gelişmiş ülkelerin, gelir düzeyi düşük ülkelere bedelsiz ya da uygun koşullarda sağladığı fonlardır. Bu yardımlar siyasi, ekonomik ya da askeri olabilir ve yardım yapan ülkeler genellikle bunu dış politika aracı olarak kullanır. Türkiye Cumhuriyeti ikinci dünya savaşı yıllarında İngiltere ve ABD’den askeri yardım almıştır. Bu yardımların hukuki kaynağı Roosevelt tarafından ABD kongresine 1941’de sunulan “Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu” dur. Bu kanun dört yıl geçerlidir ve alınan teçhizat ve silah savaş sonrası Amerika’nın istemesi

¹³ 24.10.1945

halinde geri verilecektir. Savaş sonrasında ise İngiltere'den askeri teçhizat alınmaya başlanmıştır. İngiltere'den alımlar sınırlı olduğu için Amerika ile 1945'te yeni bir anlaşma imzalanmış ve bu anlaşmaya göre Türkiye Cumhuriyeti Amerika'dan aldığı askeri malzemelerin mülkiyetlerini devredemeyecek, Türkiye Cumhuriyeti görevleri dışında kimseye kullanırmayacaktır. (Tayhani, 2001, s.247).

Bu madde ile Türkiye Cumhuriyeti son kullanıcı durumuna düşmekte ve sadece montaj yapabilmektedir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet tehdidine uğrayan Türkiye Cumhuriyeti Amerikan yardımı almakta tereddüt etmemiştir. Soğuk savaş döneminde de Sovyet tehdidinin sürekli canlı tutulması dış yardımların kabul edilmesine ve dışa bağımlılığın artmasına neden olmuştur. Yerli harp sanayii kurma çabaları bu şekilde sekteye uğramış ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki özgün politikalar çökmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti ekonomisinin incelenmesi için gönderilen ABD'li yetkililer tarım alanında dış pazara açılmayı önermiş, tarımda makineleşme ve karayolu yapımının hızlandırılmasının elzem olduğu görüşünde bulunmuşlardır (Yücel, 2015, s.51). Görüldüğü üzere yerli sanayii alanındaki atılımın engellendiği bir süreç ortaya çıkmış, Erken Cumhuriyet döneminde çok önemli olan bağımsızlık tahayyülü son bulmuştur.

3.7.1. Alman Elçisi Franz Von Papen'in Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Faaliyetleri

Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalma arzusuna karşılık dünya devletleri Türkiye Cumhuriyeti'nin savaşa dahil olması için çaba sarf etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin savaşa girmesini Birinci Dünya Savaşı'nda aynı safta olduğu Almanya, Orta Doğu'nun kontrolü için bunu özellikle önemsemektedir. Armaoğlu'na göre II. Dünya Savaşı Türk tarihi boyunca en güç ve karmaşık safhalar görmemiş ve bir devletin diplomasisi Türkiye Cumhuriyeti kadar önemli olmamıştır. Zira tüm dünya Türkiye Cumhuriyeti'nin savaşa girmesini isterken, dönemin diplomatları Türkiye Cumhuriyeti'ni savaşa sokmamak için mücadele vermişlerdir (Armaoğlu, 1958, s.139).

Sovyetler, Almanya, İtalya, Fransa Türkiye Cumhuriyeti'nin savaşa dahil olması için çaba sarf ederken, Türkiye Cumhuriyeti – İngiltere görüşmeleri sırasında Almanya'nın Ankara Büyükelçiliğine Franz Von Papen atanmıştır (Armaoğlu, 1958, s.139-140-141). Papen'in buradaki görevi Türkiye Cumhuriyeti'nin Mihver tarafında savaşa dahil olmasını sağlamak ya da savaşta tarafsız olmasını sağlamaktır (Gülmez, Demirkollu, 2013, s.415).

Hitler'in 1939 yılında Von Papen'i Ankara'ya büyük elçi olarak göndermiş olması Türkiye Cumhuriyeti için bir kazanım olmuştur. Von Papen anılarında Türk Silahlı Kuvvetlerinin modernize edilmesi ile ilgili İngilizler ile kendi tutumunun farkını;

“Onlar Türkiye Cumhuriyeti'ni güçlendirerek mutlaka kendi yanlarında savaşa sokmak istiyorlardı. Ben ise Türkiye Cumhuriyeti'nin tarafsızlığını koruması için çaba sarf ediyordum.”

Sözleri ile ifade etmiştir.

Türk – İngiliz deklarasyonu Papen'in umutsuzluğa kapılmasına sebep olmuş, yapabileceklerinin sınırlı olduğunu düşünmesine neden olmuştur. Zira Papen Türkiye Cumhuriyeti'nin Mihvere dahil olmasını ya da herhangi bir ülkeyle anlaşma yapmaması için buradadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin tarafsız ya da Mihverde olmadığı durumda Almanya'nın Orta Doğuyla olan ilişkileri sarsılacaktır (El, 2006, s.124).

Rusya'nın da kendisine tehdit olarak gördüğü Papen, Türkiye Cumhuriyeti'nin Mihvere dahil olmasını sağlayacağı düşüncesiyle Rusya tarafından suikasta uğramıştır (Sertel, 2016, s.108). Suikast iki sonuç doğuracaktır: Almanya'nın Türkiye Cumhuriyeti'ne olan güveni kırılacak ve Papen ortadan kalkacaktır. Zira başka bir devlet Papen kadar Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerini yönlendirecek konumda değildir. Dönemin Başbakanı Saraçoğlu ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yle birebir görüşmektedir. Bu da Almanya'yı diğer devletlerden avantajlı hale getirmemektedir (El, 2006, s.115). Türkiye Cumhuriyeti “yurtta sulh dünyada sulh” ilkesini hiç elinden bırakmadan tüm devletlerle olan görüşmelerini saldırmazlık üzerine kurmakta, herhangi bir saldırı durumunda da görüşmeler ışığında destek kazanmaktadır. Böylece herhangi bir saldırı durumunda yalnız kalmayacak; savaşın içine çekilmediği sürece de savaşmayacaktır. Bu denge politikası, Türkiye Cumhuriyeti ve diğer

devletlerarasında yoğun diplomatik görüşmelere neden olmuş, Türkiye Cumhuriyeti saldırmazlık deklarasyonlarıyla kendisini garanti altına almak istemektedir.

Papen – Saraçoğlu görüşmeleri devam ederken Almanya deklarasyon imzalama karşılığında Türkiye Cumhuriyeti'nin transit geçiş bölgesi olmasını istemekte, özgürce mühimmat ve asker transferi yapabilecek bir de gizli antlaşma teklifinde bulunmuştur. Ege'den toprak verme düşüncesi de yine bu antlaşma içerisinde (El, 2006, s. 137-138). Ancak bu durum dolaylı yolda Almanya'yla beraber Türkiye Cumhuriyeti'nin savaşa girmesi demektir ki diğer devletlerle de kurduğu denge politikaları da son bulacaktır. Netice olarak Türkiye Cumhuriyeti savaşın en yoğun zamanlarında yoğun diplomatik ilişkilerle savaşa girmeyi reddetmiş ve bu fikri vaat edilen topraklar ya da Türkiye Cumhuriyeti yöneticiliyle girişilen samimi ilişkiler değiştirmemiştir.

3.7.2. Mehmet Şükrü Saraçoğlu, Hüseyin Numan Menemencioğlu'nun Türkiye Cumhuriyeti'nin Dış Politikasındaki Etkileri

9 Temmuz 1942 tarihinde hükümeti kuran Saraçoğlu, II. Dünya Savaşı sürecine denk gelen Başbakanlık görevi, Türkiye Cumhuriyeti kuruluşunu yakinen görmüş, verilen mücadelede yer almış, devletin önemli kurumlarında bakanlık yapmış tecrübeli bir bürokrat aynı zamanda politikacıdır. Başbakanlık yaptığı dönem itibarıyla dünyada ve Türkiye Cumhuriyeti'nde siyasi, iktisadi felaketlerin yaşandığı, özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nde kıtlığın yaşandığı büyük sıkıntılar söz konusudur. Başbakan oluşunun akabinde dış basında Saraçoğlu için algı operasyonları yapılmaktadır. Alman basını Türk – Alman Dostluk Antlaşmasını imzaladığı yönünde, İngiliz basını Türk – İngiliz – Fransız İttifak Antlaşmasında oynadığı büyük role zira Dahiliye Nazırı olarak görev yapmaktaydı, Amerikalılar da başarı dileklerinde bulunmaktadır (Arslan, 2014, s.156).

Dış politikada sınırların korunması dışında bir kaygı gütmeyen politika izleyen Saraçoğlu, dış politika kadar problemlili bir iç politikayla da karşı karşıya kalmıştır. Burada Saraçoğlu Türkçülük ve halkçılık vurgusu yaparak, halkla arasında bağı güçlendirmekte; bunun yanında dağılan Sovyetlerde Türk birliği arayışlarına

girmektedir (Arslan, 2014, s.164). Franz Von Papen'in de Türkçülük vurgusuyla politika yürütmesi buradan gelmektedir.

Savaş Ekonomisi gerçeği II. Dünya Savaşının karnesini ortaya çıkarmaktadır. Buna sebep olan başat değişken genç nüfusun askere alınması, tarım toplumu olan Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik ve gıda anlamında büyük zararlar vermiş Saraçoğlu hükümeti varlık vergisi kanunu tasarısını ortaya atmıştır.

Vergi çıkarılmadan kamuoyu oluşturulmuş ve mevcut dönem için İsmet İnönü şunları söylemektedir (Goloğlu, 1974, s.165).

“Bulanık zamanı bir daha ele geçmez fırsat sayan eski bataklı çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı bir ticaret eşyası yapmaya yeltenen gözü dönmüş vurguncu tüccar ve bütün sıkıntıları politik ihtirasları için fırsat sayan ve de hangi yabancı milletin hesabına çalıştığı belli olmayan birkaç politikacı büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak koymaya çalışmaktadır. Üç beş yüzü geçmeyen bu insanların vatana karşı aşikâr olan zararlarını gidermenin yolu elbette vardır. Ticaretin ve ekonomik çalışmaların serbestliğini bahane ederek milleti soymak hakkını hiç kimseye hiçbir topluluğa tanımamalıyız.”

Varlık vergisinin amacını Başbakan Saraçoğlu şöyle açıklamaktadır (Aktar, 1996, s.105):

“Bu kanun ile takip ettiğimiz hedef dolaşımdaki paraları azaltmak ve memleket ihtiyaçlarımıza karşılık hazırlamaktır. Bu böyle olmakla beraber bu kanunun tatbikinden, Türk parasının kıymetlenmesi, muhtekirler üzerinde toplanan halk düşmanlığının silinmesi, vergileri ödemek için ister istemez satışa çıkarılacak malların fiyatlarında bir yumuşama husule getirmesi gibi ikincil faydaların ortaya çıkması da imkân haricinde addedilemez.”

Şüphesiz ülkenin içinde bulunduğu durumda devlet doğrudan sorumlu ve ortaya çıkan enflasyon, karaborsa, vurgunculuk gibi fırsatçılıklardan da ülkeyi kurtaracak olan yine devlet olmalıdır. Bu bağlamda Saraçoğlu devletin fiyatlar üzerinde etkinliğini çekerek, piyasada ortaya çıkacak olan özgürlüğün, piyasayı dengeleyeceği düşüncesine sahiptir (Arslan, 2014, s.198). Ancak bu serbestlik fiyat artışına sebep olmuş buğday 13.5 kuruştan 100 kuruşa, zeytinyağı 85 kuruştan 350 kuruşa çıkmıştır (Aydemir, 1991, s.199). Bunun sonucunda Saraçoğlu varlıklı insanlardan vergi alma yoluna giderek, gücü olanlardan alınan vergilerle ekonomide iyileştirmeye gitmeyi amaçlamıştır (Arslan, 2014, s.199). Halk içinde zengin olan ve vergiye dâhil edilen grubun birleşerek devlet aleyhtarı girişimlerde bulunulması ve düzenli olarak alınamaması ve ülkedeki zenginlerin çoğunluğunun gayrimüslim olması ve bu durumun ırkçı söylemler sebep olması dolayısıyla yasaya girdiyi gibi meclisteki oylama yoluyla kaldırılmıştır (Arslan, 2014, s.209).

Saraçoğlu başbakanlığı bir savaşın getirdiği bütün olumsuzların yaşandığı dönemi kapsamaktadır. Bu bakımdan özellikle iktisadi bağlamda çekilen sıkıntılar vergilendirme yoluyla giderilmeye çalışılmış, yazıda anlatılan varlık vergisi dışında kanunlaşan vergilerle halkın ekonomiye etkisi zorunlu kılınmıştır. Dönemin en çok ses getiren iç politika olayının varlık vergisi olması dönemin elitlerinin onaylamadığı ve devletin yapmaması gereken bir girişim olması dolayısıyladır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türk dış politikasında en etkili isimlerden biride Numan Menemencioğlu'dur. Bakanlıklar içinde en önemli görülen dış işlerinde en etkin kişidir. Menemencioğlu savaş süreci boyunca ülkeyi tümüyle savaş dışında tutmak yada mümkün olduğu kadar savaşa girişini ertelemek politikası uygulamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu dönemdeki politikası beklemektir. İkinci Dünya Savaşı güçler dengesinin tamamen değişebileceği bir savaştır ve bu süreçte başta İsmet İnönü olmak üzere Şükrü Saraçoğlu ve Numan Menemencioğlu'nun ortak görüşü Türkiye Cumhuriyeti'ni savaş dışında tutup beklemektir. Özellikle Menemencioğlu'na göre Türkiye Cumhuriyeti'nin savaşa girmesi, büyük devletlere hizmet etmekten öte bir işe yaramayacaktır. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu savaşta alacağı bir şey yoktur. Türkiye Cumhuriyeti dış politikasının temel amacı sınırlarını ve bağımsızlığını korumaktır (Derinil, 2012, s.52).

3.7.3. Adana Görüşmeleri (30 – 31 Ocak 1943) ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Talepleri

İsmet İnönü ve Winston Churchill arasında Adana'da geçen ve iki gün süren görüşmede Churchill'in amacı Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Dünya Savaşı'na girmesini sağlamaktır. Gerekçe olarak ya da tehdit boğazların Sovyetler'in Türkiye Cumhuriyeti'ne baskı kurması hatta boğazların kontrolünü ellerine geçirme ihtimalini kullanarak baskı yapılacaktır (Yalçın, 2011, s.707). Savaşa girmemesi durumunda ise Müttefiklere hava taarruzu için hava üslerini açması ve boğazların kendilerine açılarak Mihver devletlerine kapatılması amaçlanmaktadır. İnönü ise savunma gücü için İngilizlerden gelecek olan yardımın artırılması ve Sovyet tehdidi konusunda güvence alma taraftarıdır (Köklü, 2010, s.55 – 56).

Churchill Kazablanca görüşmesi sonrası ABD ile anlaşarak görüşmede Türk ordusuna modern silah vermek, Türk coğrafyasında üs kurularak Müttefiklerin kullanımına açmak ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Müttefikler tarafında savaşa sokmak gayesiyle İsmet İnönü'yü ikna etmeye çalışmıştır (Yalçın, 2011, s.709). Savaşa girilmesi durumunda ganimetlerden Türkiye Cumhuriyeti'nin ihtiyacı olan araç – gereçler temin edilecektir (Yalçın, 2011. s.712).

Dış basında Müttefik devletlerinde görüşme olumlu bir siyasi adım olarak ele alınmış olup Papen'in başarısızlığı ön plana çıkartılmıştır. Mihver devletlerinde özellikle Almanya'da Almanlara karşı psikolojik bir harp olarak görülmüş Türkiye Cumhuriyeti'nin tarafsızlığına hayranlıklar belirtilmiş ve Almanya ile yapılan antlaşmaya sadık kalınacağı belirtilmiştir. (Yalçın, 2011, s.715-716). İç basında Türkiye Cumhuriyeti'nin tarafsızlık düşüncesinin değişmeyeceği görüşü baskındır. İnönü'nün milli sınırları korumak dışında bir gayesinin olmadığı yazılmıştır (Yalçın, 2011, s.717 – 718).

Döneme genel olarak bakıldığında savaşta iki saf da Türkiye Cumhuriyeti'nin aktif olmasını istemektedir. Zira Türkiye Cumhuriyeti jeopolitik olarak hayati bir konumdadır. Savaşlar kazanma ve elindekilerin daha fazlasına sahip olma tahayyülüyle yapıldığı için Türkiye Cumhuriyeti kadrosu realist bir yol izlemiş ve

kendi sınırları dışında herhangi bir müdahaleye girişmeyi kabul etmemiştir. Şükrü Saraçoğlu ve İsmet İnönü her şeye rağmen milli sınırlarını korumayı ve savaşlarda vatandaşlarının ölmemesini başarmıştır. Adana görüşmelerinde, İsmet İnönü yanında Başvekil Şükrü Saraçoğlu ve Mareşal Fevzi Çakmak'ta katılmıştır. Görüşmeler sırasında Churchill'in amacı Sovyet tehdidini kullanarak Türkiye Cumhuriyeti'ni seferber edip savaşa girişini hızlandırmaktır (Deringil,2012, s.196). Churchill'in ısrarla Türkiye Cumhuriyeti'nin 1943 yılı bitmeden müttefikler safında savaşa girmesi ısrarı karşısında İnönü, Türk ordusunun savaşa hazır olmadığını ve eğer savaşa katılmamız istenirse gerekli olan askeri malzemeleri göndermeleri gerektiğini belirtmiş ve ek belirtilen Adana listesi bu şekilde oluşturulmuştur. Buradaki tam liste değildir (Aydemir Ş, 2011, c.2, s.259).

Churchill Adana Görüşmelerinden memnun ayrılmış fakat Adana Listesi haricinde Kahire Görüşmelerinden sonra İngiliz Büyükelçisine yeni bir liste verilmiş ve bu listede 180 bin ton askeri malzeme ve 66 bin tona yakın yakıt istenmiştir. İngiltere sadece 59 bin ton askeri malzeme verebileceğini açıklayınca Türkiye Cumhuriyeti'nin savaşa girmesi gündemden çıkmıştır. Ve askeri malzeme sevkiyatı yapılmamıştır. Bu süreçte bahsedilen listeler ve istekler Türk Silahlı Kuvvetlerinin böylesi büyük bir savaş için donanım olarak yetersizliğini ortaya koymaktadır. Fakat böylesi bir süreçte bile etkin bir dış politika ile Türkiye Cumhuriyeti Avrupalı büyük devletler ile eşit statüde durmayı başaramış hatta dönem dönem bu devletlere sözünü de geçirebilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'nin büyük çabalar ile milli bir sanayii oluşturma isteği hem 1929 krizi hem de İkinci Dünya Savaşının çıkması ile sekteye uğramıştır. Savaş yıllarında silahlar hibe olarak alınmış ve imkân dâhilinde ithal edilmiştir.

SONUÇ

Cumhuriyet Dönemi, köklerinden kopmadan gerçekleştirilen bir organizasyonun sonucunda ortaya çıkmıştır. Bunun zemininin, Padişah II. Mahmut'a kadar uzandığı yadsınamaz bir gerçektir. Zira Cumhuriyet elitlerinin mevcut donanımı, batıyla yakinen kurdukları ilişkiler Osmanlı Devleti'nin dağılma döneminde Batı'nın örnek alınması yoluyla gerçekleştirilen reformların neticesidir. Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilmek istenen askeri ve siyasi oryantasyon, Cumhuriyet Döneminde Osmanlı subayları ve politikacıları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunda etkili olan husus, milli mutabakatın sağlanmasıdır. Bu mutabakat bağımsızlık için verilen savaşlarda ve cumhuriyetin ilanında katalizör etkisi yaratmıştır.

Osmanlı'nın toprak kayıpları sonucu bünyesindeki azınlıklar bağımsız olması sonucu, geriye kalan nüfusun büyük bölümünü Türk ve Müslümanlar oluşturmaktadır. Bu dönemde, imparatorlukların dağılması sonucu ortaya çıkan devletlerin azınlıklar tarafından kurulması ulus devlet akımının hızlı bir şekilde yayılmasına neden olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında da çok önemli rol oynayan bu akım sonucunda, Türk ve Müslüman nüfus zemininde Türkiye Cumhuriyeti ulus devleti inşa edilmiştir. Milliyetçilik akımının da doğrudan etkili olduğu bu gelişmeler, yeni bir dünya düzeninin inşa edilmesine olanak sağlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti de bu akımın bir ürünü olarak milli ve bağımsız bir devlet kurma çabasının sonucu olarak doğmuştur. Kurtuluş Savaşının her türlü zorlu şartını yaşamış olan kurucu kadro ortak tecrübeleri ve siyasi birikimlerini de kullanarak Cumhuriyet'in ilk döneminden itibaren Milli Savunma Sanayii kurulmasına önem vermiş ve bu alanda önemli atılımlarda bulunmuştur.

Cumhuriyet Dönemi kurucu elitleri, iktisadi kalkınma bağlamında büyük atılımlarda bulunmuştur. İzmir İktisat Kongresi, I. Sanayii Planı ve II. Sanayii Planı dönemin iktisadi politikalarının ileriye dönük ve planlı gerçekleştiğinin göstergesidir. Bu iktisadi gelişimler konjoktüre bir başkaldırı niteliği taşımaktadır. Zira Lozan Görüşmeleri süresince İktisat Kongresinin toplanması, yerli üretim ve tüketime teşvik edici Sanayii Planları, yoğun çalışmalar sonucu dışa bağımlılığı yok etmek için ortaya

atılmışlardır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar istenilen gelişmeler kısmen elde edilmiş ancak savaş tehdidi, aktif nüfusun silahaltına alınmasına neden olmuştur. Bunun neticesi de planlar doğrultusunda kurulan sanayii girişimlerinin işleyişinin durmasıdır. Yeni bir devlet olarak kalkınma yolundaki ivmenin durması ve mevcut kaynakların sınırlı oluşu kıtlıkla sonuçlanmıştır. Bu kıtlık karaborsa gibi alanlarda fırsatçıların çıkmasına neden olmuştur. Devlet bu gelişmeyi engellemek için birtakım yasalar çıkarsa da bu durumun önüne geçilememiştir.

Diğer alanlarda olduğu gibi askeri alanda da altyapı yetersizliği nedeniyle, asıl modernizasyonun bu alanda yapılması gerektiği, savunma halinde yaptığı savaşlarda ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda savunma sanayii alanında güçlü bir atılımın şart olduğunun bilinci ülkede seferberliğe neden olmuştur. Bu bağlamda yerliliğin esas olduğu silah, mühimmat gibi ordunun ihtiyacı olan sanayii girişimleri için devlet ve özel teşebbüs kara, hava ve deniz alanlarında atılımlarda bulunulmuştur. Devlet tarafından olan girişimler özellikle kara harp alanında olmuştur. Bu alandaki girişimler için, düşman tehdidi dolayısıyla İç Anadolu bölgesi seçilmiş, tezgâhlar buraya taşınmış ve üretim yapılmıştır. Deniz ve Hava Harp alanında yapılan girişimler de dönemin teknolojisini yakalamaya çalışmıştır.

Askeri alanda yapılan atılımlarda özel teşebbüste bazı isimler önemlidir. Millî mücadelede görev almış, ordunun ihtiyaçlarını bilen ve bu ihtiyaçlara yönelik sanayii girişimlerinde bulunan bu isimler üretimde yerliliği temsil etmektedir. Özel teşebbüsle kurulanlar ve devlet girişimlerinin birçoğu İkinci Dünya Savaşı sonrası merkez devletlerin yardımları dolayısıyla kapatılmak zorunda kalmıştır. Kurumsallaşma bağlamında problemler yaşanmış bir kısmı da kurumsallaşarak günümüzde hala üretime devam etmektedir. 1923 – 1950 yılları, Atatürk dönemi ve sonrası olarak ele alındığında Atatürk döneminde ihtiyaç duyulan yerli ve bağımsız sanayiye ulaşıldığı görülmektedir. Ancak sonrasında özellikle hava harp alanında Alman firmalarla ortaklık kurulması yoluyla sanayii girişimlerinde bulunulmuştur. Sanayii alanında yerlilik ilkesinden uzaklaşmanın söz konusu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Ortaklıkların yanında İkinci Dünya Savaşı sürecinde dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü baskı altında kalmıştır. Bu baskı Türkiye

Cumhuriyeti'nin savaşa girmesi için yapılmış, askeri ve iktisadi yardım teklifinde bulunulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar inşa edilen yerli ve milli sanayii anlayışı, Savaş sürecinde çatırdamaya başlamış ve sonrasında terkedilmiştir. Bu terk ediş zorunluluk ya da keyfiyet olarak yorumlanabilmektedir. Ülkenin içinde bulunduğu iktisadi buhran, dünyanın siyasi ve askeri bağlamda kutuplaşması gibi nedenler, Türkiye Cumhuriyeti'nin dünya sistemine eklenmesini zorunlu kılmıştır. Zira askeri ve siyasi anlamda dünyada bir ağ oluşmuştur. Bu ağ kutuplaşmanın en belirgin halidir. Buna göre aynı taraflarda olan devletler alışveriş ve yardımlaşma konusunda birbirlerini desteklemektedir. Bu etkileşim süreci, devletlerin dışa kapanıp, kendi içinde örgütlenmesini engellemektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti'nin batı bloğunda yer alması ABD ile ilişkileri ve özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin NATO'ya girişinden sonra askeri yardımların başlamasıyla birlikte Cumhuriyetin ilk yıllarında başlatılan savunma sanayii faaliyetleri yarım kalmış, askeri fabrikaların silah ve mühimmat üretimi durma noktasına gelmiştir.

Dünya savaşlarından önce ve sonra dünya kutuplaşmaya mecbur kalmış ve güçlü devletler bu kutuplaşmalarda merkez olurken, diğer devletler uydu görevi görmüştür. Merkez devletler özellikle savaşlardan sonra, zarar gören devletlerin yaralarını sarma konusunda da etkinlik göstermiştir. Bu etkinlikler kendi çıkarlarını gözeterek şekilde gelişmiştir. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti de gelişmekte olan ülkeler kategorisinden uydu devlet olarak merkez devletlerin mücadelelerinde Birinci Dünya Savaşında taraf olma, İkinci Dünya Savaşında da taraf olmama mücadelesi vermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde ağır tahribatlara yol açan savaşlar yazınında konusu olan iktisadi faaliyetleri doğrudan etkilemiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında iktisadi yeniden yapılandırma yoluna giderek sanayii alanında büyük atılımlar yapılmıştır. Bu atılımlar yerlilik zemininde gelişmiş ve geleceğe dair umut vaat etmiştir. Ancak süreçte grafik istenilenin aksine bir süre sonra düşüşe geçmiştir. Bu düşüşün temel nedeni, İkinci Dünya Savaşı sonrası yeniden organize edilen dünyada merkez devletlerin yaraları sarma arzusundan kaynaklanmaktadır. Bu amaçla ABD yardımları, Truman Doktrini ve Marshall planı etkinlik göstermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Dünya Savaşı'nda, savaş sürecinde aldığı tarafsızlık kararı savaş sonrası büyük bir yalnızlık çekmesine sebep olmuştur. Bu yalnızlık beraberinde Sovyet tehdidini de beraberinde getirmektedir. Bu duruma karşı güdülecek olan politika ABD'den yardım almaktadır. Zira Adana Görüşmelerinde de İsmet İnönü'yü ikna etmek için kullanılmış olan Sovyet tehlikesi, sınıra dayanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti ve ABD ilişkileri Truman Doktrini ve Marshall yardımlarıyla gelişmiş ve bu yardımlar savaş sonrası ekonominin toparlanması ve özellikle tarım alanında gelişmeye işaret etmektedir. Adana görüşmeleri tekrar hatırlandığında Türkiye Cumhuriyeti'nin tarım alanında gelişim göstermesi gerektiği önerisi de akıllara gelmektedir.

Görüleceği üzere Truman Doktrini Marshall planının hazırlık aşamasıdır. Zira arka arkaya Türkiye Cumhuriyeti'nin aldığı bu yardımlar kısa vadede işe yarasa da uzun vadede zarar olarak geri dönmüştür. Cumhuriyet döneminin hızlı sanayii yükselişi bu yardımlar dolayısıyla gerilemiş ve fabrikalar kapatılmıştır. Yerellik anlayışı kendiliğinden son bulmuş üretmeye ihtiyaç duymayacak kadar dışa bağımlı bir yapı ortaya çıkmıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtında Türkiye Cumhuriyeti'ne uygulanan ambargolar milli bir savunma sanayiinin önemini tekrar hatırlatmış ve özellikle 1985 yılından itibaren savunma sanayii ile ilgili politikalar ve projeler yeniden ivme kazanmıştır. Aynı yıl Savunma Sanayii Müsteşarlığı kurulmuş ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ni malzeme anlamında dışa bağımlılıktan kurtarmak için savunma sanayiinde faaliyet gösteren şirketler desteklenmiştir. Hibe ve satış şeklinde yapılan dış alımlar silah ve askeri mühimmatın dışarıdan tedarik edilmesi Türkiye Cumhuriyeti'ni siyasi ve ekonomik bağlamda dışa bağımlı kılmış ve milli menfaatleri de zedelemiştir. Savunma Sanayii Müsteşarlığı'nın kurulması ve yeni stratejiler ile yerli savunma sanayii alt yapısı yeniden oluşturulmaya başlanmıştır. Türk ordusu yavaş yavaş yeniden dışa bağımlılıktan kurtarılmaya çalışılmış ve savunma sanayiinin yerli üretim ile oluşturulması hedeflenmiştir.

Ülkenin ekonomik gelişmişliği, sermaye birikimi, sanayii gelişmişliği ve ordu modernizasyonu birbirleri ile doğrudan bağlantılıdır. Bu çalışmada Türkiye

Cumhuriyeti'nin siyasi ve ekonomik politikaları ile beraber sanayii ve savunma sanayii çabaları incelenmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında tam bağımsızlık anlayışının bir yansıması olarak kısıtlı imkânlar ile olağan üstü çabalar ile bir onarım sürecinde milli bir savunma sanayii kurma çabaları vardır. Bu süreçte Türkiye Cumhuriyeti, siyasi bağımsızlığını ekonomik bağımsızlık olmadan sağlayamayacağını düşünerek her anlamda milli bir ekonomi ve sanayii oluşturma çabaları içinde olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında önemli gelişmeler kaydedilmiş olsa da İkinci Dünya Savaşı başladığında Türkiye Cumhuriyeti hala istenilen güçte değildir. Savaş sonrası çift kutuplu dünyada kendi kendine yeterlik siyasetini yürütemeyen Türkiye Cumhuriyeti, yer aldığı bloklar içinde yardım ve dış alımlarla yeniden dışa bağımlı hale gelmiş ve bunun sıkıntısını dış politikada da yaşamıştır.

Dünyada yaşanan savunma teknolojilerindeki yarışa Türkiye'nin konumu itibari ile kayıtsız kalması mümkün değildir. Barışın ve güvenliğinin korunabilmesi için savunma sanayiinin ileri teknoloji ürünlerini üretebilir olma zorunluluğu vardır. Fakat milli güç unsurlarına dayanmayan bir savunma sanayii gereken araç gereçlerini yerli kaynaklardan üretemeyen dışa bağımlı bir savunma sanayii ne sürekli ne de caydırıcı olabilecektir. Son dönemlerde silahlı ve silahsız insansız hava araçları olan SİHA ve İHA'ların yapılması ve bu araçların %90'ına yakınının yerli ve milli olması, Zeytin Dalı Operasyonunda gösterdikleri performans Türk Silahlı Kuvvetleri için güç ve gurur kaynağıdır. Fakat Amerika ile yaşanan F-35 Savaş Uçakları krizi ve ardından Rusya ile S-400 Füzelere için anlaşmalar yapılması yerli savunma sanayinde çok eksiklikler olduğunu göstergesidir. Savunma Sanayi'nin dışa bağımlı olması beraberinde dış politikadaki siyasi dengeleri de etkilemektedir.

Özellikle son yıllarda Ortadoğu'da yaşanan kargaşa ABD ve Rusya gibi büyük güçler etrafında yaşanan kutuplaşma, Türkiye Cumhuriyeti'nin ateş çemberi olarak tam içinde olması savunma sanayiinin en üste seviyede ve modern tutmasını zorunlu kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar Y. (2009), Tarihsel Açıdan Türkiye Cumhuriyeti Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar, Bursa:Dora Yayıncılık.
- Akçura Y. (2001), Türkçülüğün Tarihi, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Akdeve, E., Karagöl, E. T. (2012), Geçmişten günümüze Türkiye Cumhuriyeti'nde Teşvikler ve Ülke Uygulamaları, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 37, s. 329 – 350.
- Akgül, A. (1985), Savunma Sanayii İşletmelerinin Nitelikleri Üzerinde Bir Araştırma ve Türkiye Cumhuriyeti ile İlgili Öneriler, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.
- Aktan C., Şen H. (2001), Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri, Yeni Türkiye Cumhuriyeti, Ekonomik Kriz Özel Sayısı, Cilt: 2, Sayı: 42, s. 1225-1230.
- Aktar A. (1996), Varlık Vergisi ve İstanbul, Toplum ve Bilim, s: 71, s. 97 – 149.
- Akyıldız H., Eroğlu Ö. (2004), Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları, Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 9 Sayı: 1, s. 43 – 62.
- Altıparmak, A. (2002), Türkiye Cumhuriyeti'nde Devletçilik Döneminde Özel Sektör Sanayiinin Gelişimi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:13, ss.35-59.
- Armaoğlu F. (1958), İkinci Dünya Harbi Üzerine, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 2, s. 139-179.

Armaoğlu, F. (1983), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914 – 1980), Ankara, Türkiye Cumhuriyeti İş Bankası Yayınları.

Arslan G. (2014), Şükrü Saraçoğlu'nun Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri (1886 – 1953), (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Asiliskender A. (2012), Cumhuriyet'in Sanayii Kenti Kayseri ve Modernleşme Ara Yüzleri, Güney Mimarlık, Sayı: 8, s. 36 – 39.

Aslan, M. H. (1998), Hizmet Ekonomisi, İstanbul: Alfa Yayınevi. Athanassio, E., Kollias, C., Nikolaidou, E. and Zografakis, S. (2003), Greece: Military Expenditures, Economic Growth and the Opportunity Cost of Defence <http://mubs.mdx.ac.uk/research/Discussion-papers/Economics/dpapec80.pdf>.

Aşkın M. (2007), Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, c: 10 s: 2, s: 213-220.

Atatürk, Atatürk: Nutuk, Ankara, T.D.K. Ankara Üniversitesi Yayınları, 1965.

Aydemir.Ş.S., (2011), Tek Adam, cilt 2, Remzi Kitabevi

Aydemir.Ş.S., (2011), Tek Adam, cilt 3, Remzi Kitabevi

Aydemir.Ş.S., (2011), İkinci Adam, cilt 1, Remzi Kitabevi

Aydemir.Ş.S., (2011), İkinci Adam, cilt 2, Remzi Kitabevi

Aytekin Ziyilan, “Rüzgâr Tüneli, Savunma Sanayii, Atatürkçülük”, ASELSAN Dergisi, Sayı 48, Kasım 1998, (Rüzgâr Tüneli), s.37.

Başkaya, Fikret. (2004), Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına Türkiye Cumhuriyeti Ekonomisinde İki Bunalım Dönemi, Özgür Üniversite Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

Baytal Y. (2007), Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, s: 40, s. 545 – 567).

Bodur H. (2013), Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara: Yeditepe Yayınevi.

Boratav K. (1974), 100 Soruda Türkiye Cumhuriyeti'nde Devletçilik, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Boratav K. (1988), Türkiye Cumhuriyeti İktisat Tarihi (1908 – 1985), İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Boratav, Korkut (2006). Türkiye Cumhuriyeti İktisat Tarihi 1908-2005, 10. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara.

Boztaş, Asena. (2014), Wilson İlkeleri'nin Türk Dış politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif, *Akademik Bakış*, c: 7, s: 14, Kırgızistan.

Coşkun, Ali. (2003), “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye Cumhuriyeti Ekonomisi”, Atatürkçü Düşünce Dergisi, Sayı:4, Kasım, ss.72-77.

Çaha, T. (1975), Türkiye Cumhuriyeti'nde Deniz Kabotaj Tekeli, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt: 41, Sayı: 3 – 4, s. 199 – 223.

Çakır, Coşkun (2000). “Tanzimat'tan Önce Osmanlı Devleti'nde Ticaretin Organizasyonu ve Tüccarlar”, Çerçeve Dergisi, Yıl: 8 Sayı:25, ss.40–52.

Çakmakçı, Akın. Harp Sanayii, Konya, 1977.

Çetin S. (2009), İkinci Dünya Savaşında Türk Hava Kuvvetleri, On ikinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri – II/ Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu, s. 214 – 228.

Deringil. S. (2012), Denge Oyunu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Dervişoğlu, Fatih: Türkiye Cumhuriyeti'nin Havacılık Efsanesi: Nuri Demirağ, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2010.

Dişbudak, Cem. (2006). Atatürk'ün İktisadi Görüşlerinin Türkiye Cumhuriyeti Ekonomisi Üzerine Etkisi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE) Atatürk'ün Doğumunun 125. Yılı ve Cumhuriyetimizin 83. Yılı Özel Sayısı

Doğan M. (2013), Türkiye Cumhuriyeti Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış, Marmara Coğrafya Dergisi, s: 28, s .211 – 23.

Ekiz C., Somel A. (2007), Türkiye Cumhuriyeti'nde Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi, Mülkiye Dergisi, c:31, s: 256, s: 97-136.

El B. (2006), Franz Von Papen'in Ankara'daki Büyükelçilik Yılları, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eliçin, E. T. (1970), Kemalist Devrim İdeolojisi, İstanbul, Ant Yayınları

Feyzioğlu, Turhan: Atatürk ve Milliyetçilik, Atatürk Araştırma Merkezi, Cilt: 1, Sayı: 2, 1985.

Gellner E. (1992), Uluslar ve Ulusçuluk, İstanbul: İnsan Yayınları.

Goloğlu M. (1974), Millî Şef Dönemi (1969-1945), Ankara: Turhan Kitabevi.

Gökalp E. (2007), Milliyetçilik: Kuramsal Bir Değerlendirme, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 7, Sayı: 1, s: 279 – 298.

Gökçen, S. (1982), Atatürk'ün İzinde Bir Ömür Böyle Geçti, Türk Hava Kurumu Yayınları, İstanbul.

Güneş, M. (2011), "Etkin Bir Kamu Yönetimi İçin Artan Savunma Harcamalarının Denetimi ve Hesap Verilebilirliğinin Rolü" Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13/2

Gülmez N., Demirkollu C. (2013), Bir İstihbarat Savaşı: Çiçero Olayı, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c: 11, s: 2, s. 415 – 430.

Güven, T. Celal (1998). "Cumhuriyetin 75. Yıldönümünde Dış Ticaretimizin Geçmiş ve Bugünü", Dış Ticaret Dergisi, Yıl:3 Özel Sayı.

Hiç S. (1994), Türkiye Cumhuriyeti Ekonomisi, İstanbul: Filiz Kitabevi.

İnan, Afet (1974), Vatandaş İçin Medeni Bilgiler ve Atatürk Atatürk'ün El Yazıları, Ankara, T.T.K.Yayınları.

Kadıoğlu M. (2016), *Türk Denizcilik Tarihi*, e-kitap: https://books.google.com.tr/books?id=t2ihBQAAQBAJ&pg=PA52&lpg=PA52&dq=gölcük+tersanesi+tarihi&source=bl&ots=cOFsvFQjS2&sig=4X Mb_M_5fUs6xL1yoWloaw_1tCM&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwimouCE1YPTAhVE3SwKHZNYDoc4ChDoAQgtMAY#v=onepage&q=gölcük%20tersanesi%20tarihi&f=false

Kalyon, Levent: Cumhuriyet Dönemi Savunma Politikaları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2008.

Karaköse Necdet, (2012), Nuri Paşa, Ötüken Yayınevi,

Karataş, Muhammed. (1998), "Türkiye Cumhuriyeti Ekonomisinin Temellerinin Atılmasında İzmir İktisat Kongresinin Yeri ve Önemi", Yeni Türkiye Cumhuriyeti Dergisi, Sayı:23-24, Cumhuriyet Özel Sayısı V, ss.3317-3324.

- Kazgan, G., (1999a) Tanzimattan XXI. Yüzyıla Türkiye Cumhuriyeti Ekonomisi, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Kepek, Yakup, Yentürk, Nurhan (2005), Türkiye Cumhuriyeti Ekonomisi, 17. Basım, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Keskin F. (1998), Uluslararası Hukukta kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Kıyıcı, A. (2013), Atatürk Paşa Önderliğinde Millî Mücadele Kadrosu, (Yüksek Lisans tezi), Karabük Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Köklü Ç. (2010), İkinci Dünya Savaşında Adana Görüşmeleri ve Etkileri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Köseoğlu, A. M. (2010), Milli Savunma Sanayiinde Yeniden Yapılanma ve Sosyal Politikalara Etkisi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Malkoç E. (2015), “Sivil Amiral” Lakabıyla Tanınan Gazeteci Abidin Daver’in Kaleminden Türk Denizciliği, İletişim Çalışmaları Dergisi, sayı 7 s. 58-109.
- Mcgowan, B. (1981). Economic Life in Ottoman Europe, Cambridge University, New York.
- Meray S. (1947), Devletlerarası Hukukta Milliyetler Prensipleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, c: 2, s: 3, s: 295-310.
- Oğuz A. (2006), Kırıkkale’nin Kuruluşunda Silah Sanayiinin Rolü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Oğuz, F., Bayar, F. (2003), “1923-2003 Türkiye Cumhuriyeti Ekonomisi”, Hazine Dergisi, Cumhuriyetin 80. Yıl Özel Sayısı, Aralık, s. 3 – 40.

Oyal, E. (1981), Karma Girişimlerde Kamu Katılımları Ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Uygulama, Ankara, TODAIE Yayını.

Ökçen A. (1982), Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Ökçün G. (2007), Türkiye Cumhuriyeti İktisat Kongresi 1923 – İzmir, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.

Ökçün, G. (1971), Türkiye Cumhuriyeti İktisat Kongresi, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Öksüz Ö. (2001), Gelişmekte Olan Ülkelerin Teknoloji Stratejileri ve Yaratıcılık Ağları, I. Ulusal Uçak, Havacılık Ve Uzay Mühendisliği Kurultayı, TMMOB Makina Mühendisleri Odası, Eskişehir s.13.

Ölmezoğulları, N. (1998), İktisadi Sistemler, Ankara, Ezgi Kitabevi.

Önce, Mes'ud: Taşkızak Tersanesi, İstanbul Şehir Üniversitesi Arşivi.

Özerman P. Karaibrahimoğlu, Z. (1997), Dünya'da ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Savunma Sektörü, Savunma Sanayiindeki Teknolojik Gelişmeler Sempozyumu Bildiriler Kitabı-1, Ankara, (Dünya'da ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Savunma Sektörü) s.375.

Özçelik Ö., Tuncer G. (2007), Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c: 9 s: 1, s. 253-266.

Özçelik, Özer & Tuncer, Güner: Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 9, Sayı:1, s. 253 – 266, 2007.

Özel M. (1999), 2000'li Yıllara Girerken Türk Ordusu, Ankara: Kültür Bakanlığı.

Öztürk, L. (2007), Sürdürülebilir Kalkınma, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2007.

Paçacı, C. (1998), “Cumhuriyet Döneminde Türk Bankacılık Sektörü”, Yeni Türkiye Cumhuriyeti Dergisi, Sayı:23-24, Cumhuriyet Özel Sayısı V, ss.3398-3406.

Pamuk, Ş. (2005). Osmanlı-Türkiye Cumhuriyeti İktisat Tarihi (1500–1914), İletişim Yayınları, İstanbul.

Parasız, İ. (1998), Türkiye Cumhuriyeti Ekonomisi, 1923’den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

Sarıkaya, C. (2015), Tarihi Gelişim İçerisinde Türk Hava Harp Sanayii, Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Savunma Sanayii Müsteşarlığı, (2000), Savunma Sanayiinin Dünü Bugünü ve Yarını, SSM, Ankara.

Sertel S. (2016), İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye Cumhuriyeti’nde Yürütülen Casusluk Faaliyetleri, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, s: 25, s. 95-124.

Smith A. D. (2014), Milli Kimlik, İstanbul: İletişim Yayınları.

Soyak, Alkan. (2003), “Türkiye Cumhuriyeti’nde İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı?”, Doğu Üniversitesi Dergisi, Yıl:4, Sayı:2, ss.167-182

Steinhaus, Kurt (1973), Atatürk Devrimi Sosyolojisi, (Çev.M.Akkaş), İstanbul, Sander Yayınları.

Şahin M. G. (2011), Erken Cumhuriyet Dönemi Modernleşmesinde Bir Sanayii Yapısı Örneği: Paşabahçe Rakı ve İspirto Fabrikası, İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Şahin, H. (1997). İktisada Giriş, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.

- Şeker K. (2011), Tek Parti Dönemi Ekonomik Politikaları ve Özel Teşebbüs Yatırımlarına Bir Örnek: Nuri Demirağ Tayyare Atölyesi, SDÜ Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 23, s. 129 – 143.
- Şimşek G. (09.02.2012), “Milli Bir Hüzün; Şakir Zümre”, Haber Türk Gazetesi.
- Şimşek, M. (1989), Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Savunma Sanayii, SAGEB Yayınları, Ankara.
- Tayhani, İ. (2001), Atatürk’ün Bağımsızlık Politikaları ve Uçak Sanayii (1923-1950), Ankara. Türk Hava Kurumu Kültür Yayınları
- Teoman, S. (1953), Türk Havacılık Tarihi / İstiklal Harbi (1918 -1923), Hava Basımevi,Cilt:2.
- Thompson, E. A. (July-August, 1974), “Taxation and National Defense”, The Journal of Political Economy, 82 (4), 755 – 782.
- Tokgöz E. (2002), Atatürk Dönemi İktisat Politikaları. Yenyıldız B. (Ed.), Atatürk’ten Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Ekonomisi içinde, (s.15-33), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- Tunaboşlu, İ. (2008), Deniz Kuvvetlerinde Sistem Değişikliği, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- Türk, S. (2017), Cumhuriyet Döneminde Sümerbank’ın Ülke Sanayileşmesindeki Rolü, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Uludağ, İ., Arıcan, E. (2003), Türkiye Cumhuriyeti Ekonomisi Teori, Politika, Uygulama, Der Yayınları, İstanbul.

Ürer, L, (2014), 1914'den 2014'e 100.Yılında Birinci Dünya Savaşını Anlamak, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırma Enstitüsü, s.616

Varcan, N., Çakır, T. (2000), Maliye Tarihi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.

Vural, İ. (2008), Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 20, s. 77 – 114.

Vural İ.Y. (2008). Atatürk Dönemi Maliye Politikaları: Liberal İktisattan Karma Ekonomiye, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:20.

Yalçın O. (2009), Türk Harp Sanayii Tarihi 1913 – 2009, Ankara: Hava Basım ve Neşriyat Müdürlüğü.

Yalçın O. (2011), İkinci Dünya Savaş'ında İsmet İnönü ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, s: 47, s. 701-731.

Yalçın, O. (2009), 1911 – 1945 Arasında Türk Hava Harp Sanayisi, On ikinci Askeri Tarih Sempozyumu Bildirileri – II/ Kuruluşundan Günümüze Türk Ordusu, s. 179 – 213.

Yavi, Ersal. (2001), Batırılan Bir Ülke Nasıl Kurtarılır? Günümüz Türkiye Cumhuriyetinde Kıssadan Hisseler, Yazıcı Yayınevi, İzmir.

Yıldırım V. (2015), Atatürk Dönemi Sanayii Alanında Özel Sektör – Devlet İlişkileri, İzmir: Egeus Yayınları.

Yıldırım, Nesrin (2006), Atatürk'ün İktisadi Egemenlik İlkesinin Kalkınma Politikaları, Ankara, Platin Yayınları.

Yıldırım, V. (2014), 1933 Yılında Ali İktisat Meclisi'nin Sanayii Raporu ve Sümerbank'ın Kurulması, Turkish Student, Cilt: 9, Sayı:2, s. 561 – 575.

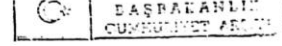
- Yılmaz, Şiar (1988), “1923’den Bu Yana Ekonomi Politikaları: Devletçilikten Devletin Tasfiyesine”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt: XXII, Sayı: 213, s.33.
- Yurtoğlu, N. (2017), Türk Savunma Sanayiinde Girişimci Bir Kuruluş: Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu (MKEK) 1950 – 1960, Yakın Dönem Türkiye Cumhuriyeti Araştırmaları, Cilt: 16, Sayı: 31, s. 81 – 112.
- Yücel F. (2015), Cumhuriyet Türkiye Cumhuriyeti’nin Sanayileşme Öyküsü, Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Teknoloji Geliştirme Vakfı.
- Zaim M. (2000), Yeni Türk Savunma Sanayii Stratejisi Çerçevesinde Milli Ana Yüklenici Uygulaması ve Teknoloji Odaklı Tedarik, ASELSAN Dergisi, s: 56, s. 11–14.
- Ziylan, A. (1999), Savunma Sanayii Üzerine, Aselsan Dergi Derlemesi.
- Akyıldız, H., Eroğlu, Ö. (2004), Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Cilt: 9, Sayı: 1, s. 43 – 62.

EKLER

EK 1. Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğünün Kuracağı Barut Fabrikası İçin
Montaj Aletlerinin Geçici İthaline Yönelik Kararname

T. C.
BAŞVEKALET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayıs
2

8093



Kararname

Askeri Fabrikalar Umum Müdürlüğü tarafından kurulmakta olan nitro sellülozlu Barut Fabrikası tesisatının montajında kullanılmak üzere hariçten getirilecek ve işi bittikten sonra geri gönderilecek olan ilişik listede yazılı montaj aletlerinin teminata bağlanarak kabulü muvakket usulü ile ithal edilmesi; İktisad Vekilliğinin 28/12/937 tarih ve 14699 sayılı teklifi ve Gümrük ve İnhisarlar Vekilliğinin 11/1/938 tarih ve 385 sayılı mutaleenamesi üzerine 1499 sayılı kanunun 5 inci maddesinin 17 inci fıkrasına tevfikan İcra Vekilleri Heyetinin 19/1/938 tarihli toplantısında onanmıştır.

19/1/938

REİSİCUMHUR

K. Altıntaş

Bg. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

C. Beyaz B. Sarıoğlu

K. Oyağ

S. Kaya

Ha. V.

Ma. V.

Mf. V.

Na. V.

S. R. Aras

B. Aygün

S. Arkan

A. Çetinkaya

İk. V. ve Zr. V. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

Zr. V.

S. Akın

B. A. Alalav

R. Arkan

080	18	01	03	82	7	14
-----	----	----	----	----	---	----

EK 2. Nuri Killigil İle Yapılan Tabanca Mukavelesinin Uzatılması Hakkında
Devlet Şurası Tarafından Verilen Karar.

T. C. C. BASKANLIK CUMHURİYET ARSIVI

41

Ankara 10 10 1942

M. M. V. Harbiye Diarəsi I. Ks. I. 16594

Öz: Tabanca mukavele müddetinin temdidi Hk.

Yüksek Baş Vekâlete .

1 - Zeytönburnu demir egya Fabrikasile akdedilen ve Ankara ikinci noterliğinde mukayyet bulunan 27/11/941 tarih ve 798/11137 numaralı mukavele mucibince mukavelenin tarih akdinden itibaren beş ay sonunda teslimata başlamak üzere 18 ay sonra parti Vekâlete bu Fabrika tarafından 10.000 tabanca verilecekti.

2 - Fabrika sahibi verdiği bir istit'ada bilhassa favkal'ade vaziyet dolayısıyla ehliyetli işçi bulmaktaki müşkülata öne sürerek mukavele müddetinin 18 aydan 24 aya çıkarılması ve partiler için muayyen bir miktar konulmamasını teklif etmiştir.

3 - Bunun üzerine keyfiyet evvel'emirde Vekâlet hukuk müşavirliğine tetkik ettirilmiştir.

4 - Vekâlet hukuk müşavirliğince yapılan ve sureti bağlı olarak sunulan tetkikat neticesinde gerçi mukavelenin esbabı mücbire maddesi olan 15.maddesinde böyle bir mücbir sebep mukayyet olmamakla beraber Ordunun tabancaya olan ihtiyacı ve bu ihtiyacın harıçten de temini mümkün olamadığına göre mukavele müddetinin uzatılması için muhasebeyi Umumiye Kanununun 136.maddesi hükümlerine göre muamele yapılması lâzımgöleceği mütalaa olunmuştur.

5 - Ordunun tabancaya ihtiyacı fazla bulunmaktadır. Bu ihtiyacın yapılan bütün teşebbüslere rağmen harıçten sür'at ve emniyetle temini mümkün olamamıştır. Memleketimiz içinde başka bir Fabrikada tabanca yapacak bir kudrette değildir. Bu sebeple demir egya Fabrikası sahibi Nuri killigili teşvik edilerek bir tabanca Fabrikası yapmağa tahrik edilmiş ve Fabrikayı da Vekâletin teşvik ve tahriki üzerine açmıştır. Fabrika yeni açılmış olması itibarile seri imalinde müşkülata uğrayacağı pek tabiidir. Buna bir de vaziyeti hazır icabı memleketimizde ehliyetli işçi bulunamaması gibi hakikata uygun mazeretler munzam olunca Fabrikanın vaktinde taahhüdünü ifa edememesini bir emri vaki olarak kabul etmek zaruri görölmektedir. Bundan mada memleket dahilinde bir silah Fabrikasının vücud bulması da bir çok bakımdan memleket için faideli görölmektedir. Bu sebeplerden dolayı mukavele müddetinin 18 aydan 24 aya çıkarılmak suretile temdidi ve müsvodeşi bağlı zeyil bir mukavelenin akdi muvafık görölmüştür.

Keyfiyet Yüksek Baş Vekâletce de tensip buyurulduğu taktirde muhasebeyi umumiye kanununun 136.maddesi mucibince işin Devlet şurasınca tetkik ettirilerek zeyil mukavelenin akdi hususuna müsaade buyurulmasını derin saygılarla arz ederim.

M. M. V. 10.10.42

9-10-952 85276

6254

3

EK 3. İstanbul Karaağaçtaki Şakir Zümre'ye Ait Mevadd-ı İnfilakiyye
Fabrikasının Yapıtırılmasına İlişkin Kararname

Türkiye Cumhuriyeti
BAŞVEKÂLET
Muameleat Müdürlüğü
Şube 8
Sayı 8300

Kararname



Şajları bozulmuş olan ikiyüze karip maynın tahliye ve yeniden x
imlâlarının İstanbulda Karaağaçta Zümre zade Şakir beyin mevaddı x
infilâliye Fabrikasında minakasa kanununun 18 inci maddesinin "Z"
fıkrasına tevfikân pazarlıkla yaptırılması vebu maynların tahliye
ve imlâ masrafı olan tahminen 35000 liranın Deniz bütçesinin 948 x
inci fıkrasından tesviyesi M. M. Vekâletinin 28/7/929 tarih ve ⁵¹⁹/₃₇₇₀
numaralı tezkeresi ve Maliye Vekâletinin 19/8/929 tarih ve ²⁷⁰⁶/₈₆ nu-
maralı mitalenamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetinde 25/8/929
tarihinde tasvip ve kabul olunmuştur .

25/8/929

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemâl

B. V.

İsmail

Ad. V.

M. K.

M. M. V.

M. M. V.

B. K.
İcra Vekilleri Heyeti

Ha. V.

H. V.

M. V.
İcra Vekilleri Heyeti

M. V.

M. V.

Na. V.

Na. V.

İk. V. V.

İk. V. V.

S. İ. M. V.

030 18 01 03 5 43 8

EK 4. Şakir Zümre Fabrikasından Bomba Satın Alınmasına Dair Kararname

T. C. BAŞVEKÂLET
MİLLÎ MÜDÂFAA VE HAVÂSIZLIK BAKANLIĞI
KARARNAME



Sıra No: 12477



Büyük Erkanı Harbiyece tedarikine lüzum gösterilen 6 kiloluk 4000 adet bombanın 110.000 ve fazla tırcıllı 50 kiloluk 1000 adet bombanın da 145.000 lira mukabilinde ;münakasa ve ihalât kamununun 18 inci fıkresinin (Z) fıkrası mucibince; bedeli 931 mali senesi bütçesinin levazımı harbiye faslından tesviye edilmek şartıyla, İstanbulda Zümre Şakir Bey fabrikasının pazarlıkla mübayaası; Millî Müdafaa Vekâletinin 6,10/3/932 tarih ve 129,173 numaralı tezkerelerile yapılan teklifleri ve Maliye Vekâletinin 10/3/932 tarih ve 3203 numaralı mütalaanamesi x üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 22/3/932 tarihli iqtisamında tasvip x ve kabul olunmuştur. 22/3/932

BAŞBAKAN

Caferi M. Kemal

Bk.V.

Ad.V.

MM.V.

Da.V.

[Signature]

[Signature]

[Signature]

[Signature]

Ha.V.

Ma.V.

M.V.

Na.V.

[Signature]

[Signature]

[Signature]

[Signature]

B.V.

SİM.V.

GLV.

Zr.V.

[Signature]

[Signature]

[Signature]

[Signature]

000 13 21 200 26 18 10

EK 5. Gölükte Yapılacak Olan Liman ve Tersane İnşaatına Dair Kararname

T. C.
BAŞVEKÂLET
İsamelât Müdürlüğü
Şube: A.
Sayı: 11860

KARARNAME

Gölükte yaptırılacak Harp Liman ve Tersanesinin inşasına talip olan "Pieux Franki" Müessesesi tarafından tetkikat için gönderilmek istenilen nansen pasaportunu hamil Mühendis Müşavir "Louis Jessen" nin memleketimize girmesine izin verilmesi; Dahiliye Vekâletinin iş'arına atfen Millî Müdafaa Vekâletinin 15/10/93I tarih ve 442/II37 numaralı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 18/10/93I tarihli içtimanda tasvip ve kabul olunmuştur.

18/10/93I

REİSİCÜMHUR

Gazi M. Kemal

Bş.V.V.

S. Nefis

Ad.V.

Şükrü Kemal

M.M.V.

Şevket

Da.V.

S. Nefis

Ha.V.V.

S. Nefis

Ma.V.

Mehmet Kemal

Mf.V.

Şevket

Ha.V.

L-11/10/93I

İk.V.V.

L-11/10/93I

S.İ.M.V.

S. Nefis

24	71	2
----	----	---

EK 6. Amerikan Curtiss-Wright Grubu İle Kayseri Tayyare Fabrikası Arasındaki Uçak ve Motor Yapımı İle İlgili Milli Müdafaa Vekaletine Yetki Verilmesine Dair Kararname

T. C.
BAŞVEKÂLET
Muameleât Müdürlüğü
Şube:
Sayı: 11.895

KARARNAME



Amerikan -Curtiss-Wright Gurubu ile Kayseri Tayyare Fabrika-sında tayyare ve motör imali ,hava hatları ve alüminum hava işleri için bir seneye mahsus olmak üzere ihzar olunup Millî Müdafaa Vekâle-tinin 21/10/931 tarih ve 724 numaralı tezkeresiyle teklif edilen mu-kavele projesi İcra Vekilleri Heyetininin 3/II/931 tarihli içtimaında x bittetkik tadil edilen merbut şekilde akdi için Vekâleti Müşarüniley-haya selâhiyet verilmesi tasvip ve kabul olunmuştur.

3/II/931

REİSİCUMHUR

Gazi M. Kemaly

Bg.V.

İsmet

Ad.V.

Şükrü Kemal

M.M.V.

Kemal

Da.V.

S. W. W.

Ha.V.

H. I. P.

Ma.V.

Alihan

Mf.V.

Umut

Na.V.

K. İlhan

İk.V.

Şükrü

S.İ.M.V.

S. Refik

080 18 01 12

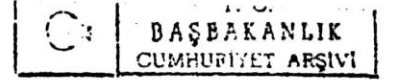
EK 7. Kayseri Tayyare Fabrikasından Fransa'ya Usta Gönderilmesi İle İlgili Kararname

T. C.
BAŞVEKÂLET
CARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayı
2

6524

Kararname



Kayseri Tayyare Fabrikasında yapılmakta olan P.Z.L.tayyarelerine konacak(Gnom Rhon)motörlerinin fabrikasında imal tarzını görmek üzere Hava Fen Şubesinden Mühendis Fikret Çeltikçi ile Kayseri Tayyare Fabrikasından İrfan Berkman(2I6),Mitat Yılmaz(390-5),Mehmed Ali Çöner(44I-6I)adındaki üç tayyare ustasının altışer ay müddetle Fransaya gönderilmeleri ve harcırahlarından başka Türkiye sınırlarından başlamak üzere 2/5690 sayılı kararnamaya göre gündelik verilmesi ve tahakkuk edecek harcırahları ile gündeliklerinin 937 takvim yılı döviz cetvellerine "devlet talebe ve sıtajiyerleri" adile Hava Müsteşarlığı hesabına konulan tahsisattan tediyesi; Millî Müdafese Vekilliginin 26/4/937 tarih ve IO93/I7I9 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekilliginin 30/4/937 tarih ve -- 6II4 sayılı mutaleenamesi üzerine İora Vekilleri Heyetince 5/5/937 de onanmıştır.

5/5/937

REİSİCUMHUR

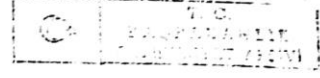
K. Atatürk

EK 8. Hava Kuvvetlerine Ait Uçak Motor ve Kara Nakil Vasıtalarının Tamiri ve Bazı Yedek Parçalarının İmali İşinin Nuri Demirağ Uçak Fabrikasında Yapılmasına Yönelik Kararname

GİZLİLİĞİ 20 106 1994 tarih ve
03371 sayılı Onayla KALDIRILDI

T. C.
BAŞVEKÂLET
SARAYLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayı
2
18742

Kararname



Hava kuvvetlerinde bulunan tayyare , motör ve kara nakil va-
sıtalarının tamiri ve bazı yedek parçaların imali işlerinin, İstanbul'da
Beşiktaş ve Yeşilköyde Nuri Demirağ tarafından kurulan tayyare fabrika-
larına 2490 sayılı kanununun 46 ıncı maddesinin (K) fıkrasına tevfiikan ,
pezarlıkla yaptırılması; Millî Müdafaa Vekilliğinin 16/6/1942 tarihli
ve 6/269 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi ve Maliye Vekilliğinin
16/7/1942 tarihli ve II2233/3230 sayılı mütalâanamesi üzerine, İcra Ve-
killeri Heyetince - 1 Ağustos 1942 tarihinde kabul olunmuştur.

REİSİCUMHUR

İsmail İnönü

Bş. V. ve Ha. Ad. V. M. M V. Da. V. Ha. V.
Vekil Vekili

S. Sarıoğlu *M. Menemci* *A. P. İbrahim* *A. P. İbrahim*

Ma. V. Mf. V. Na V. İk. V. S. I M. V.

A. F. Çelebi *Y. D. D. D.* *A. P. İbrahim*

G. I. V. Zr. V. Mü. V. Ti. V.

B. Karadın *S. P. H. Hatipoğlu* *F. S. S. S.* *A. P. İbrahim*

030 18 01 02 99 67 13

EK 9. İsmet İnönü'nün Adana Görüşmelerinde Taleplerini İçeren Eksik Liste
Adana Listesi (Eksik liste)

RELGE-32(13) (14)

Adana listesi ile istenen Motürlü vasıta ve Akaryakıt mevzuatı miktarı.

Miktarı.	Adana Listesi ile istenen Motürlü vasıta ve Akaryakıt mevzuatı miktarı.	Adet
Komuta tankı	100	100
Agır tank	1470	1470
Orta tank	500	500
Hafif tank	45	45
Tank top başına mermi	1348	1348
Tank makinesi tüfek başına mermi	30000	30000
Kegif devriye otosu	75	75
Motürlü vasıtalar için		
Bidon (150:250 litrelik)	300,000	300,000
Bidon (beheri 400 litrelik demir çemberli ve içerisi galvanizli)	20,000	20,000
Seyyar sahriye (beheri 500 litrelik otomobil, vagon ve arabada kabili nakil ve mayedek)	500	500
Sahriye (beheri 500 tonluk gas, bensi ve yağ için)	50	50
Bensin tankı (sabit 500 tonluk)	400	400
Bensin tankı (sabit 1000 tonluk)	50	50
Bensin tankı (Motürlü)	2000	2000
Su tankı (Motorlu)	1200	1200
Levazım Dairesi		
Sahriyeli vagon (beheri 25 tonluk akar yakıt için)	150	150
Hafif Vakıf için		
Bidon (75:250 Kg. bensi için)	1,000	1,000
Münakaat Vakıf için		
Sahriye vagonu (20 M.)	200	200
Hava Kuvvetleri için		
Bidon	500.000	500.000
Yer altı tankı (beheri 100 tonluk)	250	250
Yer üstü tankı (beheri 1.000 tonluk)	50	50
Sahriyeli bensi vagonu	235	235
Muhtelif ebatta bensi hortumu	10.000 Metre	10.000 Metre
Bensi süzme güdücü	10.000 adet	10.000 adet

Mart, Nisan ve Mayıs/1943 tarihine kadar bise ve Boota ait olmak üzere gelen muhteli Mot.vasıta

	<u>Boat için:</u>	<u>Bisim için</u>
Mart	51	51
Nisan	132	131
Mayıs	12	150
Yekün	215	362

